

МЕШОВИТА ГРАЃА
Miscellanea
НОВА СЕРИЈА Књ. XL

ISSN 0350-5650

INSTITUTE OF HISTORY

MISCELLANEA

NEW EDITION Vol. XL

Editorial board

Mikhail Belov (Russia), Dejan Bulić, Gordana Garić Petrović, Miloš Ivanović, Andrea Carteny (Italy), Ludmila Kuzmicheva (Russia), Radomir J. Popović, Biljana Stojić, Liliana Simeonova (Bulgaria), Uroš Tatić, Gabriella Schubert (Germany)

Editor-in-chief

Radomir J. Popović

Belgrade

2019

ISSN 0350-5650

ИСТОРИЈСКИ ИНСТИТУТ

МЕШОВИТА ГРАЂА

MISCELLANEA

НОВА СЕРИЈА Књ. XL

Редакциони одбор

Михаил Белов (Русија), Дејан Булић, Гордана Гарић Петровић,
Милош Ивановић, Андреа Картени (Италија), Људмила Кузмичева
(Русија), Радомир Ј. Поповић, Биљана Стојић, Лилиана Симеонова
(Бугарска), Урош Татић, Габриела Шуберт (Немачка)

Одговорни уредник

Радомир Ј. Поповић

Београд

2019

Овај број *Мешовите грађе – Miscellanea*
штампан је уз финансијску помоћ
Министарства просвете, науке и технолошког развоја
Владе Републике Србије

САДРЖАЈ

Драгана Амедоски, Дејан Булић ОСМАНСКИ ПОПИС ОВЧАРИНЕ И ТОРОВИНЕ У КАДИЛУКУ МАЛА ПОЖЕГА ИЗ 1596. ГОДИНЕ	7
Ненад Нинковић ХЕСАП ЕГЗАРХА ПАХОМИЈА Протокол визитације четири сремска протопрезвитерата 1758/1759.	19
Марија Андрић ЈЕДАН ПРИМЕРАК ВЕНЕЦИЈАНСКИХ УГОВОРА О ТРГОВИНИ ГОВЕДИМА И ТРГОВЦИ ИЗ САРАЈЕВА (1784–1785)	51
Радомир Ј. Поповић СПИСАК СТВАРИ И ПОКРЕТНИХ ДОБАРА КНЕЗА МИЛОША У ПОЖАРЕВАЧКОМ И КРАГУЈЕВАЧКОМ ДВОРУ 1839. ГОДИНЕ	73
Владимир Јовановић НАСТАВЛЕНИЈЕ НАДЗИРАТЕЉУ ЗАТОЧЕНИКА У ГУРГУСОВЦУ	105
Гордана Гарић Петровић ПРОБЛЕМ ИЗДАТАКА УПРАВЕ ДРЖАВНЕ ЕРГЕЛЕ У ЉУБИЧЕВУ ЗА ЧИНОВНИКЕ И СЛУЖИТЕЉЕ	121
Сузана Рајић ЗАПИСНИК СА СКУПА РАДИКАЛА 1886. ГОДИНЕ У НИШУ – ОДГОВОР КРАЉУ МИЛАНУ	143
Ана Столић ПРАВИЛА СРПСКОГ НАРОДНОГ ЖЕНСКОГ САВЕЗА ИЗ 1909. ГОДИНЕ	157
УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ	171
INSTRUCTIONS FOR CONTRIBUTORS	174

Драгана АМЕДОСКИ*

Историјски институт
Београд

Дејан БУЛИЋ*

Историјски институт
Београд

ОСМАНСКИ ПОПИС ОВЧАРИНЕ И ТОРОВИНЕ У КАДИЛУКУ МАЛА ПОЖЕГА ИЗ 1596. ГОДИНЕ**

Анстракт: У раду се доносе подаци о селима која су узгајала ситну стоку – овце и козе – у области која је административно припадала кадилуку Мала Пожега у Смедеревском санцаку. Попис који представљамо потиче из 1596. године и садржи информације које обогаћују знања о селима у једном делу данашње западне Србије у којима је било заступљено овчарство и о степену његове развијености. На основу овог извора могуће је утврдити и прецизније границе овог кадилука.

Кључне речи: кадилук Пожега, овчарина (*'âdet-i âĝnât*), 16. век, Османско царство, Смедеревски санцак.

Гајење оваца и коза на територији данашње Србије има дугу традицију. Захваљујући погодним географским одликама, ова традиција одржала се и током средњег века и периода османске власти. У брдско-планинским

---

* dragana.amedoski@iib.ac.rs

* dejan.bulic@iib.ac.rs

** Рад је настао као резултат истраживања на пројектима Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Од универзалних царстава ка националним државама. Друштвене и политичке промене у Србији и на Балкану* (Ев. бр. 177030) и *Етногенеза Срба у средњем веку: Упоредна анализа историјско-културног наслеђа, генетичког материјала и предмета материјалне културе са аспекта аналитичке хемије* (Ев. бр. ИИИ 47025).

крајевима, овчарство је била главна привредна грана. Међутим, и у осталим крајевима је свака породица, без обзира на примарну делатност, имала извешан број оваца и коза за личне, превасходно прехранбене потребе.

С обзиром на то да су на територији данашње Србије затекли доста развијено овчарство, Османлије су одмах успоставили одговарајући систем опорезивања како би могли да убирају приходе који нису били занемарљиви. Овчарина (*'âdet-i âĝnâm*) као основна дажбина, била је у исто време и шеријатом прописана и обичајна дажбина, наслеђена из освојених земаља. Износила је од 2,5% до 3,3% вредности овце. У каснијем периоду овај износ је преиначен у једну акчу по грлу старијем од годину дана. Поред овчарине, узгајивачи ситне стоке плаћали су и торовину (*resm-i aĝil*), надокнаду за склањање стоке по торовима који су били подигнути на државној земљи. Торовина је износила пет акчи на сваких 300 оваца.¹

Претпоставља се да они који су узгајали ситну стоку за личне потребе нису били опорезовани или су њихова давања држави била симболична. С друге стране, велики узгајивачи су пописивани у пореским књигама (*âĝnâm defteri*).² Подаци о њима вођени су на нивоу кадилука. Порез је убиран сваке године у исто време, првог априла. Прво је утврђиван број грла и ко су њихови власници. Затим су упоређивани подаци с претходним дефтером, како би биле избегнуте потенцијалне неправилности и малверзације. Када би порез био прикупљен, новац је стављан у посебне торбе и заједно с дефтером који је потписао надлежни кадија слат по сакупљачу овчарине и торовине на Порту, државној благајни.³

Извор који саопштавамо у продужетку налази се у Османском архиву Председништва државних архива Председништва Републике Турске у Истанбулу и чини део архивске серије Kâmil Кереси, група

---

¹ Н. Hadžibegić, *Porez na sitnu stoku i korištenje ispaša*, Prilozi za orijentalnu filologiju VIII–IX (1958–59) 63–71; Т. Катић, *Дефтер овчарине и торовине кадилука Петруш из 1597/98. године*, Мешовита грађа (Miscellanea) 29 (2008) 2009, 63; Д. Бојанић, *Јадар у XVI и XVII веку*, Јадар у прошлости, Лозница 1985, 107–108.

² О томе у којој мери је био развијен систем који се старао о овој дажбини говори чињеница да је у време султана Селима I, Сулејмана Законодавца и Ахмеда I постојала посебна канцеларија за овчарину (*'Âdet-i âĝnâm kalemi*) која је водила рачуна о дефтерима овчарине. (Н. Hadžibegić, *Porez na sitnu stoku*, 93).

³ Н. Hadžibegić, *Porez na sitnu stoku*, 91.

дефтера *Mevkufat Kalemî Ganem Kitabeti* No 3949.⁴ Ради се о попису овчарине и торовине у Смедеревском санцаку, односно у кадилуцима Ужице, Мала Пожега, Чачак, Сребреница и Ваљево. У овом раду ће бити саопштен попис овчарине сакупљене у 43 села која су припадала кадилуку Мала Пожега.⁵ Висина пореза била је утврђена одсеком, као што је крајем 16. века била пракса на целој територији данашње Србије.⁶ Одсеком утврђен број износио је 33.186 грла, што, имајући у виду територију кадилука, представља знатну количину. Највећи број ситне стоке узгајан је у селима Дубце и Лиса, одсеком 1.999, односно 1.499 грла. Разрезани број оваца обично се завршавао бројем 99, како би био избегнут већи порез, као и да би била смањена такса која је плаћана убирачима пореза на сваких сто глава ситне стоке.⁷

Иако овим пописом нису обухваћена сва села кадилука Мала Пожега,⁸ према пописаним насељима може се закључити да је овај кадилук обухватао највећи део данашње општине Лучани, док су из општине Ивањица ушла села: Осоница, Лиса и Луке – некадашње Горње и Доње Луке; из општине Ариље село Церова, а из општине Пожега, села Гугаљ и Табановићи на северу, односно Лопаш, Пилатовићи и Прилипац на југоистоку општине. Просторно гледано, ради се о територији која највећим делом обухвата област Горњег и Доњег Драгачева. Кадилук је на западу и северозападу био ограничен масивом планине Јелице и Овчаром. На југозападу простор је окружен планином Чемерном, затим побрђем уз

⁴ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA).

⁵ Насеље Пожега је означено као Мала Пожега вероватно да би се разликовало од веће и познатије Пожеге у Славонији, која је након османског освајања 1537. године постала седиште новооснованог Пожешког санцака (1540. године) (Ј. Мргић, *Северна Босна 13–16. век*, Београд 2008, 168).

⁶ Н. Hadžibegić, *Porez na sitnu stoku*, 93.

⁷ Т. Катић, *Дефтер овчарине и торовине кадилука Петруш из 1597/98. године*, 64; иста, *Узгој коза и оваца на простору кадилука Бован крајем XVI века*, Крушевачки зборник 14 (2010) 239–240.

⁸ Територија која је у време пописа 1596. године припадала кадилуку Пожега, с турским освајањем 1458. године нашла се у оквирима Смедеревског санцака, а према званичном турском попису из 1476. припадала је кадилуку Брвеник. У наредних неколико деценија, пре 1516. године, формиран је кадилук Пожега. Он је постојао и у време влашког пописа 1528. године, али се у каснијим дефтерима Смедеревског санцака све до 1572. године не појављује. У њима је регистрована само нахија Пожега која је припадала кадилуку Чачак (А. Аличих, *Турски катастарски пописи неких подручја западне Србије, 15. и 16. век*, I, Чачак 1984, 8, 12, 166, 214, 345, 356).

десну обалу реке Моравице, али не излази на њу, јер је то већ територија Босанског санцака; излази на реку код Градине–Трешњевицу. Даље је граница ишла током Моравице, све до њеног спајања са Скрапежом и Ђетињом, где је кадилук прелазео на леву обалу Западне Мораве. Тамо су према попису у њега улазила само два села: Гугаљ и Табановићи. Претпостављамо да су у оквиру кадилука, с леве стране Западне Мораве, улазила још нека села која нису обухваћена овим пописом. С обзиром на то да је до сада у литератури било само спорадичних помена кадилука Пожега, овај попис је значајан јер донекле омогућава реконструкцију његових граница у последњој деценији 16. века, а уз то представља прилог историји сточарства ове области.

Овчарина и торовина су у основи припадале државној благајни, међутим дешавало се да држава извесни део препусти одређеним особама.⁹ У кадилуку Пожега наилазимо на такав случај. Приходи од овчарине села Хртар припадали су Мехмед-бегу, приходи од овчарине у селу Губеровце миралају,¹⁰ а у селу Лепомир, приходи од овчарине и торовине били су уписани извесном Хасан Аги.

Превод:

[12]

КАДИЛУК МАЛА ПОЖЕГА

Село Хртар,¹¹ припада Мехмед-бегу, одсеком у рукама поменутог села 399 оваца, 399,¹² само триста деведесет девет село Пилатовић,¹³ одсеком у рукама поменутог села 899 оваца село Гугил,¹⁴ одсеком у рукама поменутог села 755 оваца село Табановце,¹⁵ одсеком у рукама поменутог села 999 оваца село Доња Гуча,¹⁶ одсеком у рукама поменутог села 799 оваца

---

⁹ Н. Hadžibegić, *Porez na sitnu stoku*, 64.

¹⁰ Миралај или алај-бег био је заповедник алаја, пука, који су чиниле спахије из једног санцака.

¹¹ Ртари, источно од Лучана.

¹² Написано сијакатским бројевима.

¹³ Истоимено село Пилатовићи код Пожеге.

¹⁴ Гугаљ, североисточно од Пожеге.

¹⁵ Табановићи северно од Пожеге.

¹⁶ Данас варош Гуча.

село Средња Гуча,¹⁷ одсеком у рукама поменутог села 955 оваца
село Драгачица,¹⁸ одсеком у рукама поменутог села 1.255 оваца
село Граб,¹⁹ одсеком у рукама поменутог села 999
село Рогача Ивановце,²⁰ одсеком у рукама поменутог села 999
село Пшандик,²¹ одсеком у рукама поменутог села 899 оваца
село Кавотна,²² одсеком у рукама поменутог села 1.098 оваца
село Дубце,²³ одсеком у рукама поменутог села 1.999 оваца
село Поскок,²⁴ одсеком у рукама поменутог села 299 оваца, само двеста
деведесет девет
село Губеровце,²⁵ [припада] миралају, одсеком у рукама поменутог села
999 оваца

[13]

село Горње Луке,²⁶ одсеком у рукама поменутог села 899 оваца
село Доње Луке,²⁷ одсеком у рукама поменутог села 799 оваца
село Осавница,²⁸ одсеком у рукама поменутог села 999 оваца
село Лиса,²⁹ царски хас, одсеком у рукама поменутог села 1.499 оваца
село Вучковица,³⁰ одсеком у рукама поменутог села 499 оваца
село Вича,³¹ одсеком у рукама поменутог села 994 оваца
село Доња Кривача,³² одсеком у рукама поменутог села 760 оваца
село Живица,³³ одсеком у рукама поменутог села 899 оваца

---

¹⁷ Данас део Гуче.

¹⁸ Данас село не постоји, али свакако је било уз реку Драгачицу, западно од Гуче.

¹⁹ Граб, село северно од Гуче на планини Јелици.

²⁰ Данас Рогача, североистично од Гуче.

²¹ Данас село Пшаник у општини Лучани.

²² Данас Каона, југоисточно од Гуче.

²³ Данас постоје Г. и Д. Дубац јужно од Гуче. Податак се вероватно односи на оба збирно.

²⁴ Заселак Скок у Зеокама.

²⁵ Губеровци, источно од Гуче.

²⁶ Данас Луке, североисточно од Ивањице.

²⁷ Данас Луке, североисточно од Ивањице.

²⁸ Осоница, источно од Ивањице.

²⁹ Лиса, северно од Ивањице.

³⁰ Вучковица, јужно од Гуче.

³¹ Вича, југоисточно од Гуче.

³² Данас Кривача, југоисточно од Гуче.

³³ Истоимено село код Гуче.

село Лисице,³⁴ одсеком у рукама поменутог села 999 оваца
село Негришор,³⁵ одсеком у рукама поменутог села 99 оваца, 99,³⁶ само
деведесет девет
село Доња Краварица,³⁷ одсеком у рукама поменутог села 399 оваца, само
триста деведесет девет
село Горња Краварица,³⁸ одсеком у рукама поменутог села 799 оваца
село Средња Котража,³⁹ одсеком у рукама поменутог села 499 оваца
село Горња Котража,⁴⁰ одсеком у рукама поменутог села 499 оваца

[14]

село Турица,⁴¹ одсеком у рукама поменутог села 699 оваца
село Мракуш,⁴² одсеком у рукама поменутог села 699 оваца
село Лопаш,⁴³ одсеком у рукама поменутог села 499 оваца
село Вранице,⁴⁴ одсеком у рукама поменутог села 499 оваца
село Хрштица,⁴⁵ одсеком у рукама поменутог села 499 оваца
село Прилибис,⁴⁶ одсеком у рукама поменутог села 999 оваца
село Лучан,⁴⁷ одсеком у рукама поменутог села 499 оваца
село Труди Поток,⁴⁸ одсеком у рукама поменутог села 799 оваца
село Лепомир,⁴⁹ припада Хасан Аги, 305 одсеком у рукама поменутог села
оваца, само триста пет

---

³⁴ Село Лисице, источно од Лучана.

³⁵ Данас Негришори, источно од Лучана.

³⁶ Исписано сијакатским бројевима.

³⁷ Доња Краварица, западно од Гуче.

³⁸ Горња Краварица, западно од Гуче.

³⁹ Данас само Котража, јужно од Гуче.

⁴⁰ Данас само Котража, јужно од Гуче.

⁴¹ Истоимено село, северно од Гуче.

⁴² Данас непознато.

⁴³ Лопаш, југоисточно од Пожеге.

⁴⁴ Постоји река Враница, десна притока Драгачице, близу Гуче. Можда се село налазило негде у сливу те реке.

⁴⁵ Данас село Крстац код Лучана, некада важан дербенд.

⁴⁶ Вероватно село Прилипац, западно од Пожеге.

⁴⁷ Село Лучани, код варошице Лучани.

⁴⁸ Вероватно село Трбовац, некадашњи назив села Драгојевац; кроз село протиче Драгојевачки поток.

⁴⁹ Непознато.

село Церова,⁵⁰ одсеком у рукама поменутог села 499 оваца
село Пухкова,⁵¹ одсеком у рукама поменутог села 699 оваца
село Тијане Тихане,⁵² одсеком у рукама поменутог села 399 оваца
село Горусинце,⁵³ одсеком у рукама поменутог села 699 оваца
село Доња Котрожа,⁵⁴ одсеком у рукама поменутог села 699 оваца
село Горња Кривача,⁵⁵ одсеком у рукама поменутог села 699 оваца

Печат: [нечитак]

Овера на арапском:

Оно што је написано у овом дефтеру оверава убоги, понизни роб
Фетхулбера, мула у кадилуку Пожега, нека му Бог опрости грехе.

---

⁵⁰ Село Церова, источно од Ариља.

⁵¹ Пухово, јужно од Лучана.

⁵² Тијање, северно од Гуче.

⁵³ Село данас не постоји, али постоји река Горушице, десна притока Бјелице у Горњем Драгачеву. Могуће је да се село налазило негде у близини ове реке.

⁵⁴ Данас Котража, јужно од Гуче.

⁵⁵ Данас Кривача, југоисточно од Гуче.

Карта села кадилука Мала Пожега која су плаћала овчарину и торовину

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Архиви – Archives

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA):
-*Kâmil Kereci, Mevkufat Kalemi Ganem Kitabeti no 3949.*

Извори – Primary Sources

Аличић А., *Турски катастарски пописи неких подручја западне Србије, 15. и 16. век, I*, Чачак 1984. [Aličić A., *Turski katastarski popisi nekih područja zapadne Srbije, 15. i 16. vek, I*, Čačak 1984]

Катић Т., *Дефтер овчарине и торовине кадилука Петруш из 1597/98. године*, Мешовита грађа (Miscellanea) 29 (2008) 2009, 63–71. [Katić T., *Defter ovčarine i torovine kadiluka Petruš iz 1597/98. godine*, Mešovita građa (Miscellanea) 29 (2008) 2009, 63–71]

Катић Т., *Узгој коза и оваца на простору кадилука Бован крајем XVI века*, Крушевачки зборник 14 (2010) 237–246. [Katić T., *Uzgoj koza i ovaca na prostoru kadiluka Bovan krajem XVI veka*, Kruševački zbornik 14 (2010) 237–246]

Литература – Secondary Works

Надџибегич Н., *Порез на ситну сток и коришћење испања*, Прилози за оријенталну филологију VIII–IX (1958–59) 63–109.

Бојанић Д., *Јадар у XVI и XVII веку*, Јадар у прошлости, Лозница 1985, 77–191. [Bojanić D., *Jadar u XVI i XVII veku*, Jadar u prošlosti, Loznica 1985, 77–191]

Мргич Ј., *Северна Босна 13–16. век*, Београд 2008. [Mrgić J., *Severna Bosna 13–16. vek*, Beograd 2008]

Dragana AMEDOSKI – Dejan BULIĆ

**OTTOMAN TAX REGISTER OF SHEEP AND FLOCK IN THE
KAZA OF MALA POŽEGA DATING TO YEAR 1596**

Summary

The breeding of sheep and goats in the territory of today's Serbia has a long tradition. Thanks to favourable geographical characteristics, this tradition was also preserved during the Middle Ages and the period of Ottoman rule. Since the Ottomans found highly developed sheep breeding in the territory of today's Serbia, they immediately established an appropriate taxation system in order to collect revenues that were not negligible. Revenues from sheep and flock belonged basically to the State Treasury; however, it happened that the state transferred some of the revenues to certain people.

In the territory of the kazâ of Mala Požega, 43 villages were breeding sheep and goats and the state collected a tax from them. The kazâ of Mala Požega included the largest part of today's municipality of Lučani, and the following villages from today's municipality of Ivanjica: Osonica, Lisa and Luke – the former Gornje and Donje Luke; from the municipality of Arilje, the village of Cerova, and from today's municipality of Požega, villages Gugalj and Tabanovići in the north, and Lopaš, Pilatovići and Prilipac in the southeast of the municipality. From the spatial perspective, this is for the most part Gornje and Donje Dragačevo.

The number of sheep and goats collected by taxation was 33,186 heads, which, given the territory of the kazâ, represents a significant number. The largest number of small cattle was bred in the villages of Dubce and Lisa, where the tax amounted to 1,999 and 1,499 heads.

Keywords: kazâ of Požega, sheep tax (*'âdet-i âğnâm*), 16th century, Ottoman Empire, Sanjak of Smederevo.

Чланак примљен: 30. 03. 2019.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 17. 10. 2019.

Ненад НИНКОВИЋ*
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за историју
Нови Сад

ХЕСАП ЕГЗАРХА ПАХОМИЈА
Протокол визитације четири сремска протопрезвитерата
1758/1759.**

Апстракт: Тема рада је протокол настао током визитације четири сремска протопрезвитерата – Карловачког, Земунског, Сурчинског и Митровачког. Обишао их је између новембра 1758. и марта 1759. митрополитов егзарх Пахомије Кнежевић, будући арадски епископ. Поред података о првојерарховим приходима из Архидијецезе, који су до овог времена недовољно познати, протокол доноси низ важних чињеница о стању српског школства, о изгледима црквених објеката, као и о томе у коликој мери је вођена брига о гробљима. Такође, из њега се може видети крај периода у којем су зидани храмови од лошег материјала и почетак зидања квалитетних објеката, како у градовима, тако и у селима. Уочљив је и процес формирања презимена.

Кључне речи: Карловачка митрополија, Пахомије Кнежевић, Павле Ненадовић, Срем, протопрезвитерат, школе.

Висина прихода карловачких митрополита је за дуже интервале током XVIII века непозната. Један њихов део је дефинисала држава законским актима. Као и у већини случајева када је реч о Србима у Хабзбуршкој

---

* nenad.ninkovic@ff.uns.ac.rs

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Војвођански простор у контексту европске историје* (Ев. бр. 177002).

монархији и у овоме се мора поћи од Привилегија цара Леополда I, односно од Треће привилегије (4. март 1695) којом је владар ослободио Србе плаћања десетка католичкој цркви, одређујући да та средства „... народ обраћа и употребљава на издржавање и приход епископа свога обреда...“.¹ У српској цркви је овај вид пореза био непознат јер су епископи приходе остваривали у виду других „пореза“. Ускоро је исплату на име десетка држава преузела на себе и уместо њега плаћала првојерарху 3.000 форинти за Славонију, током хабзбуршке управе у Србији (1718–1739) на име ње још 3.000, а у Банату кнежевске (кнезовске) дукате, који су 1729. износили исто 3.000 форинти.² За време боравка у Бечу митрополита Павла Ненадовића 1749/1750, одређена му је годишња плата на име десетка од 9.000 форинти – 6.000 из Славонске касе и 3.000 у натури, на име десетка у Банату.³ Ова одлука је допуњена 21. јула 1752. када је после упорног Ненадовићевог захтевања натурално давање замењено новчаним давањем у истом износу (3.000 форинти), а на уживање су му препуштени кнежевски дукати из Баната, које је Митрополија после његове смрти (1768) изгубила.⁴ На основу ове одлуке касније је у Деклараторији из 1779. одређен приход митрополита.⁵

Средства која су митрополити добијали од државе на име десетка била су један део њихових прихода, док су други део добијали од епархије и као остали епископи скупљали их током канонске визитације. Овај вид посете парохијама био је стара православна пракса, а у Хабзбуршкој монархији је озакоњен Првом привилегијом (21. август 1690), којом се епископима даје потпуна слобода да је врше. Касније је ово право мењано, епископима је одређивана пратња, постала је потребна дозвола световних власти, а тамо где су православци живели измешано с унијатским становништвом, доношена су посебна упутства да унијаћењу не би била нанета штета.⁶ Практика да епископ лично иде од насеља до насеља, с временом је мењана, посебно у случају првојерарха који је често био одсутан из Срема или закупљен другим пословима. Дешавало се да свештеници долазе епископу с рачунским књигама, а по потреби и другим

¹ Д. Микавица, В. Гавриловић, Г. Васин, *Знаменита документа за историју српског народа 1538–1918*, Нови Сад 2007, 24.

² И. Точанац, *Српски народно-црквени сабори (1718–1735)*, Београд 2008, 168–171.

³ АСАНУК, МПА „А“ 512/1750.

⁴ АСАНУК, МПА „А“ 297, 301. и 307/1751; 334, 346. и 352/1752; АВ, ИДКД, 2164; Н. Нинковић, *Митрополит Павле Ненадовић*, Нови Сад 2017, 350.

⁵ Д. Микавица, В. Гавриловић, Г. Васин, *Знаменита документа*, 96.

⁶ Д. Микавица, Н. Лемајић, Г. Васин, Н. Нинковић, *Срби у Хабзбуршкој монархији од 1526. до 1918*, књ. I, Нови Сад 2016, 158–159.

документима, што је сматрано заменом за визитацију.⁷ С временом су овај посао на себе преузимали егзарси (викари) владика и митрополита, а повремено су за њено спровођење право добијали протопрезвитери. Митрополити су некада обилазили делове своје епархије или само манастире, као митрополит Павле Ненадовић 1753.⁸ Ипак, првојерарси су најчешће одређивали за то егзархе, тако што су делили Архидијецезу на неколико група протопрезвитерата и у њима постављали своје викаре. Нажалост, они нису увек оставили писани траг о обиласку парохија. Само за неколико година, али не за све протопрезвитерате, сачувани су подаци до времена Павла Ненадовића, под којим ситуација постаје нешто боља. За период од 1758. до 1761. сачувани су важни историјски извори из којих се виде подаци о приходима митрополита и стању цркава, школа и гробаља у Архидијецези.⁹

За прве три деценије XVIII века готово да нема података о ономе што су првојерарси скупљали као епископи у својој дијецези, а таква ситуација важи и за остала владичанства. Тек од четврте деценије XVIII века стање постаје боље. Тако је извесно да је 1736. митрополит Вићентије Јовановић од Архидијецезе добио 2.500 форинти, док је две године касније приход од ње износио 4.064 форинте.¹⁰ Попис првојерархових прихода из 1738. садржи податке о томе на основу чега их је добијао, а уписани су – димница, милостиња, сидоксија, подушје и венчаница.¹¹ Из нешто ранијег периода (1732) сачувани су подаци о приходу арадског владике Исаије Антоновића у којима се помињу исти „порези“ – димница, венчаница и свећа односно сидоксија. Венчаница је био порез за склапање брака и његов износ није био увек једнак, нити се редовно налазио на сачуваним списковима епископских прихода. Као стални помињу се сидоксија, димница и конак, а остали повремено. Најзначајнији порез који су свештеници у зависности од парохије давали епископу била је сидоксија. Бачки епископ Софроније Томашевић је на име ње 1726. од свештеника добијао годишње некада по 6 форинти, а некада по дукат. Било је случајева и да је узимао нешто мањи порез, што је зависило од

⁷ Н. Нинковић, *Стефан Стратимировић као будимски епископ (1786–1790)*, Српске студије 7 (2016) 154–155.

⁸ *Опис фрушкогорских манастира 1753. год*, прир. Д. Руварац, Сремски Карловци 1903, *passim*.

⁹ Н. Нинковић, *Митрополит Павле Ненадовић*, 353–355.

¹⁰ И. Точанац, *Српски народно-црквени сабори*, 169.

¹¹ Д. Руварац, *Приход Арх. митрополијски од Архидијецезе Сремске 1738. године*, АИСПКМ, Сремски Карловци 1912, 126–127.

економске снаге парохије.¹² У Арадској епископији сидоксија је 1732. износила између 3 и 10 форинти, док је 1738. на име седам сремских протпорезвiteraта патријарх Арсеније IV Јовановић за сидоксију добио 803,85 форинти.¹³ У сиромашнијим парохијама она је обично износила дукат годишње, док су свештеници богатијих давали нешто више. У Архидијезези у периоду 1742–1744. износила је у просечним парохијама око шест форинти. У селу Лаћарку, у Митровачком протопрезвiterату, тих година је забележено да два новопридошла свештеника, Остоја и Никола Петропољац, на име сидоксије дају патријарху Арсенију IV по 4 форинте и 20 новчића, што је била вредност једног дуката.¹⁴ С временом је њен износ повећаван. У Темишварској епископији је 1758. износила 12 форинти и 36 крајцара, знатно више него у Архидијезези, где је исте године свештенство за сидоксију плаћало између 6 и 8 форинти.¹⁵

Друга врста пореза на основу којег је митрополит добијао своје приходе била је димница. Она је наплаћивана од верника, односно од сваке куће, у износу од пет до десет новчића.¹⁶ На име димнице патријарх Арсеније IV је 1738. у Срему добио 232,71 форинту. Димница се као порез помиње и у Бачкој епархији у попису њених села између 1724. и 1732. из којег се види да се не ради о великом давању.¹⁷ Она није била уједначена по епископијама, па је тако у Архидијезези износила најчешће пет крајцара по домаћинству, односно дупло мање него у Арадској епархији. Епископи су добијали и мали порез који се звао конак. Он је настао из обичаја да се владици, током канонске визитације, обезбеди храна и преноћиште – конак, а како у Архидијезези митрополити нису лично вршили канонску визитацију, све је претворено у новчано давање. Конак се помиње и у другим епархијама, као у рачунском протоколу (пожаревачког) егзарха Максима Ратковића из 1732.¹⁸ Исти порез је скупљан и у Београдској митрополији, где је познат под називом (митрополијска) постеља.¹⁹ Поред наведена три пореза, која су мање-више имала уједначен износ, као главни приход дијецезана јавља се милостиња.

¹² Д. Руварац, *Бачка епархија 1724–1732. и 1733*, АИСПКМ, Сремски Карловци 1911, 30.

¹³ Д. Руварац, *Стање у Јенопољско-арадској епархији 1732. год*, АИСПКМ, Сремски Карловци 1912, 253; Н. Нинковић, *Исаија Антоновић епископ арадски и митрополит карловачки (1731–1749)*, Истраживања 24 (Нови Сад 2013) 183.

¹⁴ Д. Руварац, *Географске белешке*, АИСПКМ, Сремски Карловци 1913, 174–175.

¹⁵ Д. Руварац, *Темишварска епархија 1758. год*, АИСПКМ Сремски Карловци 1913, 321–373.

¹⁶ Д. Руварац, *Стање у Јенопољско-арадској епархији*, 253; Н. Нинковић, *Исаија Антоновић*, 183.

¹⁷ Д. Руварац, *Бачка епархија*, 24–25, 30.

¹⁸ Д. Руварац, *Стање у Јенопољско–арадској епархији*, 253.

¹⁹ Н. Радосављевић, *Православна црква у Београдском пашалуку 1766–1831. Управа Васељенске патријаршије*, Београд 2007, 215.

Само име говори о начину њеног настанка као и чињеница да је реч о изразито разноликим износима. Примера ради, за Архидијецезу је 1738. износила 942,25 форинте, односно чинила је те године 47,62% патријархових епархијских прихода. Милостиња није увек била новчано, него је могла бити и натурално давање.²⁰

Протокол из 1758–1759. или како је на полеђини документа записано Хесап егзарха Пахомија, доноси податке о парохијама у четири протопрезвитерата – Карловачком, Земунском, Сурчинском и Митровачком. Њих је 8. новембра 1758. почео да обилази егзарх Пахомије Кнежевић, будући арадски епископ.²¹ О свему је саставио протокол који

²⁰ Д. Руварац, *Приход*, 126–127.

²¹ Пахомије (световно име Павле) Кнежевић је рођен у Будиму око 1727. Отац му је био Петар Кнежевић утицајни будимски биров, судија и учесник народно-црквених сабора 1748, 1749. и 1769. О значају његове породице сведочи то што је Сабор из 1749. одлучио да Петар буде један од тројице људи задужених за чување старијих потврда Привилегија. Пахомије се школовао у Будиму, Бечу, Халеу и Кијеву. Стекавши добро образовање и уз помоћ веза које је његов отац имао с митрополитом Павлом Ненадовићем, ступио је у службу цркве. Епископ Партеније Павловић га је зајаконио у Саборној цркви у Сремским Карловцима (1754), а митрополит замонашио (1755). Монашење Кнежевића у Раковцу, манастиру који је био намењен за придворне монахе митрополита међу којима су бирани будући епископи, јасно је говорило да му следи успон у цркви. Постао је 1757. митрополитов егзарх и с њим блиско сарађивао, посебно у вођењу Архидијецезе. Упућен је одмах по смрти Синесија Живановића (марта 1768) у Арад, заједно са протосинђелом Петром Петровићем, где је администрирао удовом епархијом, а свакако је био и митрополитов кандидат за епископско место. У том смислу нетачна је оцена цара Јозефа II да Кнежевић није имао митрополитову наклоност, напротив, имао ју је, а чињеница да још није постао владика, на којој је цар изградио своје мишљење, почивала је на томе што су две епархије упражњене непосредно пре владаревог боравка у Банату. У својству администратора дочекао је цара Јозефа II приликом његовог проласка кроз Банат и на владара оставио изузетно добар утисак. Као митрополитски егзарх је 1769. по упутству новог митрополита – Јована Георгијевића – облазио Арадску епархију. У међувремену је постао раковачки архимандрит. Синод га је 22. децембра 1769. изабрао за арадског епископа, а почетком 1770. митрополит Јован га је предложио за потврду, што је Марија Терезија учинила 6. фебруара 1770. Још једном се видело да су му у цркви наклоњени јер је добио једну од две најбогатије епархије. Као дијецезан спровео је све реформе које је држава захтевала од српских владика. Контролисао је румунски превод Рајићевог Катихизиса, али у Илирској дворској депутацији о њему нису имали најбоље мишљење, пре свега јер није радио у складу с њиховим очекивањима на Синоду 1776. Умро је марта 1783. АСАНУК, МПА „А“ 351/1749, 270, 291. и 293/1769, 323/1770; Н. Гавриловић, *О румунском преводу Рајићевог Малог катихизиса*,

је заједно с новцем предао митрополиту Павлу Ненадовићу. Првојерарх је потом пребројао новац и на протоколу записао да је све у реду и да му егзарх Кнежевић ништа не дугује. Запис о томе и свој потпис митрополит је на протокол ставио 3. марта 1759. Како нема других документа који би говорили о визитацији, можемо само претпоставити да је егзарх завршио поверени задатак нешто раније, да је посао радио по зимском времену и да га је бар због Божића прекидао. Иза свега је остао опширан протокол о парохијама, црквама, гробима и школама. Кнежевић је обишао 62 насеља, од којих су она у Провинцијалу обележена као села, а у Војној граници као шанци.²²

Табела бр. 1. Број насеља у четири протопрезвитерата
Архидијецезе 1758–1759.

	Карловачки	Земунски	Сурчински	Митровачки	Укупно
Село	7	8	6	7	28
Шанац	8	2	16	4	30
Варош	1	1	0	2	4
Укупно	16	11	22	13	62

Из протокола се види да је скупљена димница износила пет новчића по домаћинству, конак најчешће две форинте, а износ милостиње је зависио од тога колико су мештани били спремни да дају.²³ Ако је милостиња

Зборник за историју МС 18 (1978) 14–15; А. Hegediš, *Josif II o svom putovanju u Banat 1768*, Istraživanja II (Novi Sad 1986) 220; Н. Нинковић, *Митрополит Павле Ненадовић*, 321; *Српски биографски речник*, 5, Нови Сад 2011, 100 (В. Дабић); И. Точанац Радовић, *Реформа Српске православне цркве у Хабзбуршкој монархији за време владавине Марије Терезије и Јосифа II (1740–1790)*, рукопис докторске дисертације, Београд 2014, 101, 191–192.

²² АСАНУК, МПА, „А“ 407/1759.

²³ АСАНУК, МПА „А“ 407/1759.

добијена у виду житарица (овас, јечам, зоб, кукуруз) уписана је њихова тржишна вредност у форинтама. Било је више примера из наредне године да је милостиња прикупљена и у другим животним намирницама, не само у житарицама.²⁴ Повремено су се у протоколу нашла подушја и венчанице, али то није био чест случај. У документу који доносимо у наставку, подаци о броју кућа се морају узети с дозом опреза, јер су по селима забележени често округли бројеви (30, 40, 140, 105, 85 итд) што пружа могућност за сумњу да су подаци тачни. Од 61 насеља (ови подаци недостају за Земун) у само девет, односно 14,75% насеља, број кућа није изражен оваквом цифром. Ипак, у податке о прикупљеном новцу не треба сумњати, чак ни када је реч о димници.²⁵

Егзарх није имао само задатак да скупи приход митрополита, него и да провери у каквом стању су цркве, затим да ли су порте и гробља ограђени и да ли села имају школу, децу која би ишла у њу и учитеља. За ограђивање гробаља и порти је постојало више разлога и Павле Ненадовић је још као горњокарловачки епископ инсистирао на томе. Као митрополит настојао је да искорени паганске погребне ритуале, а посебно да уведе постављања крстова на гробна места. Ограђивање гробаља је требало да спречи да у њих улазе животиње јер би оне својим присуством скрнавиле свету земљу за коју је сматрано гробље.²⁶ Током боравка у Бечу 1755. верницима је упутио посланицу пошто је на двору опоменут да се Срби у вери слабо образују и цео народ „мењше цивилизурујет“, због чега је тражио да цркве и гробља држе у бољем стању. Већ следеће године је упутио егзарха Јефтимија Радосављевића да обиђе део Архидијецезе и провери у каквом су стању гробља и цркве, као и да ли постоје школе и учитељи. У упутству које је егзарх добио наведено је да гробља треба оградити грањем или каналима и грањем, при чему је прецизирано да канал буде дубок и широк по један хват (1,89 метара). Брига о томе је препуштена парохијским епитропима.²⁷ После Ускрса 1756. у посланици је поновио овај захтев, али на основу података из 1766. види се да његова наредба није спроведена. Митрополита је разгневило што су крчме и механе у сваком месту сазидане од доброг материјала, док су гробља неограђена. Саветовао је Србе да ограде порте, било печеном циглом, било ћерпичем, прошћем или само каналом.²⁸ Извесно је да је овакву

²⁴ АСАНУК, МПА „А“ 4. и 31/1760.

²⁵ АСАНУК, МПА, „А“ 407/1759.

²⁶ АСАНУК, МПА „А“ 501/1745.

²⁷ АСАНУ, 12176а, Посланица од 17/28. октобра 1755; АСАНУК, МПА „А“ 407/1759.

²⁸ АСАНУ, 12176а, Посланица од 31. марта / 11. априла 1767.

наредбу имао са собом и Пахомије Кнежевић када је 1758/1759. обилазио насеља по Срему, јер је у протокол унео податке који се односе на то.

Табела бр. 2. Број ограђених и неограђених гробаља и црквених порти

Протопопијат	Ограђено	Неограђено	Без података	Ограђено	Неограђено	Без података
	Гробље			Порта		
Карловачки	9	5	2	4	2	10
Земунски	6	3	2	4	1	6
Сурчински	15	5	2	11		11
Митровачки	5	6	2		2	11
УКУПНО	37	17	8	19	5	38
%	60	27,5	12,5	30,7	8	61,3

У протоколу се виде подаци о стању храмова у Архидијецези, што јасно говори и о времену када је у њој почело подизање цркава од тврдог материјала, нарочито у селима. За пример овоме може послужити Митровачки протопрезвитерат у чијим селима су храмови већином зидани после Пожаревачког мира. Онај део цркава које су сазидане после Карловачког мира, већ у другој и трећој деценији XVIII века морао је бити замењен новим објектима. Храмови су били скромних димензија и без архитектонских специфичности које би их издвојиле у ред вредних грађевина. Прављени су од материјала који се могао наћи у околини, од земље и дрвета. У 11 сеоских насеља у Митровачком протопрезвитерату, током визитације из 1732/1733, забележено је да постоје новије цркве, сазидане од плетара, облепљене блатом и покривене шиндром, док је у Краљевцима за цркву коришћена земуница. За време визитације 1758/1759. записано је да постоје исти храмови као 1732/1733. осим у Краљевцима где је у међувремену сазидан нови дрвени објекат и Великим (Горњим)

Радинцима. О Великим Радинцима нема података. У преосталих девет села забележено је да су све цркве дрвене, као и да су у Буђановцима, Јарку, Вогу, ²⁹ Мартинцима и Лаћарку у врло лошем стању. Управо иза ове визитације почињу градње храмова од тврдог, трајнијег материјала. Тако су до 1766, када је у Митровачком протопрезвитерату боравио митрополит Павле Ненадовић и осветио три нова храма, нове цркве добили Буђановци (1763), Вогањ (1765) и Лаћарак (1766).³⁰ Иза овог периода уследило је подизање храмова и у осталим насељима, што је завршено до девете деценије XVIII века.³¹ На основу података из протокола стиче се јасна слика да Архиепископа у погледу зидања храмова прати општу тенденцију њихове изградње у Митрополији.³²

Хесап егзарха Пахомија поред наведених података показује важне особености славеносерпског језика. У документу се често среће графема *ћ* којом је обележаван глас *ћ* као и данас, а повремено и глас *ђ*. Карактеристично је за Пахомија Кнежевића да је усвојио, вероватно током образовања, латинично слово *ј* и да га користи као графему, како за глас *ј*, тако и за глас *и*. У употреби су и руске графеме за двогласе. У протоколу се може видети процес формирања презимена. Код већине свештеника је презиме записано у виду имена оца, најчешће са завршетком – ов. Тек повремено се јављају презимена на *ић*, која су постала типична већ за наредне документе ове врсте.

Документ који доносимо у наставку налази се у Архиву Српске академија наука и уметности у Сремским Карловцима, Митрополијско-патријаршијски архив, у фонду „А“, под сигнатуром 407/1759. (АСАНУК, МПА, „А“ 407/1759). Написан је на 68 страница великог формата. У

---

²⁹ У селима која су припојена Хабзбуршкој монархији после Пожаревачког мира нови храмови су зидани махом у трећој деценији XVIII века. Тако су Буђановци и Јарак цркве добили 1727, а Вогањ 1730. За разлику од њих она села која су припала Монархији после Карловачког мира, а у Митровачком протопрезвитерату су то били само Мартинци и Лаћарак, храмове су добили раније: Мартинци 1716, а Лаћарак 1717. У оба села реч је била о другој цркви којом је замењена старија богомоља. У Лаћарку је црква из 1717. замењена новом 1731; у Мартинцима, по свему судећи, то није учињено. АСАНУК, МПА, „А“, 90/1767; Н. Нинковић, *Српска православна црквена општина Лаћарак*, Сремска Митровица 2015, 16–19.

³⁰ Н. Нинковић, *Српска православна црквена општина Лаћарак*, 20–23.

³¹ АСАНУК, МПА, „А“, 90/1767; М. Лесек, *Уметничка баштина у Срему*, Нови Сад 2000, 142, 190, 416–417; иста, *Уметничка баштина у Срему*, III, Нови Сад 2005, 145.

³² Г. Васин, Н. Нинковић, *Историја Будимске епархије*, Сремска Митровица 2018, 34–36, 48–50, 67–68.

угластим заградама налазе се разрешења скраћеница. Поред имена свештеника, у обичним заградама, налази се износ који су они дали на име сидоксије, а на крају података о свакој парохији у загради је уписано колико је од ње егзарх скупио средстава. Текст протокола гласи:

Протоколъ
Епархје Сремскја Визитаџији Црквеи, Школъ, Клера и Православнихъ
Хр[ис]тїанъ Зачася лѣта [1]758. Мца Октов[р]я] 28. Дне

Протопопїатъ Карловачкїи

Село Нерадинъ

1. Ц[е]рковъ С[в]я[та]го Николаа ѿс[в]я[та]та
Парохъ Попъ Михайль Нешковъ (7). Парохъ Попъ Васїлїи Поповъ
(7). Парохъ Попъ Сумеонъ Петровъ (7). Епитропъ Станкоѿ Суботинъ
предалъ хесапъ и на ново утверждень. Ц[е]рковнїи [сынъ] Гавріїль
Павловъ.

90: Домовъ Димнице (4ф 50н). Конака (2). М[и]л[о]стинъ ѿбще (15).
Кнезь Никола Стояновъ. Школи, Магїстра и учениковъ имеютъ. Гробїе
незаграждено. (42ф 50н)

Село Крушедоль

2. Ц[е]рковъ Сретенїа Г[оспо]дня ѿс[в]я[та]та
Парохъ Попъ Петръ Маринковъ вдовъ (8). Парохъ Попъ Давидъ
Јоанновъ (9). Парохъ Попъ Николае Марковъ (6). Епитропъ Марко
Прїићъ предалъ хесапъ и на ново утверждень. Ц[е]рковнїи сынъ Кврїїль
Николићъ.

60: Домовъ Димнице (3). Конака (2). М[и]л[о]стинъ ѿбще (16).
Кнезь Аѳанасїе Леонтїевъ. Школи и Магїстра неимѣють. Гробїе
незаграждено. Марко Прїићъ за умершую Егѿ Супругу (6). (50)

Село Марадикъ

3. Ц[е]рковъ С[в]я[та]го Савви Сербскаго ѿс[в]я[та]та
Парохъ Попъ Илїа Ѵмичъ (8). Парохъ Попъ Аѳанасїе Нешковъ (8).
Епвтропъ Ѵеодоръ Петричковъ предалъ хесапъ и на ново посьтавленъ
Татићъ. Ц[е]рковнїи Сынъ Коста Стефановъ.

60: Домовъ Димнице (3). Конака (2). М[и]л[о]стинъ ѿбще (16).
Кнезь Станко Белановичъ. Школи, Магїстра неимѣють, а дѣтеи имеютъ.
Гробїе заграждено. (37)

Шанаць Чортановце Ком[панији] Бешч[анскя]

4. Ц[е]рковъ С[в]я[та]го Николаа ѿс[в]я[та]та
Парохъ Попъ Давидъ Урошевъ (8). Парохъ Попъ Илїа Јоанновъ (8).
Епвтропъ Николаа Горуглейићъ предалъ хесапъ и на ново утверждень. Ц[е]
рковнїи Сынъ Калуда Гркъ.

60: Домовъ Димнице (3). Конака (2). М[и]л[о]стинъ ѿбще (12). Петръ за Брата умершаго Егѡ (6). Гробје заграждено. Магістра, Школу и учеников[ъ] имеють. (39)

Шанаць Бешка

5. Ц[е]рковъ Воведенја Прес[вя]тыя Б[огороди]ци худа и велми порушена неос[вя]щата, Матеріаль спремили инну правити

Парохъ Попъ Илја Поповъ (6). Парохъ Попъ Васілји Милошевъ (6). Парохъ Попъ Михаилъ Ивановъ (6). За четвертую Парохју (6). Діаконъ Кузманъ Петровъ. Діаконъ Григоріи Ангелићъ. Епитропъ Милошъ Милиновъ предалъ хесапъ и на ново утверждень. Ц[е]рковнји Сынъ Павелъ Јоанновъ

105: Домовъ Димнице (5ф 25н). Конака (2). М[и]л[о]стинъ ѿбще (13). Гробје заграждено. Школи и учениковъ имеють а Магістра неимеють. (44ф 25н)

Шанаць Крчединъ

6. Ц[е]рковъ С[вя]таго Николаа ѿс[вя]щата

Парохъ Попъ Петръ Живановъ (8). Парохъ Попъ Георгји Милисавлевъ преставился 18: Октов[ря] 758 (8). Парохъ Попъ Петръ Неделковъ (8). Парохъ Попъ Јоаннъ Јанчићъ (8). Епитропъ Михаилъ Малбаша предалъ хесапъ и на ново утверждень. Ц[е]рковнји Сынъ Неделко Миловановъ.

100: Домовъ Димнице (5). Конака (2). М[и]л[о]стинъ ѿбще (14). Обрлаиднантъ Богићъ Стаматовъ. Школи и учениковъ имеють. (53)

Шанаць Нови Карловци

7. Ц[е]рковъ С[вя]таго Клименти новосѡружена и совршена неос[вя]щата

Парохъ Попъ Максимъ Поповъ (8). Парохъ Попъ Јоаннъ Петковъ (8). За третую парохју (12). Епитропъ Јоаннъ Лаушевићъ предалъ хесапъ и на ново утверждень. Ц[е]рковнји Сынъ Маѡимъ Радовановићъ.

84: Домовъ Димнице (4ф 20н). Конака (2). М[и]л[о]стинъ ѿбще (15). Школу, Магістра и дѣтеи имеють и плаће на лѣто 35 ф. Гробје Заграждено, а Порта нѣсть. (49ф 20н)

Шанаць Бановци

8. Ц[е]рковъ С[вя]таго Николаа ѿс[вя]щата, но малена противъ мѣста и Стара

Парохъ Попъ Иванъ Михићъ преставился (8). Парохъ Попъ Петръ Станоевъ (8). Парохъ Попъ Ѳеѡдоръ Миликшићъ (8). За четвертую Парохју (6). Епитропы Михаилъ Марковъ и Сима Пѣваць предали хесапъ и на ново утверждени. Ц[е]рковнји Сынъ Павелъ Марковъ.

140: Домовъ Димнице (7). Конака (2). М[и]л[о]стинѣ ѿбще (13).
Ѓ Попа Свмеона Маркова за Свггелју примихъ 10 дуката холендскихъ
(41ф 25н). Гробје заграждено. Магістеръ Лазаръ Міатовъ плаће на годъ
имѣтъ 35 ф. (93ф 25н)

Шанаць Белегишъ

9. Ц[е]рковъ С[вя]таго Николаа ѿс[вя]щата и репарирата
Парохъ Попъ Илја Станковъ (8). Парохъ Попъ Михаилъ Петровъ
(8). Епитропъ Петръ Гркъ предалъ хесапъ и на ново поставленъ Радоица
Пењянички тойже и Ц[е]рковнји Сынъ.

40: Домовъ Димнице (2). Конака (2). М[и]л[о]стинѣ ѿбще (12).
Хаубтманъ Г[осподинъ] Јованнъ Витковичъ. Обрлаинднантъ Петръ
Исааковичъ. Хусарски Ланднантъ Стоянъ Пешихъ. Гробје незаграждено.
(32)

Шанаць Сурдукъ

10. Ц[е]рковъ С[вя]таго Николаа дрвена неѿс[вя]щата
Попъ Феодоръ Миятовъ безъ Свггелји (6). Епитропъ Јосифъ
Лацковъ предалъ хесапъ и на ново утверждень. Ц[е]рковнји Сынъ
Феодоръ Влахъ.

16: Домовъ Димнице (80н). Конака (1ф 20н). М[и]л[о]стинѣ ѿбще
(4). Гробје незаграждено. Кнезъ Аѳанасје Леонтѣвъ. Школи и Магістра
неимѣють нити Могуть имѣти. Ланднантъ Фатъ Климента у Табору. (12)

Шанаць Сланкамень

11. Ц[е]рковъ С[вя]таго Николаа ѿс[вя]щата ѿтъ Камена
Парохъ Попъ Јованнъ Остоић у Табору (7). Парохъ Попъ Стефанъ
Јованновъ (7). Парохъ Попъ Елисеи Станоевъ (7). Парохъ Попъ Јованнъ
Поповъ (7). Парохъ Попъ Арсенји Стоићевъ (7). Парохъ Попъ Гаврилъ
Веселиновъ преставился (7). Парохъ Попъ Петръ Петровъ (7). Епитропъ
Маѣимъ Турчја предалъ хесапъ и на ново поставлени Живанъ Старинко
и Остоя Поповић. Ц[е]рковнји Сынъ Пантелја Поповъ.

205: Домовъ Димнице (10ф 25н) Конака (2). М[и]л[о]стинѣ ѿбще
(30). Хаубтманнъ Гаврилъ Жудовичъ у Табору. Унтерланданантъ Гаврилъ
Милошевъ у Табору. Порта Ц[е]рковна и Гробје заграждено. Магістра и
учениковъ имѣють въ Компаннскомъ дому школу направили. (91ф 25н)

Село Инђја

12. Ц[е]рковъ Воведенја Прес[вя]тыя Б[огороди]ци неѿс[вя]щата
Парохъ Попъ Захарія Анђелић (8). Парохъ Попъ Маѣимъ Јоанновъ
(8). Діаконъ Димитрји Анђелић. Епитропъ Феофанъ Петровъ предалъ
хесапъ и на ново утверждень. Ц[е]рковнји Сынъ.

60: Домовъ Димнице (3). Конака (2). М[и]л[о]стинъ ѿбще (16). Кнезь Ћураћъ Бончански. Школи и Магістра неимеють. Порта Ц[е]рковна и Гробје незаграждено. (37)

Село Беѡчинъ

13. Ц[е]рковъ Вознесенја Г[оспо]дня ѿс[вя]щата

Парохъ Попъ Арсенји Јовичићъ (6). Парохъ Попъ Николаи Поповичъ (6). Парохъ Попъ Станко Поповичъ (6). Парохъ Попъ Елисеи Акимовъ (6). Епитропъ ново Поставлени Јанковићъ тоиже и Ц[е]рковнји Сынъ.

80: Домовъ Димнице (4). Конака (2). М[и]л[о]стинъ ѿбще (16). ѿтъ вѣнчанице (1). Кнезь Петръ. Школи ни Магістра неимѣють. Порта и Гробје заграждено. (47)

Село Лединце

14. Ц[е]рковъ С[вя]таго Николаа ѿс[вя]щата

Парохъ Попъ Ѡаддеи Радовановъ (6). Парохъ Попъ Павелъ Ивановъ (6). Парохъ Попъ Пантелеимонъ Даміановъ (6). Епитропъ Ѡеодоръ Поповъ предалъ хесапъ и на ново такожде утвержень. Ц[е]рковнји Сынъ Богићъ.

50: Домовъ Димнице (2ф 50н). Конака (1ф 13н). М[и]л[о]стинъ ѿбще (16). Кнезь Иванъ Зорановићъ. Школу и Магістра неимѣють. Порта и Гробје заграждено. (37ф 63н)

Варошъ Каменица

15. Ц[е]рковъ Рождества Прес[вя]тыя Б[о]городици ѿс[вя]щата

Парохъ Попъ Срета Стефановъ (6). Парохъ Попъ Николае Димитриевъ (6). Парохъ Попъ Павелъ Цветковъ (6). Парохъ Попъ Јоаннъ Петровъ (6). Парохъ Попъ Маѣимъ Геѡргјевъ (6). За шетую парохју (6). Епитропъ Јоаннъ Јанковичъ предалъ хесапъ и на ново поставлень Неделко Марковичъ. Ц[е]рковнји Сынъ Симеонъ.

178: Домовъ Димнице (8ф 90н). Конака (2). М[и]л[о]стинъ ѿбще (24). За умершаго Грка Михаила (12) и ѿтъ вѣнчанице (1). Приимихъ ѿтъ Ћурћа Гвозћаровића за виноградъ чтое купиль дворски на Грунту Каменичкому а све тогда неплатиль, а ѿсталь дужанъ (7). Кнезь Николае Цветковићъ. Школу и Магістра имѣють. Порта и Гробје заграждено. (90ф 90н)

Село Буковацъ

16. Ц[е]рковъ Вознесенја Г[оспо]ня ѿс[вя]щата

Парохъ Попъ Стефанъ Јоанновъ (6). Парохъ Попъ Јоаннъ Стоиковъ (6). Епитропъ Геѡргји Радосавлевъ предалъ хесапъ и на ново потвержень.

46: Домовъ Димнице (2ф 30н). Конака (2). М[и]л[о]стинъ ѿбще (12). Кнезь Лазаръ Петровићъ. Школу и Магістра имѣють. (28ф 30н)

Еџтрактъ

Протпопіата Карловачкаго изьявляющъ что и колико кое Мѣсто дало, јакоже здѣ видится, и убо.

		f	x
1	Село Нерадинъ	42	50
2	Село Крушедолъ	50	
3	Село Марадикъ	37	
4	Шанацъ Чортановци	39	
5	Шанацъ Бешка	44	25
6	Шанацъ Крчединъ	53	
7	Шанацъ Нови Карловци	49	20
8	Шанацъ Бановци	93	25
9	Шанацъ Белегишъ	32	
10	Шанацъ Сурдукъ	12	
11	Шанацъ Сланкаменъ	91	25
12	Село Инђја	37	
	отъ вѣнчаница	13	
13	Село Беочинъ	47	
14	Село Лединце	37	63
15	Варошъ Каменица	90	90
16	Село Буковацъ	28	30
		797	28

Протопопіатъ Земунскіи

Село Голубинци

17. Ц[е]рковъ Воведенија Прес[вя]тыя Б[огороди]ци ѿс[вя]щата извнутерь и вне велми порушена

Парохъ Попъ Јоакимъ видовъ (8). Парохъ Попъ Јоаннъ Софїановъ преставился

28: Октов[ря] 758. (8). За третую Парохю (8). Епитропъ Петръ Сланкаменацъ предалъ хеаспъ и на ново тои утверждень. Ц[е]рковнји Сынъ Аѳанасји Поповъ.

60: Домовъ Димнице (3). Конака (2). М[и]л[о]стинъ ѿбще (22). Кнезь Марко Лазићъ. Провизоръ Данјиль Сипъ надлежитъ Хершофту Бернардовича. Школу и Магістра имѣють. Гробје и Гробје [треба

Порта] обграждена. За Почившаго Попа Јованна Нинко Стриць Его писа 1ну Краву съ телетомъ. За Почившаго Старца Дудића Сынъ Его Пантелеимонъ писа 1ну Краву съ телетомъ. (51)

Село Попинци

18. Ц[е]рковъ С[вя]таго Николаа ѿс[вя]щата
Парохъ Попъ Григоріи Поповъ (7). Парохъ Попъ Васілји Николаевъ (7). Епитропъ Аѳанасји Петковъ предалъ хеаспъ и на ново утвержень. Ц[е]рковнји Сынъ Мишко Сурдучанинъ.

44: Домовъ Димнице (2 ф 20 н). Конака (2). М[и]л[о]стинъ ѿбще (16). Кнезь Неделко Месаровичъ. Провизоръ Данјиль Сипъ надлежитъ Хершофту Бернардовича. Школи и Магістра неимѣють. (34 ф 20 н)

Село Прхово

19. Ц[е]рковъ С[вя]таго Николаа ново водружена над старомъ подзидата подметалъ Каменомъ прочее ѿтъ дрвета

Парохъ Попъ Неделко Јоанновъ (8). Діакъ Аѳанасји Јоанновъ за рукоположенје. Епитропъ Петръ Васићъ предалъ хеаспъ и на ново поставлени Субота Љошановић и Љамјанъ Поповићъ. Ц[е]рковнји Сынъ Иванъ.

30: Домовъ Димнице (1 ф 50 н). Конака (2). М[и]л[о]стинъ ѿбще (16). Кнезь Јосифъ Будимлја. Школи и Магістра неимѣють. Порта Ц[е]рковна и Гробје незаграждено. (27 ф 50 н)

Село Шимуновци

20. Ц[е]рковъ С[вя]таго Николаа ѿс[вя]щата репарирата

Парохъ Попъ Урошь Димитрїивъ (6) и за вторую Парохју (6). Епитропъ Михаилъ Воикићъ предалъ хеаспъ и на ново потвержень. Ц[е]рковнји Сынъ Васілје Арсенјевъ. Діакъ Јоаннъ Поповъ за Рукоположенје.

40: Домовъ Димнице (2). Конака (2). М[и]л[о]стинъ ѿбще (20). Кнезь Крста. Школи неимѣють, Магістеръ Петръ Стаматовъ имѣтъ 10: учениковъ и во единомъ домѣ ихъ учитъ. Гробје незаграждено. (36)

Село Дечъ

21. Ц[е]рковъ Возбесенја Г[оспо]дня ѿс[вя]щата

Парохъ Попъ Јоаннъ Михайлевъ (6) и за вторую Парохју (6). Епитропъ Станкоъ Златићъ предалъ хесапъ и на ново потвержень. Ц[е]рковнји Сынъ Никола Живановићъ.

40: Домовъ Димнице (2). Конака(2). М[и]л[о]стинъ ѿбще (17). За викуалную М[и]л[о]стиню жито, овасъ, ечамъ и кукуруза (10). Кнезь Веселинъ Панићъ. Школи и Магістра неимеють. Гробје заграждено. (43)

Село Крнешевци

22. Ц[е]рковъ Благовещенја Прес[вя]тыя Б[огороди]ци дрвена ѿс[вя]щата

Парохъ Попъ Гаврилъ Поповъ (6). Епитропъ Милићъ Павловъ предалъ хесапъ и на ново поставленъ Ћурица Никети[нъ]. Ц[е]рковнји Сынъ Милићъ Павловъ.

31: Домовъ Димнице (1 ф 55 н). Конака (2). М[и]л[о]стинъ обще (15). За викуталную М[и]л[о]стиню жито, кукурузе, овасъ и ечамъ (10). Кнезь Јанко Михайловъ. Школи и Магістра неимѣють. Гробје заграждено. (34 ф 55 н)

Село Воика

23. Ц[е]рковъ С[в]я[та]го Николаа ѿс[в]я[щ]ата каменная.

Парохъ Попъ Јованнъ Петровъ (6). Парохъ Попъ Лазаръ Живковъ (6). Парохъ Попъ Філіппъ Поповъ (6). Парохъ Попъ Алеѣїи Лазаревъ (6). Епитропы Марко Добродолчевъ и Неделко Кнежевичъ предали хесапъ и паки на ново потверждени. Ц[е]рковнји Сынъ Никола Марићъ.

120: Домовъ Димнице (6). Конака (2). М[и]л[о]стинъ обще (36). Кнезь Павелъ Зеиковъ. Школу и Магістра неимѣють а учениковъ имѣють. Гробје заграждено. (68)

Село Угриновци

24. Ц[е]рковъ С[в]я[та]го великомуч[еника] Георгја ѿс[в]я[щ]ата.

Парохъ Попъ Тимошеи Поповъ Намѣстникъ (6). Парохъ Попъ Живко Ранковъ (6). Парохъ Попъ Філіппъ Поповъ (6). Парохъ Попъ Евѣмји Јоанновъ (6). Епитропъ Алипји Ћурчја предалъ хесапъ и на ново утврждень. Ц[е]рковнји Сынъ Крста Зоркићъ.

80: Домовъ Димнице (4). Конака (2). М[и]л[о]стинъ обще (28). Кнезь Павелъ Зеиковъ. Школу и учениковъ имѣють а Магістра неимѣють. Порта и Гробје заграждено. (52)

Шанацъ Батаиница

25. Ц[е]рковъ С[в]я[тых] Архистратиговъ ѿс[в]я[щ]ата.

Парохъ Попъ Стойко Секулићъ (6). Епитропъ Данјилъ Гавриловъ предалъ хесапъ и на ново утврждень. Ц[е]рковнји Сынъ Петръ Лежмирацъ.

30: Домовъ Димнице (1 ф 50н). Конака (1 ф 50н). М[и]л[о]стинъ обще (10). Кнезь Павелъ Зеиковъ. Школу и учениковъ имѣють а Магістра неимѣють. Порта Ц[е]рковна заграждена а Гробје нѣсть. (19)

Варошъ Земунъ

26. Ц[е]рковъ С[в]я[та]го Николаа ѿс[в]я[щ]ата ѿтъ цигле.

Протопоп Василји Остоинъ ѿтъ прихода А[рхи]епископу]: М[итрополиту]: предал (100ф 16 ½ н). Парохъ Попъ Свмеонъ Марковъ Намѣстникъ (6). Парохъ Попъ Ѳеодоръ Щеріевъ (6). Парохъ Попъ Јованнъ Вретичъ (6). Парохъ Попъ Давидъ Георгјевъ (6). За пјатую Парохју (6).

Епитропы Маноило Кирица и Јованн Гавриловић предалы. Ц[е]рковнји Сыновы Јованн Ракић, Стефанъ Жуна, Ђука Абажја.

Димнице и М[и]л[о]стинъ (50). Конака (4). Щатрихтеръ Марко Николичъ. Порта и Гробје заграждени. Магістеръ Јованн Сланчанинъ школу и учениковъ имѣеть. (184 ф 16 ½ н)

Шанаць Бежанја

27. Ц[е]рковъ С[вя]таго Георгја ѿс[вя]щата.

Парохъ Попъ Јованн Стояновъ (6). Епитропъ Јованн Радуловић непредалъ хесапъ. Ц[е]рковнји Сынъ Діакъ Марко.

20: Домовъ Димнице (1). Конака (1). М[и]л[о]стинъ ѿбще (6). Кнезь Павель Зеиковъ. Школу и Магістра неимѣють. (14)

Еѣтрактъ

Протпопіата Земунскаго изьявляющъ что и колико кое Мѣсто дало јакѡ ѡтъ С[вя]щенства и ѡтъ хр[ис]тяннъ, јакѡже здѣ видится, и убо.

		f	x
1	Село Голубинци	51	
2	Село Попинци	34	20
3	Село Прхово	27	50
4	Село Шимуновци	36	
5	Село Деч	43	
6	Село Крнешевци	34	55
7	Село Воика	68	
8	Село Угриновци	52	
9	Шанаць Батаиница	19	
10	Варошъ Земунъ	184	16 ½
11	Шанаць Бежанја	14	
		563	41 ½

Протопопіать Сурчинскји

Село Добановци

28. Ц[е]рковъ С[вя]таго Николаа ѿс[вя]щата

Парохъ Попъ Јосифъ Поповъ (6). За Парохјю Протопопе Марка (6). За третую Парохјю (6). Епитропъ Арсенји Аранитовъ предалъ хесапъ и на ново утвержень. Ц[е]рковнји Сынъ Николаа Любинковъ.

100: Домовъ Димнице (3). Конака (2). М[и]л[о]стинѣ ѿбще (30). Кнезь Василји Јоанновићъ. Порта Ц[е]рковна і Гробје заграждено. Школу и учениковъ имѣють, а Магістра неимѣють. (55)

Шанаць Сурчинъ

29. Ц[е]рковъ Преподобнја Параскеви ѿс[вя]щата и репарирата Протопопъ Марко Станисавлевићъ предалъ ѿтъ прихода (47 ф 50н). Парохъ Попъ Илја Томашевъ (6). Попъ Николае Матовићъ безъ Свггелји (6). Епитропъ Илја Мутавжја непредалъ хеаспъ. Ц[е]рковнји Сынъ Коста Гркъ.

60: Домовъ Димнице (3). Конака (1). М[и]л[о]стинѣ ѿбще (10). Школу и Магістра неимѣють. Кнезь Василји Јоанновићъ. Порта заграждена а Гробје нѣсть. Паки даде Протпопъ ѿтъ Прихода Своего (42). (113 ф 50 н)

Шанаць Јаково

30. Ц[е]рковъ Вознесенја Г[оспо]дня дрвена ѿс[вя]щата Парохъ Попъ Сумеонъ Матѣевъ (6). Попъ Василји Живковъ безъ Свггелји (6). Епитропъ Георгји Миливоевићъ предалъ хеаспъ тоиже и Ц[е]рковнји Сынъ.

40: Домовъ Димнице (1). Конака (1 ф 13 ½ н). М[и]л[о]стинѣ ѿбще (9). За викуалную М[и]л[о]стиню (2). Порта и Гробје заграждено. Школу Магістра и учениковъ 10: имѣють. (26 ф 13 ½ н)

Шанаць Болевци

31. Ц[е]рковъ Преподобнја Параскеви дрвена ѿс[вя]щата. Парохъ Попъ Јоаннъ Ракићъ (6). Парохъ Попъ Стоянъ Марковъ (6). Епитропъ Рацко Јоанновъ. Ц[е]рковнји Сынъ Вука Милинковъ.

60: Домовъ Димнице (3). Конака (1). М[и]л[о]стинѣ ѿбще (8). Школу имѣють, а Магістра и учениковъ неимѣють. Порта заграждена а Гробје нѣсть. Обр[ст]лаиднантъ Клиничаревъ. (24)

Шанаць Прогаръ

32. Ц[е]рковъ С[вя]тыхъ Архистратиговъ дрвена неѿс[вя]щата. Попъ Михаилъ Милисавлевъ без Свггелји (6). Епитропъ. Ц[е]рковнји Сынъ Емилјанъ Валеваць.

20: Домовъ Димнице (1). Конака (1). М[и]л[о]стинѣ ѿбще (3). За викуалную М[и]л[о]стиню (2). (13)

Шанаць Бечмень

33. Ц[е]рковъ С[вя]таго Савви Сербскаго дрвена ѿс[вя]щата. Попъ Марко Поповъ без Свггелји (6). Попъ Радивој Радишићъ без Свггелји (6). Епитропъ Милићъ и Радованъ. Ц[е]рковнји Сынъ Михаилъ.

40: Домовъ Димнице (2). Конака (1). М[и]л[о]стинъ обще (4). За викуталную М[и]л[о]стиню (3). Ц[е]рковь и Гробје заграждено. (22)

Шанаць Петровчић

34. Ц[е]рковь Рождества С[вя]таго Предтечи дрвена ѿс[вя]щата.

Попъ Оома Михайловъ без Свггелји (7). Епитропъ Сима Гавриловићъ и Яковъ Дрчавићъ не предали хесапъ. Ц[е]рковнји Сынъ Радосавъ Яковлевићъ.

20: Домовъ Димнице (1). Конака (1). М[и]л[о]стинъ обще (3). За Миней общїи и Пентикостаръ примихъ (10) а ѿсташа дужни 5 f.. Гробје незаграждено. (22)

Шанаць Ашаня

35. Ц[е]рковь С[вя]тыхъ Архистратиговъ дрвена ѿс[вя]щата но треба репарирати.

Парохъ Попъ Тимофеи Михайловъ (7). Епитропъ Ракъ Живковъ предали хесапъ и на ново утвержень. Ц[е]рковнји Сынъ Димитрии Марковъ.

30: Домовъ Димнице (1 ф 50 н). Конака (60 н). М[и]л[о]стинъ обще (2). Школу и Магістра неимѣють. Порта Ц[е]рковна и Гробје заграждено. Капларъ Маркоу Вуксановићъ. (11 ф 10 н)

Шанаць Купиново

36. Ц[е]рковь С[вя]таго Ев[ан]г[елисти] Луки каменная ѿс[вя]щата

Парохъ Попъ Філіппъ Намѣстникъ (6). Парохъ Попъ Јѡаннъ Павловъ (6). Епитропъ Маркоу Ивановъ предалъ хесапъ. Ц[е]рковнји Сынъ Маркоу Станисавлевъ.

100: Домовъ Димнице (5). Конака (1). М[и]л[о]стинъ обще (10). Магістра, Школи и учениковъ неимѣють. Порта и Гробје заграждено Пенжере имѣють. (28)

Шанаць Обрежъ

37. Ц[е]рковь Превображенја Г[оспо]дня ѿс[вя]щата дрвена.

Попъ Пантелеимонъ Сурковъ без Свггелји (6). Епитропъ Пеша Јуковићъ.

Ц[е]рковнји Сынъ Груя Живановићъ.

30: Домовъ Димнице (1 ф 50н). Конака (50 н). М[и]л[о]стинъ обще (2). За два мерова кукуруза (1 ф 70н). Школу имѣють а Магістра и дѣтеи неимѣють. Гробје незаграждено. (11 ф 70н)

Шанаць Огаръ

38. Ц[е]рковь С[вя]таго Николаа дрвена ѿс[вя]щата.

Попъ Милошъ Ивановъ без Свггелји (8). Епитропъ Јѡаннъ Стефановъ. Ц[е]рковнји Сынъ.

32: Домовъ Димнице (1ф 60н). Конака (1ф 40н). М[и]л[о]стинъ ѿбще (4). СѢ викуалне М[и]л[о]стинъ (3ф 35н). Школи и Магістра неимѣють. Гробје заграждено. (18ф 35н)

Шанаць Грабоваць

39. Ц[е]рковъ С[вя]таго Георгја дрвена ѿс[вя]щата
Парохъ Попъ Димитрїи Петковъ (6). Попъ Рафаиль без Сѵггелји (6). За третую Парохју (6). Епитропъ Васа Станоевићъ предалъ хеаспъ и на ново потвержденъ. Ц[е]рковнји Сынъ Коста Чизмечја

80: Домовъ Димнице (4). Конака (2). М[и]л[о]стинъ ѿбще (8). За викуалную М[и]л[о]стиню (6). Школу и Магістра имѣють. Гробје заграждено. (38)

Шанаць Витоевци

40. Ц[е]рковъ Рождества Прес[вя]тыя Б[о]городици дрвена ѿс[вя]щата

Попъ Гаврилъ Поповъ (6). Епитропъ. Ц[е]рковнји Сынъ.

20: Домовъ Димнице (1). Конака и М[и]л[о]стинъ ѿбще (2). Школи Магістра неимѣють. (9)

Шанаць Кленакъ

41. Ц[е]рковъ С[вя]таго Николаа дрвена ѿс[вя]щата.

Парохъ Попъ Феодоръ Димитрїивъ (6). Парохъ Попъ Марко Младеновъ (6). Епитропъ Живко Гркъ непредалъ хеаспъ. Ц[е]рковнји Сынъ Михаилъ Баићъ.

60: Домовъ Димнице (3). Конака (1). М[и]л[о]стинъ ѿбще (7). За викуалную М[и]л[о]стиню (11). Гробје заграждено. (35)

Шанаць Платичево

42. Ц[е]рковъ С[вя]тыхъ Архистратиговъ ѿс[вя]щата.

Парохъ Попъ Станиша Ђурићъ (6) и за вторую Парохју (6). Епитропъ Николае Кованжићъ предалъ хеаспъ и на ново утвржденъ. Ц[е]рковнји Сынъ Стоядинъ Кованчићъ.

40: Домовъ Димнице (2). Конака (1). М[и]л[о]стинъ ѿбще (7). За викуалную М[и]л[о]стиню (8). Школи Магістра и учениковъ неимѣють. Гробје заграждено. (30)

Село Мишковци

43. Ц[е]рковъ С[вя]таго Јованна Предтечи ѿс[вя]щата.

Парохъ Попъ Стефанъ Живковъ (6) за вторую Парохју (6). Дїаконъ Григорји Поповъ. Епитропъ Неделко Јеремићъ предалъ хеаспъ и на ново утвржденъ. Ц[е]рковнји Сынъ Марко Вуйићъ.

40: Домовъ Димнице (2). Конака (2). М[и]л[о]стинъ ѿбще (17). Гробје заграждено. Школи и Магістра неимѣють. (33)

Шанацъ Товарникъ

44. Ц[е]рковъ С[вя]тыхъ Ап[осто]лъ нова неос[вя]щата.

Попъ Свмеонъ Милировъ без Свггелји (6). Епитропъ Ђуракъ Савићъ предаль хеаспъ и на ново утврждень. Ц[е]рковнји Сынъ Милја Марковићъ.

16: Домовъ Димнице (80н). М[и]л[о]стинъ и Конака (2ф 20н). За викуталную М[и]л[о]стиню (4). Порта и Гробје заграждена. (13)

Шанацъ Карловчић

45. Ц[е]рковъ С[вя]таго Николаа дрвена ос[вя]щата.

Парохъ Попъ Георгји Радосавлевъ (6). Поп ђеодосји Попов без Свггелји (6). Епитропъ Стефанъ Бошковићъ предаль хеаспъ. Ц[е]рковнји Сынъ Лаза Бугаринъ.

25: Домовъ Димнице (1ф 25н). Конака (75н). М[и]л[о]стинъ обще (4). Магістра и школи неимѣють. Порта и Гробје заграждено. (18)

Село Михалевацъ

46. Ц[е]рковъ С[вя]таго Јоанна Богослова ос[вя]щата.

Попъ Милованъ Станоевићъ без Свггелји (6). Попъ Марко Клинчаревичъ без Свггелји (4). Епитропъ Савва Рогийъ предали хесапъ и на ново поставлень тоиже и Петръ Матићъ. Ц[е]рковнји Сынъ Миатъ Говићевъ.

40: Домовъ Димнице (2). Конака (2). М[и]л[о]стинъ обще (12). Кнезь Живанъ Ранковићъ. Школи и Магістра неимѣють. Гробје незаграждено. Миро С[вя]тое неимѣють. Кувотъ за С[вя]тая неимѣють. Антиминсъ прогрижень а новъ, Крстилницу неимѣють. (26)

Село Пећинци

47. Ц[е]рковъ С[вя]таго Николаа ос[вя]щата дрвена.

Парохъ Попъ Јоаннъ Мирковъ (6) и за вторую Парохју (6). Епитропъ Јоаннъ Плавшићъ предали хесапъ и на ново поставлень Стоиша Савинъ. Ц[е]рковнји Сынъ.

40: Домовъ Димнице (2). Конака (2). М[и]л[о]стинъ обще (16). Школи, Магістра и учениковъ неимѣють. Порта Гробје заграждено. Кнезь Вукъ Вранићъ. (32)

Село Брестацје

48. Ц[е]рковъ С[вя]тыхъ Архистратиговъ ос[вя]щата дрвена.

Парохъ Попъ Игнатји Стояновъ Намѣстникъ (6). Парохъ Попъ Георгји Велисавлевъ (6). Епитропъ Мирко Божићъ предали хесапъ и на ново потврждень. Ц[е]рковнји Сынъ Радоица Милутиновићъ.

40: Домовъ Димнице (2). Конака (1ф 50н). М[и]л[о]стинъ обще (13). Кнезь Јоаннъ Симићъ. Школи и Магістра неимѣють. Гробје и Порта заграждена. (28ф 50н)

Село Сибачје

49. Ц[е]рковъ С[в]я[та]го Николаа дрвена ѿс[в]я[та]та весма худа треба репарирати.

Парохъ Попъ Яковъ Поповъ (6). Епитропъ Груица Вешић предали хесапъ такоже и Ц[е]рковнји Сынъ.

20: Домовъ Димнице (1). Конака (2). М[и]л[о]стинъ ѿбще (12). Кнезь Јанкѡ Петровъ. Школи и Магістра неимѣють. Гробје и Порта заграждена. (21)

Еѣтрактъ

Протопопiата ѿѿѿ Протпопiата Сурчинскаго что и колико кое Мѣсто далѡ изявляющъ, јакѡже здѣ видится, и убо.

		f	x
1	Село Добановци	55	
2	Шанацъ Сурчинъ	71	50
3	Шанацъ Јаково	26	13 ½
4	Шанацъ Болевци	24	
5	Шанацъ Прогаръ	13	
6	Шанацъ Бечменъ	22	
7	Шанацъ Петровчић	22	
8	Шанацъ Ашаня	11	10
9	Шанацъ Купиново	28	
10	Шанацъ Ђбрежъ	11	70
11	Шанацъ Огаръ	18	35
12	Шанацъ Грабовацъ	38	
13	Шанацъ Витоевци	9	
14	Шанацъ Кленакъ	35	
15	Шанацъ Платичево	30	
16	Село Мишковци	33	
17	Шанацъ Товарникъ	13	
18	Шанацъ Карловчић	18	
19	Село Михалевацъ	26	
20	Село Пећинци	32	
21	Село Брестачје	28	50
22	Село Сибачје	21	
		586	28 ½

Протопопиаѣ Дмитровачкии

Село Петровци

50. Ц[е]рковъ С[вя]тагѡ Николаа ѡс[вя]щата дрвена.

Парохъ Попъ Михаилъ Марковъ (6). Епитропъ Арсенји Вргѣиъ предали хесапъ и на ново тоиже утврждень. Ц[е]рковнји Сынъ Ненкѡ Матиѣиъ.

30: Домовъ Димнице (1ф 50н). Конака (2). М[и]л[о]стинѣ ѡбще (13). Кнезъ Субота Сѡпарушиѣиъ. Гробје заграждено а Порта нѣстъ. Школи и Магістра неимѣють. (22ф 50н)

Село Путинци

51. Ц[е]рковъ С[вя]тыхъ Архистратиговъ дрвена ѡс[вя]щата.

Парохъ Попъ Сумеонъ Пеаковъ (6), за вторую Парохю (6). Епитропъ Маринкѡ Ђурђја предали хесапъ. Ц[е]рковнји Сынъ Стоянъ Кулиѣиъ.

40: Домовъ Димнице (2). Конака (2). М[и]л[о]стинѣ ѡбще (15). Кнезъ Лука Миѣиъ. Гробје незаграждено. Магістра и Школи неимѣють. (31)

Село Добринци

52. Ц[е]рковъ С[вя]тагѡ Николаа дрвена ѡс[вя]щата.

Парохъ Попъ Геѡргји Илјиѣиъ (6). Парохъ Попъ Николае Трнѡфоновъ (6). Парохъ Попъ Мѡвсеи Маѣимовъ (6). Епитропъ Јанкѡ Радиначкји предали хесапъ и на ново поставлень Плавша Милинкиѣиъ.

67: Домовъ Димнице (3ф 35н). Конака (2). М[и]л[о]стинѣ ѡбще (20). Кнезъ Паунъ Неговановъ. Гробје незаграждено. Магістра и Школи имѣють. Ц[е]рковнји Сынъ Илја Раиѣевиѣиъ. (43ф 35н)

Село Кралевци

53. Ц[е]рковъ С[вя]тагѡ Николаа дрвена ѡс[вя]щата.

Парохъ Попъ Јѡаннъ Аранитовъ (6). Парохъ Попъ Маркѡ Аранитовъ (6). Епитропъ Јовица Казмировъ предали хесапъ и на ново потврждень. Ц[е]рковнји Сынъ Харитонъ Савинъ.

40: Домовъ Димнице (2). Конака (2). М[и]л[о]стинѣ ѡбще (14). Кнезъ Ѳеѡдоръ Јѡсѣфовиѣиъ. Гробје незаграждено. (30)

Село Буђяновци

54. Ц[е]рковъ С[вя]тыхъ Архистратиговъ ѡс[вя]щата худа весма.

Парохъ Попъ Јѡаннъ Василјевъ Намѣстникъ (6). Парохъ Попъ Петръ Воиновъ (6). Епитропъ Јовица Лепоевиѣиъ предали хесапъ и на ново утврждень. Ц[е]рковнји Сынъ Јанкѡ Дивошанинъ.

80: Домовъ Димнице (4). Конака (2). М[и]л[о]стинѣ ѡбще. За умершагѡ Николая Драгиѣева (12) (56). Порта и Гробје порушено. (20)

Шанацъ Јаракъ

55. Ц[е]рковъ С[вя]таго Георгја ѿс[вя]щата худа.

Парохъ Попъ Сѹмеонъ Велисавлевъ (6). Парохъ Попъ Милисавъ Вуковъ преставился 23. Април[а] [1]758 (6). Епитропъ Вуица Јанковићъ предали хесапъ и на ново утверждень. Ц[е]рковнји Сынъ Пантелја.

60: Домовъ Димнице (3). М[и]л[о]стинъ ѿбще и Конака (3). Школу и учениковъ имѣють, Гробје заграждено. (18)

Шанацъ Шашинци

56. Ц[е]рковъ Сошествја С[вя]таго Д[у]ха дрвена ѿс[вя]щата.

Парохъ Попъ Мовсеи Поповъ (6). Парохъ Попъ Петръ Вуксановъ (6). Парохъ Попъ Григорји Антонјевъ (6). Епитропъ Павель Петровъ предали хесапъ и на ново утверждень.

60: Домовъ Димнице (3). Конака (1). М[и]л[о]стинъ ѿбще (8). Ц[е]рковнји Сынъ Арсенји Радосавлевъ. Школи, Магістра и учениковъ неимѣють. Гробје заграждено. (30)

Варошъ Дмитровица

57. Ц[е]рковъ С[вя]таго Первом[ученика] и Архідіакона Стефана.

Протопопъ Стефанъ Пешићъ ѿтъ прихода А: М: (70). Парохъ Попъ Субота Радоичићъ (6). Парохъ Попъ Павель Беделковъ (6). Парохъ Попъ Григорји Антонјевъ (6). Епвтропъ. Ц[е]рковнји Сынъ Јанко Капамачја.

[85] Домовъ Димнице (4ф 25н). Конака и М[и]л[о]стинъ ѿбще (12). Школу, Магістра и учениковъ имѣють. Паки даде Протопопъ ѿтъ Прихода своего (38). Паки даде Протопопъ ѿтъ Прихода своего (44). (180ф 25н)

Шанацъ Мартинци

58. Ц[е]рковъ С[вя]таго Николаа ѿс[вя]щата худа.

Парохъ Попъ Јѡаннъ Јоакимовъ (6). Парохъ Попъ Авраамъ Поповъ (6), за третую Парохјю (6). Епитропъ Стефанъ Поповъ предали хесапъ. Діаконъ Захаріа Поповъ. Діаконъ Јѡсифъ Јоановъ.

100: Домовъ Димнице (5). Конака (1ф 13н). М[и]л[о]стинъ ѿбще (12). Ц[е]рковнји Сынъ Арсенји Радосавлевъ. Школу имѣють, а Магістра и учениковъ неимѣють. Гробје незаграждено. (36ф 13н)

Шанацъ Лаћјракъ

59. Ц[е]рковъ С[вя]тихъ Архістратиговъ ѿс[вя]щата худа.

Парохъ Попъ Ѳеѡдоръ Ненадовъ Намѣстникъ у Табору (6). Парохъ Попъ Николае Цвейићъ у Табору (6). Парохъ Попъ Милованъ Ристићъ (6). Парохъ Попъ Ѳеѡдоръ Шербула (6). За пятую Парохјю (6). Епвтропъ Николае Василјевъ предали хесапъ. Ц[е]рковнји Сынъ Станое.

140: Домовъ Димнице (7). Конака (1ф 10н). М[и]л[о]стинѣ ѿбще (10). Школу, Магістра и учениковъ имѣють. Гробје незаграждено. Хаубтманъ Аугустинъ Мартиновичъ. (48ф 10н)

Село Горњи Радинци

60. Ц[е]рковъ С[вя]тыхъ Архістратиговъ ѿс[вя]щата.

Парохъ Попъ Михаилъ Продановъ вдовъ (8). Парохъ Попъ Θεωδοcји Михаиловъ (8). Епвтропъ Генадїи Гркъ предали хесапъ и на ново тоиже утврждень. Ц[е]рковнји Сынъ Лука Радишићъ.

40: Домовъ Димнице (2). Конака (2). М[и]л[о]стинѣ ѿбще (12). Кнезь Јованъ Буђяновчанинъ. Школи и Магістра неимѣють. Гробје заграждено. (32)

Село Воганъ

61. Ц[е]рковъ С[вя]таго Николаа ѿс[вя]щата худа велми.

Парохъ Попъ Јованъ Божићевъ (6). Парохъ Попъ Θимоѿеи Радосавлевъ (6). Парохъ Попъ Григорји Петровъ (6). Епвтропъ Петко Радвановъ предали хесапъ и на ново утврждень. Ц[е]рковнји Сынъ Величко Бугаринъ.

60: Домовъ Димнице (3). Конака (2). М[и]л[о]стинѣ ѿбще (14). Кнезь Θεωдоръ Остоићъ. Школи, Магістра и учениковъ неимѣють. Гробје заграждено. (37)

Варошъ Рума

62. Ц[е]рковъ С[вя]таго Николаа ново справлена убелена Трапеза ѿс[вя]щата.

Парохъ Попъ Јоакимъ Прекосавацъ (8). Парохъ Попъ Михаилъ Прекосавацъ (8). Парохъ Попъ Пантелеимонъ Ранисавлевъ (6).³³ Епвтропъ Живанъ не предали хесапъ. Ц[е]рковнји Сынъ Јованъ Поповъ.

85: Домовъ Димнице (4ф 25н). Конака (2). М[и]л[о]стинѣ ѿбще (20). Школу имѣють, а Магістра и учениковъ неимѣють. (48ф 25н)

---

³³ Поменути Пантелејмон Ранисавлевъ је Пантелејмон Хранислав (Хранисављевић, Бирчански), угледни румски свештеник, који се после смрти супруге и дече замонашио. Потом је краће време боравио на школовању у Русији, као и на хаџилуку у Јерусалиму. Основао је 1770. у Руми Малу српску гимназију. Заменио је Стефана Стратимировића на месту крушедолског архимандрита, када је Стратимировић изабран за будимског епископа. Умро је 1796. Његов синовац Георгије Хранислав је био пакрачки и бачки владика. Р. Рацковић, *Хранисављевићи из Руме – приложници, духовници и потомци*, Споменица Историјског архива Срем 16 (Сремска Митровица 2017) 76–77.

Еџтрактъ

Протпопѣата Дмитровачкаго изявляющъ колико и кое Мѣсто далѡ, јакѡ ѡтъ С[вя]щенства и ѡтъ людеи, јакѡже здѣ слѣдствуетъ, и убо.

		f	x
1	Село Петровци	22	50
2	Село Путинци	31	
3	Село Добринци	43	35
4	Село Кралевици	30	
5	Село Буђяновци	56	
6	Шанаць Јаракъ	18	
7	Шанаць Шашинци	30	
8	Варошъ Дмитровица	136	25
9	Шанаць Мартинци	36	13
10	Шанаць Лађяракъ	48	10
11	Село Горнји Радинци	32	
12	Село Воганъ	37	
13	Варошъ Рума	48	25
		568	58

Еџтрактъ

Ѡвсехъ четири Протпопѣатовъ ѡтъ Прихода Архі=Еп[ис]копскогаѡ Мытрополѣтскагаѡ Епархѣискихъ Новаца собратја чрезъ мене на концу подписатога, и убо.

Карловачкѣи -----	797	28
Земунскѣи -----	563	41 ½
Сурчинскѣи -----	586	28 ½
Дмитровачкѣи -----	568	58
	2515	56
Прѣяхъ ѡтъ Протпопе Дмитро[вачкагаѡ] ѡтъ Прихода -----		44
и ѡтъ Протпопе Сурчинскагаѡ ѡтъ Прихода -----		42
	2601	56

Пахомиј Еџархъ

Сей Хесапъ Нашегѡ Еѣарха Пахомія прегледахѡмъ и съ Врученими Намъ ѡтъ тогѡ Новцы сложивше искусихомъ равне, и на толико чистъ быти, едино зде поставленно есть, сего ради и ѡтрешуемъ Его Еѣарха Нашегѡ Пахомія да прочесе ѡ семъ никому слово и ѡтвѣтъ давати долженъ nebudeтъ. Данно въ Карловцѣ 20: Феѡруара [1]759.

Смирень АрхіЕп[и]ск[о]пъ и
Митрополітъ и обоихъ Ц[арско]К[ралевскагѡ] Ве[личества]
Тайный Совѣтникъ

Павель Ненадовичъ

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Архиви – Archives

- Архив Српске академије наука и уметности у Сремским Карловцима, Митрополијско–патријаршијски архив, Фонд „А“ (АСАНУК, МПА, „А“). [Arhiv Srpske akademije nauka i umetnosti u Sremским Karlovcima, Mitropolijско–patrijaršijski arhiv, Fond „А“ (ASANUK, MPA, „А“)]
- Архив Српске академије наука и уметности у Београду (АСАНУ), 12176а. [Arhiv Srpske akademije nauka i umetnosti u Beogradu (ASANU), 12176а]
- Архив Војводине, фонд Илирска дворска канцеларија и депутације (АВ, ИДКД). [Arhiv Vojvodine, fond Ilirska dvorska kancelarija i deputacije (AV, IDKD)]

Извори – Primary Sources

- Hegediš A., *Josif II o svom putovanju u Banat 1768*, Istraživanja 11 (1986) 202–251.
- Микавица Д., Гавриловић В., Васин Г., *Знаменита документа за историју српског народа 1538–1918*, Нови Сад 2007. [Mikavica D., Gavrilović V., Vasin G., *Znamenita dokumenta za istoriju srpskog naroda 1538–1918*, Novi Sad 2007]
- Опис фрушкогорских манастира 1753. год*, прир. Д. Руварац, Сремски Карловци 1903. [Opis fruškogorskih manastira 1753. god, прир. D. Ruvarac, Sremски Karlovcі 1903]
- Руварац Д., *Приход Арх. митрополијски од Архидијецезе Сремске 1738. године*, Архив за историју српске православне карловачке митрополије (АИСПКМ) (1912) 126–127. [Ruvarac D., *Prihod Arh. mitropolijски od Arhidijeceze Sremске 1738. godine*, Arhiv za istoriju srpske pravoslavne karlovačke mitropolije (AISPKM) (1912) 126–127]
- Руварац Д., *Бачка епархија 1724–1732. и 1733*, АИСПКМ (1911) 23–31. [Ruvarac D., *Bачka eparhija 1724–1732. i 1733*, AISPKM (1911) 23–31]
- Руварац Д., *Стање у Јенопољско-арадској епархији 1732. год*, АИСПКМ (1912) 252–256. [Ruvarac D., *Stanje u Jenopoljsko-aradskoj eparhiji 1732. god*, AISPKM (1912) 252–256]
- Руварац Д., *Географске белешке*, АИСПКМ (1913) 174–177. [Ruvarac D., *Geografske beleške*, AISPKM (1913) 174–177]
- Руварац Д., *Темišварска епархија 1758. год*, АИСПКМ (1913) 321–373. [Ruvarac D., *Temišvarska eparhija 1758. god*, AISPKM (1913) 321–373]

Литература – Secondary Works

- Васин Г., Нинковић Н., *Историја Будимске епархије*, Сремска Митровица 2018. [Vasin G., Ninković N., *Istorija Budimske eparhije*, Sremска Mitrovica 2018]
- Гавриловић Н., *О румунском преводу Рајићевог Малог катихизиса*, Зборник за историју МС 18 (1978) 7–17. [Gavrilović N., *O rumunskom prevodu Rajičevog Malog katihizisa*, Zbornik za istoriju MS 18 (1978) 7–17]

- Лесек М., *Уметничка баштина у Срему*, Нови Сад 2000. [Leseck M., *Umetnička baština u Sremiti*, Novi Sad 2000]
- Лесек М., *Уметничка баштина у Срему*, III, Нови Сад 2005. [Leseck M., *Umetnička baština u Sremiti*, III, Novi Sad 2005]
- Микавица, Д., Лемајић, Н., Васин, Г., Нинковић, Н., *Срби у Хабзбуршкој монархији од 1526. до 1918*, књ. I, Нови Сад 2016. [Mikavica, D., Lemajić, N., Vasin, G., Ninković, N., *Srbi u Habzburškoj monarhiji od 1526. do 1918*, knj. I, Novi Sad 2016]
- Нинковић Н., *Исаија Антоновић епископ арадски и митрополит карловачки (1731–1749)*, Истраживања 24 (Нови Сад 2013) 179–203. [Ninković N., *Isaija Antonović episkop aradski i mitropolit karlovački (1731–1749)*, Istraživanja 24 (Novi Sad 2013) 179–203]
- Нинковић Н., *Српска православна црквена општина Лаћарак*, Сремска Митровица 2015. [Ninković N., *Srpska pravoslavna crkvena opština Lačarak*, Sremska Mitrovica 2015]
- Нинковић Н., *Стефан Стратимировић као будимски епископ (1786–1790)*, Српске студије 7 (2016) 145–161. [Ninković N., *Stefan Stratimirović kao budimski episkop (1786–1790)*, Srpske studije 7 (2016) 145–161]
- Нинковић Н., *Митрополит Павле Ненадовић*, Нови Сад 2017. [Ninković N., *Mitropolit Pavle Nenadović*, Novi Sad 2017]
- Радосављевић Н., *Православна црква у Београдском пашалуку 1766–1831. Управа Васељенске патријаршије*, Београд 2007. [Radosavljević N., *Pravoslavna crkva u Beogradskom pašaluku 1766–1831. Uprava Vaseljenske patrijaršije*, Beograd 2007]
- Рацковић Р., *Хранисављевићи из Руме – приложници, духовници и потомци*, Споменица Историјског архива Срем 16 (Сремска Митровица 2017) 75–85. [Racković R., *Hranisavljevići iz Rume – priložnici, duhovnici i potomci*, Spomenica Istorijskog arhiva Srem 16 (Sremska Mitrovica 2017) 75–85]
- Српски биографски речник*, 5, Нови Сад 2011, 100 (В. Дабић). [*Srpski biografski rečnik*, 5, Novi Sad 2011, 100 (V. Dabić)]
- Тоћанац И., *Српски народно-црквени сабори (1718–1735)*, Београд 2008. [Točanac I., *Srpski narodno-crkveni sabori (1718–1735)*, Beograd 2008]
- Тоћанац Радовић И., *Реформа Српске православне цркве у Хабзбуршкој монархији за време владавине Марије Терезије и Јосифа II (1740–1790)*, рукопис докторске дисертације, Београд 2014. [Točanac Radović I., *Reforma Srpske pravoslavne crkve u Habzburškoj monarhiji za vreme vladavine Marije Terezije i Josifa II (1740–1790)*, rukopis doktorske disertacije, Beograd 2014]

Nenad NINKOVIĆ

**HESAP (BILL) OF EXARCH PAHOMIJE
The protocol of the visitation of four Syrmian protopresbyterates in
1758/1759**

Summary

Every bishop, including the Metropolitan from the Metropolitanate of Karlovci, had various sorts of income from his bishopric. These were collected by the bishops themselves when visiting the bishopric, or by exarchs (vicars) on behalf of the Metropolitan. There were several exarchs for Syrmia, which was an area under metropolitan's direct spiritual authority. In November 1758, Metropolitan Pavle Nenadović sent exarch Pahomije Knežević to a part of Syrmia and up to March of 1759, he went to 62 settlements and collected Metropolitan's income from the priests (*sidoksija*) and believers (*dimnica* and *konak*). From several places, he brought money earned as a wedding tax or contribution to the soul of the dead. Apart from that, he collected the tax called *milostinja* (benefaction), which was as high as the believers decided it should be. The protocol made by exarch Pahomije during the visitation gives us both financial data and information on the state of churches, schools and teachers. Having in mind that this was the time of intense work on the advancement of the Serbian educational system and creation of sacral art in the baroque style, we can see from the protocol how these processes were progressing, including the process of the initiation and acceptance of long-lasting surnames.

Keywords: Metropolitanate of Karlovci, Pahomije Knežević, Pavle Nenadović, Srem, protopresbyterate, schools.

Чланак примљен: 29. 03. 2019.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 26. 06. 2019.

Марија АНДРИЋ*
Историјски институт
Београд

ЈЕДАН ПРИМЕРАК ВЕНЕЦИЈАНСКИХ УГОВОРА О ТРГОВИНИ ГОВЕДИМА И ТРГОВЦИ ИЗ САРАЈЕВА (1784–1785)**

Апстракт: У раду је приређен један венецијански уговор о трговини говедима преко Задра за период од 1784. до 1785. године. Сви уговори су штампани у идентичном облику и сачувани су у педесет пет примерака. На сваком уговору су дописивана имена трговаца из Сарајева, датум закључења уговора и датуми уговорених пошиљки. Уговори се чувају у Државном архиву у Венецији и веома су значајни за разумевање трговине говедима између Венеције и Босне у доба Османског царства.

Кључне речи: Венеција, Сарајево, трговина говедима, целебчије, Сочо/Сочивица, 18. век.

У Државном архиву у Венецији, у оквиру фонда *Provveditori alle beccarie*, у кутији број 43¹ налази се педесет пет примерака трговачких уговора који су штампани у идентичном облику. Уговори су склопљени у периоду од 1784. до 1785. године између трговаца из Сарајева и особе која је била одговорна за увоз говеда у Венецију (*partitante*).² Значај ових

* andric.marija.ma@gmail.com

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Од универзалних царстава ка националним државама: друштвене и политичке промене у Србији и на Балкану* (Ев. бр. 177030).

¹ Archivio di Stato di Venezia (ASVe), *Provveditori alle beccarie*, b. 43.

² Сви датуми су остављени као у оригиналу, према венецијанском начину рачунања времена (*more veneto*), што значи да се као почетак календарске године узимао 1. март (нпр. 1. фебруар 1785. би по млетачком рачунању био 1. фебруар 1784. године).

уговора за изучавање трговине између Босне и Далмације, приметио је Сеид Траљић који је указао на имена трговаца из ових уговора и скренуо пажњу на значај трговине стоком преко Задра у овом периоду.³ Овом приликом објављујемо у целини један трговачки уговор на италијанском, уз превод, с намером да укажемо на процедуру која се тицала увоза говеда у Венецију, као и на учеснике у њој.

Најпре је потребно нешто рећи о административном органу *Provveditori alle beccherie*. Већ у 13. веку су постојали *Ufficiali alle Beccherie*, премда није јасно утврђено када су основани. Као званичан административни орган били су задужени за снабдевање града месом, прикупљали су порез од продаје и водили рачуна о квалитету меса, о правичним ценама и установљеној тежини. Како би се увела још већа контрола снабдевања грађана месом и увоза животиња на територији Венецијанске републике, 1545. године су основани *Provveditori alle beccherie (beccarie)* и на почетку су их чинила два члана према избору Сената.⁴ Уговори које овде представљамо дати су на увид овим провидурима и Магистрату за трговину, како би заједно повели рачуна о њиховој реализацији. Магистрат за трговину (*Cinque Savi alla Mercanzia*) основан је 1506. године, а с временом је добијао све више надлежности на пољу трговине и контроле послова страних и домаћих трговаца.⁵ Захваљујући наведеним компетенцијама, очигледно је зашто су ова два административна органа Венеције била задужена за крајњу форму уговора о трговини говедима.

Уговори су штампани у идентичној форми, а на њима су дописивани датум закључења уговора, имена трговаца стоком који су исти уговор склопили и датуми реализовања пошиљки. Десет уговора су трговци својеручно потписали на ћирилици, док су четири уговора потписана на османском турском.⁶ Потписи на ћирилици се јављају уз сличну формулацију која, у основи, гласи: афервам/афермавам (од итал. *affermare*, потврђујем, потписујем) исту шкритуру (од итал. *scrittura*, документ).

---

³ S. Trajlić, *Trgovina Bosne i Hercegovine s lukama Dalmacije i Dubrovnika u XVII i XVIII stoljeću*, Pomorski zbornik povodom 20-godišnjice dana mornarice i pomorstva Jugoslavije 1942–62, knj. 1, Zagreb 1962, 368.

⁴ A. Da Mosto, *L'Archivio di Stato di Venezia – Indice generale, storico, descrittivo ed analitico*, Tomo I, Roma 1937, 164.

⁵ Исто, 196.

⁶ Захваљујем Невену Исаиловићу и Александру Јаковљевићу на читању ових потписа.

Сви трговци чија имена налазимо у уговорима су пореклом из Сарајева:⁷ Али баша Каро и Ибрахим баша Стоборавин,⁸ Јово Братулевић,⁹ Петар Петровић,¹⁰ Ибрахим баша Керкин,¹¹ Јово Митровић,¹² Сево Сочивица (Socivizza),¹³ Димитрије Петровић,¹⁴ Сулејман баша Сумбул (Зумбул?),¹⁵ Ахмед баша Куношић,¹⁶ Сали ага Куношић,¹⁷ Авди баша Сочивица (Socivizza),¹⁸ Алексије Остојић и Гаврило Савић,¹⁹ Осман и Омер Позепац

⁷ Листу имена ових трговаца, уз још нека имена трговаца који су отпремали говеда за 1785. годину објавио је и Никола Чолак у: N. Čolak, *Promet stoke u Zardarskoj skeli u XVIII. stoljeću*, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru 37 (1995) 546–549.

⁸ Уговор је закључен у фебруару 1784. године, а у ручно дописаној напомени на крају уговора је забележено да су пошилике говеда предвиђене за 1785. годину, на име оба трговца и то четири пошилике за четири датума: 17. јул, 11. август, 24. септембар, 17. октобар.

⁹ Уговор је закључен у фебруару 1784. године, за 1785. годину, за три датума: 22. јул, 24. август, 30. септембар.

¹⁰ Уговор је закључен у фебруару 1784. године, за 1785. годину, за четири датума: 25. јул, 25. август, 25. септембар, 2. октобар.

¹¹ Уговор је закључен у фебруару 1784. године, за 1785. годину, за два датума: 5. август, 3. септембар.

¹² Уговор је закључен у фебруару 1784. године, за 1785. годину, за два датума: 6. август, 26. септембар.

¹³ Уговор је закључен у фебруару 1784. године, за 1785. годину, за два датума: 9. август, 19. октобар.

¹⁴ Уговор је закључен у фебруару 1784. године, за 1785. годину, за два датума: 27. август, 21. септембар.

¹⁵ Уговор је закључен у фебруару 1784. године, за 1785. годину, за два датума: 11. септембар, 16. октобар.

¹⁶ Уговор је закључен у фебруару 1784. године, за 1785. годину, за пет датума: 24. јун, 12. јул, 22. август, 23. септембар, 7. октобар.

¹⁷ Уговор је закључен у фебруару 1784. године, за 1785. годину, за пет датума: 19. јун, 13. јул, 21. август, 29. септембар, 12. октобар.

¹⁸ Уговор је закључен у фебруару 1784. године, за 1785. годину, за четири датума: 17. јун, 21. јул, 10. септембар, 20. Октобар. Други уговор је закључен 20. јануара 1785. године, постоји у два примерка, за три датума: 21. јун, 14. јул и 7. октобар – на крају једног примерка овог уговора се налази потпис на ћирилици: *ја Мула Нуман Сочивица за свог брата Авдиу аферисо*.

¹⁹ Уговор је закључен у фебруару 1784. године, за 1785. годину, на име оба трговца, за четири датума: 14. јун, 24. јул, 19. септембар, 10. октобар.

(Posepoze),²⁰ Михаило Васиљевић,²¹ Ристо Јовановић,²² Сали баша Сочивица (Socivizza),²³ Петар Савић,²⁴ Мићо Трипковић,²⁵ Халил баша Позепац (Posepaz),²⁶ Ма(х)мут баша Оксић,²⁷ Мујо(?) Бошковић,²⁸ Хусеин ага Ђино,²⁹

²⁰ Уговор је закључен у фебруару 1784. године, за 1785. годину, на име оба трговца, за четири датума: 13. јун, 4. август, 12. септембар, 9. октобар.

²¹ Уговор је закључен у фебруару 1784. године, за 1785. годину, за два датума: 12. јун, 9. јул.

²² Уговор је закључен у фебруару 1784. године, за 1785. годину, за три датума: 5. јун, 9. јул, 6. август. Уговор закључен 20. јануара за 1785/6. годину, за три датума: 3. јул, 5. август, 18. септембар – на крају уговора је потпис на ћирилици: *ја Ристо Јовановић*.

²³ Уговор је закључен у фебруару 1784. године, за 1785. годину, за седам датума: 22. мај, 4. јун, 26. јул, 10. август, 6. септембар, 28. септембар, 20. октобар. Уговор закључен 19. јануара 1785. године постоји у два примерака, за пет датума: 25. јун, 28. јул, 29. август, 21. септембар, 5. октобар, на крају једног примерка овог уговора стоји потпис на османском турском: *Салих баша Соћо*.

²⁴ Уговор је закључен у фебруару 1784, за 1785. годину, за три датума: 5. јун, 26. август, 18. септембар.

²⁵ Уговор је закључен у фебруару 1784. године, за 1785. годину, за два датума: 7. август, 17. септембар. Други уговор на име истог трговца је закључен 20. јануара 1785. године и постоји у три примерка, за два датума: 24. јун, 8. јул. На крају једног примерка овог уговора налази се потпис на ћирилици: *ја Мићо Трипковић*.

²⁶ Уговор је закључен у фебруару 1784. године, за 1785. годину, за три датума: 4. јул, 23. август, 11. октобар. Уговор закључен 17. јануара 1785. године и постоји у два примерка, за два датума: 22. јун, 14. септембар. На крају једног примерка овог уговора се налази потпис на ћирилици: *ја исти Халил баша Позепац афервам ову исту шкритуру*.

²⁷ Уговор је закључен у фебруару 1784. године, за 1785. годину, за три датума: 4. јул, 23. август, 11. октобар. Други уговор је закључен на име истог трговца 17. јануара 1785. године и постоји у два примерка, за два датума: 12. јун, 6. септембар, на крају једног примерка овог уговора је печат у црвеном воску. Отисак није читљив.

²⁸ Уговор је закључен у фебруару 1784. године, за 1785. годину, за осам датума: 9. јун, 11. јун, 20. јун, 26. јун, 29. јун, 7. јул, 28. јул, 13. август. Други уговор је закључен 14. јануара 1785. године на име истог трговца и постоји у два примерка, за пет датума: 7. јул, 24. јул, 11. август, 9. септембар, 1. октобар. На крају једног примерка је потпис на ћирилици: *ја Бошковић*.

²⁹ Уговор је закључен у фебруару 1784. године, за 1785. годину, за четири датума: 27. јун, 18. август, 13. септембар, 14. октобар. Други уговор је закључен 14. јануара 1785. године на име истог трговца и постоји у два примерка, за три датума: 17. јун, 22. јул, 16. август. На крају једног примерка овог уговора стоји потпис на османском турском: *el-hakir Cinozade Hüseyin Ağa*, где *el-hakir* значи „безвредни, унижени“.

Ристо Гавриловић и Јован Бошковић,³⁰ Петар Савић и Алекса Остојић,³¹ Јово Минловић и Обрад Петровић,³² Митар Станић,³³ Осман Дервишевић зван Позепац (Posepeze),³⁴ Мустафа баша Стамаловић,³⁵ Нуман баша Сочивица (Socivizza),³⁶ Хусеин баша Куношић,³⁷ Мићо Радић,³⁸ Хусеин баша Куношић и Мустафа баша Стамаловић.³⁹

Овом приликом бисмо скренули пажњу на једно презиме које се више пута јавља међу трговцима – Сочивица. У оваквој форми презиме Сочивица (*Socivizza*) налазимо девет пута у уговорима. Значајно је истаћи и да се верзија овог презимена, Сочивица, налази у ћириличном потпису муле Нумана Сочивице у име његовог брата Авди баше. С друге стране, трговац Салих баша Сочивица се потписао као Соћо на османском

³⁰ Уговор постоји у три примерка, закључен је 20. јануара 1785. године, на име оба трговца за шест датума: 11. јун, 26. јун, 11. јул, 12. септембар, 27. септембар, 6. октобар. На крају једног примерка се налази потпис на ћирилици: *ја исти Ристо Гавриловић аврмавам горње писм(!) с моиѐм ортацима*.

³¹ Уговор постоји у два примерка, закључен је 20. јануара 1785. године, на име оба трговца, за четири датума: 9. јун, 20. јул, 17. септембар, 12. октобар. На крају једног примерка је потпис на ћирилици: *ја Петар Савић и Алекса Остојић афермавам*.

³² Уговор је закључен 19. јануара 1785, на име оба трговца, за три датума: 13. јун, 19. јул, 7. август. На крају уговора налази се потпис на ћирилици: *ја исти Јово Михаиловић (!) и ја исти Обрад Петровић афермавамо ову шкритуру*.

³³ Уговор постоји у два примерка, закључен је 17. јануара, за један датум: 6. август. На крају једног примерка уговора се налази потпис на ћирилици: *ја исти Митар Станић афермавам ову исту шкритуру*.

³⁴ Уговор постоји у два примерка, закључен је 17. јануара, за три датума: 18. јун, 6. август, 8. септембар. На крају једног примерка стоји потпис на ћирилици: *ја Осман баша Позепац афервам ову исту шкритуру*.

³⁵ Уговор је закључен 14. јануара 1785. године, за четири датума: 13. јул, 26. јул, 13. август, 2. октобар.

³⁶ Уговор постоји у два примерка, закључен је 14. јануара 1785. године, за четири датума: 20. јун, 15. јул, 8. август, 15. септембар. На крају једног примерка се налази потпис на османском турском, слабо читљив. Вероватно пише „Нуман баша“, али није могуће поуздано тврдити на основу затеченог потписа.

³⁷ Уговор је закључен 14. јануара, 1785. године, за четири датума: 13. јул, 26. јул, 13. август, 2. октобар. На крају уговора се налази потпис на османском турском, слабо читљив. Вероватно пише: *Хусеин башиа*.

³⁸ Уговор постоји у три примерка, закључен је 14. јануара 1785, за један датум: 25. септембар. На крају једног примерка стоји печат у црвеном воску. Отисак није читљив.

³⁹ Уговор је закључен 14. јануара 1785, на име оба трговца, за четири товара: 13. јул, 26. јул, 13. август, 2. октобар.

турском, што је вероватно само варијанта од Сочо. Сеид Траљић је истакао да је Сочивица друга верзија имена Сочо.⁴⁰ Владислав Скарић пише о породици Сочо из Сарајева као о богатим и угледним људима, који су се породично бавили трговином стоком, активно извозили за Италију и припадали еснафу целебчија (трговци стоком).⁴¹ Еснафи су били организације занатлија који се баве истим занатом, а сарајевски еснафи се први пут помињу почетком 16. века. Као свака организација, имали су верске ритуале, а с обзиром на то да су у Сарајеву у 16. веку живеле четири конфесије, свака је своје ритуале обављала засебно, док су припадали истом занатском еснафу.⁴²

Сево (Шево?) Сочивица, један од представника ове целебчијске породице, у фебруару 1784. године потписао је уговор с венецијанским представницима за трговину говедима преко Задра. Из писма које су *Provveditori alle beccarie* послали у Задар 9. децембра 1794. године сазнајемо да је исте године у Венецији преминуо трговац говедима Мустафа ага звани Сево Сочивица (*Mustafà Aghà detto Sevo Socovizza*) пореклом из Сарајева. Повод за ово писмо су биле сумње да је неко од венецијанских поданика овом трговцу остао дужан извесну суму новца за испоручена говеда. *Provveditori alle beccarie* су овом приликом истакли да није могуће да дужници исплате дуг, јер се не зна сигурно ко је легитимни наследник Севе Сочивице. Како би се ово разјаснило и дуг исплатио његовом наследнику, захтевано је да босански паша или одговарајући судија изда адекватан документ особи по имену Дервиш баша, којим би се гарантовало да је он најстарији наследник и да може деловати у име осталих наследника овог трговца. У једној молби коју је поднео генералном провидуру у Задру, Дервиш баша је потврдио да путује у Сарајево како би набавио потребна документа. Он је у тој молби истакао да би био изложен великој штети и губитку времена, уколико би се с документима из Сарајева морао враћати у Венецију. Стога је замолио да се депозит у новцу који је остао након смрти његовог оца, поменутог Севе Сочивице, пребаци из Венеције у Задар где би га он преузео када се врати у лазарет Светог Марка са својим документима.⁴³ Будући да помиње штету коју би путовање и губитак времена могли да му нанесу, можемо

⁴⁰ S. Traljić, *нав. дело*, 368.

⁴¹ В. Скарић, *Изабрана дјела*, књ. 1, *Сарајево и његова околина од најстаријих дана до аустроугарске окупације*, Сарајево 1962, 155.

⁴² Н. Креševljaković, *Esnafi i obrti u Starom Sarajevu*, Sarajevo 1958, 47–56.

⁴³ ASVe, *Provveditori alle beccarie*, b. 43 (9. децембар 1794).

претпоставити да је Дервиш баша можда наставио посао свог оца као целебчија у Сарајеву.

Мула Мустафа Башескија је у свом „Љетопису“ записао да је у Венецији умро Сочо, звани Шехага, поморски трговац ситном стоком. Пошто је Башескија овај податак навео за период од 29. јула 1794. године до 17. јула 1795. године, могуће је да је реч о поменутом Севи Сочевици који је умро у Венецији 1794. године. Башескија трговца Сочу наводи као свог пријатеља из 97. џемата (јаничарски корпус).⁴⁴

Трговци чија имена налазимо у уговорима доводили су говеда у Задар где би их утоварали за пловидбу у Венецију. Након што би говеда стигла из Босне, венецијански трговци и особе задужене за утовар и превоз робе би закључивали уговоре о трговини говедима у присуству османског емина или дефтердара.⁴⁵ Дешавало се да босански трговци трпе финансијску штету уколико их по доласку у Задар не сачека ниједан венецијански трговац или превозник, те би њихова стока с временом губила тежину, а самим тим и цену.⁴⁶ У уговору је назначено да товар не сме да касни више од једног дана, а да би се веће кашњење товара толерисало само уколико и сам брод касни. Из овога видимо да је кашњење бродова за товар говеда било могуће, али није назначено шта би се десило ако у случају кашњења бродова трговци говедима претрпе штету.

Штета од угинулих говеда током транспорта, била би подељена на два дела само ако су говеда укрцана на бродове у дозвољеним бројевима који су назначени у уговору. Када би говеда била искрцана на Лидо мртва, Магистрат за трговину је прегледао кожу, лој и изнутрице. Уколико је издата дозвола за продају, штета од осталог дела меса које је било изгубљено била би подељена на пола.

Како би говеда била за продају, морала су тежити 800 либара пар. Уколико би се десило да пар говеда тежи више од 875 либара, трговцу би било исплаћено четврт цекина више од цене која се налази на уговору. Када би тежина говеда износила 975 либара и више, на уговорену цену би трговцу било исплаћено још четврт цекина. У случају да трговац није био у могућности да буде на Лиду у моменту истоваара, морао је именовати свог представника и обезбедити документ који доказује да је он

⁴⁴ Mula Mustafa Ševki Bašeskija, *Ljetopis (1746–1804)*, prijevod s turskog, uvod i komentar M. Mujezinović, Sarajevo 1997, 320; А. Фотић, *Јаничарски амблеми (нишани) на Мрачној капиту*, *Годишњак града Београда LV* (2008) 118.

⁴⁵ Т. Maughew, *Dalmatia between Ottoman and Venetian Rule – Contado di Zara 1645–1718*, Roma 2008, 251.

⁴⁶ Исто.

његов легални заступник. Кршење ове ставке у уговору чинило је уговор неважећим, а тада би била дата слобода судеонику у уговору да одлучи да ли ће пошилику примити или неће. Особа која се помиње у уговорима као „судеоник” у уговору, односно лице одговорно за увоз стоке у Венецију, у изворном облику уговора је означена термином *partitante*. Ову улогу је могла да има особа која се јављала на четворогодишње конкурсе које би расписали *Provveditori alle beccarie*.⁴⁷

Трговац је сносио све трошкове пошилике када би се испоставило да су говеда заражена животињском кугом. Говеда су увек испитивале две особе које су одабрали трговци и судеоници. У случају да се нису слагали могли су процењивати стоку и други стручњаци.

Битно је истаћи да се из уговора види да су трговци укрцавали говеда на брод по имену манзера (итал. *manzera*). Назив брода потиче од италијанске речи *manzo* што значи говедо или во, па је име брода – манзера – означавало посебно подешен брод за транспорт волова и крупне стоке.⁴⁸ Да су се волови превозили и на другим врстама транспортних бродова, поменуо је Никола Чолак у својим радовима. Осим манзере, неки од бродовласника Задарске комуне су за транспорт стоке у 18. веку користили марчилијану или фрегадон (тип старије фрегате за пренос већег терета).⁴⁹

За извоз говеда преко Задра, трговац је плаћао одређене таксе. Обавезна је била такса за утовар (*nolo*) и износила је највише 9 лира по говеду, као и такса коју су трговци плаћали за сваки пар говеда који би тежио испод прописане тежине од 800 либара и она је износила 55 лира.

Већ у 16. веку Задар је заузео значајно место у економији Венецијанске републике.⁵⁰ Упркос томе што су венецијанско-османски ратови наносили штету трговини говедима преко Задра, она је успела да се одржи и настави и током 18. века.⁵¹ Када је 1703. године генерални провидур у Задру обавестио венецијанске власти о доласку османског

---

⁴⁷ S. Zanier, *Dalla paura alla prova: la relazione manoscritta, i trattati medici e le decisioni istituzionali durante la gestione dell'epizootia degli anni 1711–15 nel Nord Est dell'Italia*, *Medicina & Storia* 21–22 (2011) 53. <http://www.fupress.net/index.php/mes/article/view/10374/9650> (погл. 24. марта 2019).

⁴⁸ N. Čolak, *Brodovlasnici Zadarske komune između Karlovačkog i Požarevačkog mira*, *Pomorski zbornik Društva za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije*, knj. 3 (Zadar 1965) 779.

⁴⁹ *Исто*, 775–808.

⁵⁰ О томе у: K. S. Sander-Faes, *Urban Elites of Zadar – Dalmatia and Venetian Commonwealth (1540–1569)*, Roma 2013.

⁵¹ T. Raukar – I. Petricioli – F. Švelc – Š. Peričić – M. Vujanić-Lednički, *Zadar pod Mletačkom upravom 1409–1797*, knj. 3, Zadar 1987, 497–503.

дефтердара у Задар, изнео је и вести о обнови трговине стоком и кастратима у Задру.⁵² Одржавање трговине с Босном био је приоритет генералног провидура у Далмацији када су економски односи са Османским царством били у питању.⁵³ Већ у наредним годинама знатно ће процвати трговина стоком у Задру. Према статистици Шиме Перичића 1711. године Задар је учествовао у транспорту 10.148 волова; тај се број с годинама повећавао и у периоду 1784–1785. године достигао износ од 15.000 превезених волова.⁵⁴ Потребна за месом у градовима Венецијанске републике попут Тревиза, Вероне, Кремоне, Бергама и Бреше у 18. веку је расла. Како те потребе није могла да задовољи количина стоке с венецијанске територије, стока се увозила са разних делова Османског царства. Због тога поред бројних трговаца из Сарајева, наилазимо и на трговце из Београда и Пожаревца који тргују стоком преко Задра.⁵⁵

Због великог значаја Задарске скеле за трговину стоком, свако нарушавање ове трговине је наносило штету Венецији. У неким случајевима су задарски бродовласници тајно укрцавали стоку у Задру и одвозили је ван Венеције, често у луке Папске државе.⁵⁶ Други велики проблем је настао када су неки бродовласници утоваривали стоку за Венецију ван Задра. Овом приликом је реаговао Анђело Мемо, државни адвокат, који је 1778. године писао магистратима Далмације строго забранивши да се стока укрцава на било ком другом месту осим у Задарској луци. Казна за кршење ове одредбе могла је бити новчана, у износу од 500 дуката, али је оном ко је прекрши претила и казна изгона, тамнице или служења на галији.⁵⁷ Међутим, због велике преоптерећености Задарске луке, у годинама пред пад Венецијанске републике, стока је почела да се товари и у Шибенику.⁵⁸

⁵² T. Mayhew, *Dalmatia between Ottoman and Venetian Rule*, 251, нап. 159.

⁵³ Исто.

⁵⁴ M. Banović, *Gospodarske veze hrvatskih zemalja u drugoj polovici XVIII. stoljeća: historiografski prikazi*, Rostra: časopis studenata Sveučilišta u Zadru 8 (2017) 122.

⁵⁵ N. Čolak, *Promet stoke u Zadarskoj skeli u XVIII. stoljeću*, 411–565.

⁵⁶ Š. Peričić *Prilog upoznavanju pomorsko-trgovinskih veza Dalmacije i Istre u XVII. i XVIII. stoljeću*, Vjesnik Istarskog arhiva 2–3 (1992–1993) 1994, 78.

⁵⁷ N. Čolak, *Ekonomska moć iških parona Banića u XVIII stoljeću*, Pomorski zbornik Društva za unapređenje pomorstva Jugoslavije, knj. 2 (Zadar 1964) 644.

⁵⁸ Š. Peričić, *Prilog poznavanju brodarstva i pomorske trgovine Šibenske regije u XVIII stoljeću*, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, vol. 7, no. 1 (1975) 194, нап. 46.

Contrati de Bovi fati dal Partitante con li Mercanti Turchi e Greci presentati in esecution delli Capitoli à Stampa del di lui Partito, 1784–85

LAUS DEO ADDI _____ 178_ M.V. Venezia

Con la presente Scrittura da esser presentata al Magistrato Eccellentissimo de' Cinque Savi alla Mercanzia, ed al Magistrato Eccellentissimo delle Beccarie per la sua inalterabile esecuzione, resta stabilito, ed accordato trà il Mercante _____ Negoziante de' Manzi, e D. Carlo Poli qu. Valentino Partitante del Manzo di Venezia, e Dogado con quanto segue.

I. Promette e s' obbliga il Mercante sopraddetto di condurre a tutte sue spese a questo Lido le quì sotto dichiarite Condotte de' Manzi, con li patti, e condizioni infrascritte; e per il Nolo, il Mercante, non averà da sottostare se non se al debito di Lire 9. per cadaun Manzo.

II. Potranno li Manzi suddetti prima del loro imbarco essere a quel Caricatore visitati da persona destinata in Zara dal suddetto Partitante a proprie spese, e ritrovati tutti sani, saranno caricati in Bastimento in solo numero dalli settantacinque, a li ottantadue, uno più, uno meno, e non più, per esser sbarcati tutti vivi, e sani al Lido, dovendo il rischio del Mare, cadere a peso, metà del Partitante, e metà del Mercante Venditore. Ma per quelle Manzere tutte che fossero caricate con numero maggiore di Manzi ottantatre, qualunque disgrazia, che potesse succedere, e rischio di Mare, sarà tutto a peso, rischio, pericolo, e danno del solo Mercante Venditore. Per tutti quelli Manzi poi caricati sopra una Manzera in numero, che non eccedesse li ottantatre, e che perissero nel viaggio, e fossero gettati in Mare, e non restasse che la sola Pelle, e Sevo, che sarà il tutto consegnato al Partitante, contenta questo di abbuonarle Zecchino uno per la metà di detta Pelle, e Sevo spettante al Mercante, ed il danno sarà diviso per giusta metà. Così per quelli, che potessero perire in Bastimento prima del loro Scarico sopra il Lido, e colà portati morti, e licenziati dal Magistrato Eccellentissimo della Sanità per essere venduti, dibattuta la Pelle, Sevo e Menuzzame per il Dazio, e detratto il ricavato della Carne venduta, il danno sarà diviso per giusta metà.

III. Li Manzi, che il suddetto Mercante condurrà dovranno esser grassi, Mercantili, esclusi li Torri, e Bistorri, quali Manzi dovranno esser di Libbre ottocento [=] 800. il paro, per esser questi considerati sopra il Lido, e non accordandosi nelle Stime, dovranno esser fatte quattro parti eguali d' accordo,

perchè estrattone una a sorte, che doverà mandarsi al Macello entro il termine di giorni otto, per esser poscia pesata, e farne il ragguaglio delle altre tre parti, e pagato a norma del loro risultato alli prezzi quì sotto dichiariti col solito dibattimento del due per cento. E se alcuno conducesse nonostante l' esclusiva qualche Torro, o Bistorro, e fosse di buona qualità, sarà quello tenuto a parte, e macellato entro il termine di otto giorni, come sopra, e pagato al prezzo di L. 30. [=] trenta al cento.

IV. Dovranno le Condotte de' Manzi essere al Caricatore di Zara, e fattene le spedizioni in quei giorni, che sono quì sotto dichiariti un giorno prima, o un giorno dopo, nè possano esser dilazionate, che nel solo caso di mancanza di Bastimenti, e mancando a cadauno delli tempi stabiliti, e scritturati che possono esser di molto pregiudizio al Partitante, sarà in libertà il medesimo di ricevere, o non ricevere le susseguenti Condotte a quello rilasciate, nè potrà in alcun modo esser obbligato.

V. Perchè siino ben governati, e custoditi li Manzi nel Viaggio per Mare contenta il Partitante di corrispondere al sopraddetto Mercante Lire undici per ogni Condotta per il Pastore, e mancando questo sopra le Manzere non sarà tenuto il Partitante di pagare al Mercante le accennate Lire undici.

VI. Il pagamento de Manzi sarà fatto dal Partitante in Zecchini d' Oro di Padella, e sarà tenuto il Mercante di corrispondere, al Partitante l' aggio d' uno, e un quarto per Cento per la provista delli medesimi.

VII. Comechè tutti li Manzi devono essere di Libbre ottocento [=] 800. il paro in monte in tutti li mesi al prezzo quì sotto dichiarito, così tutti quelli che fossero al di sotto delle Libbre ottocento [=] 800. suddette in monte al paro, doverà il Mercante sottostare al Dazio di Lire cinquantacinque [=] 55. per Manzo nelli soli mesi però di Agosto, e Settembre. Tutti quelli Manzi poi che accrescessero dalle Lire ottocento settantacinque [=] 875. in sù in monte al pajo, gli sarà accordato un quarto di Zecchino di più al pajo, e dalle Lire novecento settantacinque [=] 975. in sù in monte al pajo, gli viene accordato un altro quarto di Zecchino di più al pajo sopra il prezzo infradichiarito.

VIII. Le Condotte dei tempi quì sotto stabiliti, doveranno essere spedite dalli Spedizioneri al nome del Mercante, di cui fosse il tempo, o di quello che per esso supplisse. Così pure al caso dell' arrivo delle Condotte al Lido, e che non si attrovasse il Proprietario, sarà obbligo del detto Mercante di commettere, e dar commissione a chi più li paresse, o piacesse di soprintendere, trattare, e

stabilire per lui la Condotta, o Condotte a scanso d' inconvenienti; escludendo chiunque avesse Carattere, ed interesse nelle persone dei Beccheretti, e nelli Partiti di Castrato, e Vitello; munindo la persona destinata di documento legale in forma, e con dichiarazione, che tuttocìò sarà fatto, ed operato, dal suo Commissionato, s'intenderà fatto, ed operato tanto, e quanto se detto Mercante fosse personalmente intervenuto; ed in caso di contravvenzione ad una, o l'altra, o di tutte due le suddette condizioni, s'intenderanno le Condotte, come se fossero di ventura, o non coperte di alcun Contratto, nè supplito ad alcun tempo, e sarà in tali casi il Partitante in arbitrio di non riceverle, e ricusarle, per farne poi quel nuovo Contratto, che più credesse del suo interesse.

IX. Per oviare ogni differenza, che insorger potesse rapporto alli Manzi, che fossero provediti dalli Mercanti per conto del Partitante, resta espressamente pattuito, che nel caso venisse de' Manzi stessi dal Serenissimo Prencipe Veneto, o da qualche Collegio di Sanità del Veneto Stato, o sospesa l' introduzione nello Stato Veneto, o l' imbarco per la Dominante, o apposta altra remora alla spedizione de' Manzi, debbano restar per conto de' rispettivi Mercanti quelle Condotte tutte, che fossero attaccate da male Epidemico, cioè Peste Bovina. Quelle poi tutte, che si ritrovassero sane restar debbano per conto intieramente del Partitante. Qual riconoscimento essere dovrà fatto con Perizia sopra luoco da due persone pratiche ellegibili una per parte de' Mercanti, e l' altra per parte del Partitante, ed in caso di loro discrepanza sia per giorni quattro posta essa Condotta in riserva, onde dar luoco ad un più fondato esame, da essere eseguito da essi Periti, ed al caso dopo tal tempo fosse sana la Condotta, dovranno le spese, che s' incontrassero cadere a peso del Partitante; diversamente poi essendo infetta, restar dovranno per conto de' Mercanti, ed al caso che accadesse alcun sospetto di Peste, sopra alcuna delle Condotte inviate a Caricatore di Zara, doverà essere nel modo, e per l' effetto sopraddetto eseguita simile Perizia all' ultima Tappa nel luoco detto Stosia.

X. Della presente, con Nota de' tempi, ne sarà spedita Copia alli Signori Steffano Giurich, e Gabriel Petrovich Spedizioneri in Zara, perchè si prestino che per parte delli Mercanti sia inalterabilmente osservato il presente Contratto. Tanto promettono le parti suddette di osservare, e mantenere sotto obbligazione in forma &c., e sarà dalle Parti sottoscritta per l' inalterabile sua esecuzione.

PREZZI DE' MANZI AL PAJO DEL PESO COME SOPRA.		
Dal primo alli 15. Aprile	Zecchini dieciotto, e mezzo	Zecch. 18 ½
Dalli 16. alli 30. detto	Zecchini dieciotto, e un quarto	18 ¼
Dal primo alli 15. Maggio	Zecchini dieciotto	18 –
Dalli 16. alli 31. detto	Zecchini diecisette, e tre quarti	17 ¾
Dal primo alli 15. Giugno	Zecchini diecisette, e mezzo	17 ½
Dalli 16. alli 30. detto	Zecchini diecisette, e un quarto	17 ¼
Dal primo alli 15. Luglio	Zecchini sedici, e un quarto	16 ¼
Dalli 16. alli 31. detto	Zecchini quattordici, e tre quarti	5 ¾
Dal primo alli 15. Agosto	Zecchini quattordici, e tre quarti	14 ¾
Dalli 16. alli 31. detto	Zecchini quattordici, e un quarto	14 ¼
Dal primo alli 30. Settembre	Zecchini quattordici	14 –
Dal primo alli 31. Ottobre	Zecchini quattordici, e mezzo	14 ½

Segue la Nota delli Tempi, e Manzere stabilite.
Rilasciati al Sudetto Mercante
(ASVe, Provveditori alle beccarie, b.43)

Уговори за трговину говедима склопљени између лица одговорног за увоз говеда у Венецију и муслиманских и православних трговаца – предати у штампу и представљени ради извршења, 1784–85.

Хваљен нека је Бог, дана _____ 178_ према венецијанском рачунању времена, у Венецији

Овим документом који треба дати на увид Преузвишеном Магистрату за трговину и Преузвишеном Магистрату за бекарију⁵⁹ зарад његове непромењиве извршности, остаје одлучено и договорено да се спроведе између трговца говедима _____ и г Карла Полија од покојног Валентина, одговорног за увоз говеда у Венецији и у целом Догаду⁶⁰, онако како следи.

1. Горе наведени трговац обећава и обавезује се да ће према доле наведеним споразумима и условима о свом трошку довозити на Лидо доле назначене пошиљке говеда; што се тиче таксе за утовар, трговац неће бити изложен трошковима већим од 9 лира за свако говедо.

2. Пре него што наведена говеда буду утоварена, особа у Задру коју поменуто лице одговорно за увоз стоке у Венецију овласти о свом трошку, моћи ће да их прегледа код особе надлежне за њихов утовар, и након што се установи да су сва говеда доброг здравља, биће утоварена на манзеру⁶¹ у бројчаном распону од 75 до 82, уз могућност за једно више или мање, али не преко тога, како би стигли до Лида живи и здрави, док ће ризик од пловидбе морем бити подељен напола између

---

⁵⁹ Термин бекарија (*beccaria/beccheria*) означава месницу: Z. Herkov, *Građa za finansijsko-pravni riječnik feudalne epohe Hrvatske*, Prvi svezak, Zagreb 1956, 53. Овде се користи у називу венецијанског Магистрата који је био задужен за снабдевање месом.

⁶⁰ *Dogado de Venezia* је назив за територију која поред центра у граду Венецији обухвата зону Лагуне, сва острва, острвца и узан појас копна с ушћем на северној обали Јадрана: J. Playfair, *A System of Geography: Ancient and Modern*, vol. 3, Edinburgh 1810, 410.

⁶¹ *manzera*: Траљић и Чолак користе оригиналан термин из докумената за теретни брод на који се товаре говеда: S. Traljić, *Trgovina Bosne i Hercegovine s lukama Dalmacije i Dubrovnika u XVII i XVIII stoljeću*, Pomorski zbornik povodom 20-godišnjice Dana mornarice i pomorstva Jugoslavije 1942–62, knj. 1, Zagreb 1962, 368; N. Čolak, *Brodovlasnici Zadarske komune između Karlovačkog i Požarevačkog mira*, Pomorski zbornik, knj. 3 (Zadar 1965) 784.

лица одговорног за увоз стоке у Венецију и трговца који продаје стоку. За све пошиљке говеда које буду превазилазиле број од 83 говеда, било која штета која може да се деси, као и ризик који носи пловидба морем, пашће у целости на терет трговца који продаје говеда, на његов ризик и на његову опасност и штету. Штета ће бити подељена на два једнака дела за сва говеда која буду утоварена у броју не већем од 83, уколико погину током транспорта и буду бачена у море, тако да од њих остане само кожа и лој који ће бити предати лицу одговорном за увоз стоке у Венецију, а које ће измирити дуг према трговцу у износу од једног цекина за половину коже и лоја. Говеда која угину на броду пре истовара на Лиду и која буду донесена мртва, испитаће Магистрат за здравство одвајањем коже, лоја и изнутрица како би били опорезовани и како би дао дозволу за продају, након чега ће штета бити подељена на два једнака дела, када се одузме принос од продатог меса.

3. Како би говеда, изузев бикова и *бистора*⁶², која наведени трговац доводи била погодна за продају и разматрана за доношење на Лидо, морају бити тешки по 800 либара сваки пар; биће потребно, без претходног договарања процене, да се поделе на четири једнака дела, тако да се од њих издвоји један насумичан део који треба да се пошаље месару у року од осам дана, како би се извршило мерење и процена остала три дела и да се у складу с тим подацима плати према доле израженим ценама уз одступање од само два процента. Уколико неко, без обзира на изузимање, доведе неког бика или *бистора* и уколико буде доброг квалитета, биће сачуван са стране и заклан у року од осам дана како је горе назначено и плаћен по цени од 30 лира по стотини [либара].

4. Говеда морају да буду доведена особи која је задужена за њихов утовар у Задру, како би товар био послат у року који је доле назначен, уз могућност да се порани или закасни до једног дана, али без већег одлагања, које је могуће само у случају кашњења брода, а уколико било који установљен и назначен рок не буде поштован, што може бити на велику штету лица одговорног за увоз, дотичном ће бити дата слобода да одлучи да ли ће наредне пошиљке које је та особа задужена за утовар отпремила примити или их неће примити, без икакве обавезе.

5. Уколико се буде добро поступало с говедима и ако буду чувана током пловидбе, лице које је одговорно за увоз требало би да исплати

⁶² *bistorro*: касно кастриран бик.

поменутом трговцу 11 лира за сваку испоруку која има чувара говеда, а уколико чувар не постоји на броду, лице одговорно за увоз неће бити у обавези да исплати трговцу наведених 11 лира.

6. Исплату за говеда лице одговорно за увоз је обавезно да исплати у свеже искованим цекинима⁶³, док је трговац дужан да дотичном исплати ажију⁶⁴ и то у износу од један и четврт процента за снабдевање истих.

7. Како је за сваки пар говеда која теже укупно 800 либара доле назначена цена по месецима, за оне који буду тежили испод 800 либара пар трговац ће морати да плати таксу од 55 лира по говеду и то само током месеца августа и септембра. За сва говеда чија укупна тежина буде превазилазила 875 либара по пару, биће му исплаћено четврт цекина више по пару, а за она која укупно буду имала и више од 975 либре по пару, биће му исплаћено још четврт цекина по пару преко доле наведене цене.

8. У периоду доле назначеном, особа задужена за пошиљку у име трговца мора послати товаре и то по задатом редоследу, или у име онога који трговца замењује. Такође, у случају пошиљки које стигну на Лидо, а власник не буде тамо, биће обавеза трговца да пошаље и одреди особу која му одговара и за коју сматра да је погодна да надгледа, да се побрине и да у његово име заврши испоруку или испоруке тако да се избегну све незгоде; изузимају се одавде особе које на било који начин имају интересе у пословима месара или интересе за неку количину кастрата и телетине; одабрана особа треба да буде снабдевена легалним документом у одговарајућој форми са изјавом да ће све бити урађено и обављено према налогу трговца као када би то поменути трговац лично спроводио; уколико буде прекршен један од два услова или оба услова, на послате товаре ће се гледати као на потпуно слободне, као да их не покрива било какав уговор и као да нису ни у ком моменту уговорени, те ће, у том случају, особа одговорна за увоз стоке у Венецију моћи да одлучи да ли да их не прими и да их одбије, како би после направила нови уговор за који верује да би више одговарао њеним интересима.

---

⁶³ *Zecchino d'oro di padella* је свеже искован цекин: U. Tucci, *Convertibilità e copertura metallica della moneta del banco giro veneziano*, Studi Veneziani XV (1973) 349–440.

⁶⁴ Ажија (it. *aggio,agio*) представља добитак од промене новца: Z. Herkov, *Grada za finansijsko-pravni riječnik feudalne epohe Hrvatske*, Prvi svezak, 48.

9. Како би се отклонио сваки потенцијални спор у трговини говедима којима трговац снабдева лице одговорно за увоз стоке у Венецију, остаје нарочито утврђено да [трошкови] пошиљке говеда треба да падну на рачун свих појединачних трговаца у случају обуставе увоза за Венецијанску државу и утовара говеда за Венецију које је наредио Прејасни венецијански дужд или одређено здравствено веће Венецијанске државе или ако буде друге врсте одлагања отпремања говеда, након чега се испостави да је товар заражен животињском кугом. Све пошиљке говеда за које се испостави да су здраве, остају на рачун лица које је одговорно за увоз стоке у Венецију. То ће морати, на лицу места, званично да утврде две стручне особе, једну одабире трговац, а другу лице задужено за увоз стоке у Венецију, а у случају да им се мишљења не слажу, пошиљка ће бити остављена да чека четири дана, како би се оставило простора за још детаљније испитивање стручњака, а уколико се након тог времена испостави да је пошиљка здрава, сви начињени трошкови ће ићи на рачун лица одговорног за увоз; с друге стране, уколико се испостави да је заражена, трошкови остају на рачун трговаца, а у случају било какве сумње да је товар који је послат надлежној особи у Задру заражен кугом, треба да, на горе назначен начин и у горе назначене сврхе, буде обављено слично стручно испитивање у последњој фази на месту званом Стошија.⁶⁵

10. Копија свега овде написаног, са забележеним роковима, биће послата господи Стефану Ђурићу и Габријелу Петровићу, отпремачима у Задру, како би се побринули да уговор доследно поштују трговци. Обавезују се горе поменуте стране да поштују и одржавају своју обавезу у датом облику итд. и да ће потписане стране њу поуздано извршити.

---

⁶⁵ Катедрала Св. Анастасије (Стошије) у Задру

ЦЕНЕ ГОВЕДА ПО ПАРУ ПРЕМА ГОРЕ НАВЕДЕНОЈ ТЕЖИНИ		
Од првог до 15 априла	Осамнаест и по цекина	Цек. 18 ½
Од 16. до 30. априла	Осамнаест и једна четврт цекина	18 ¼
Од првог до 15. маја	Осамнаест цекина	18 –
Од 16. до 31. маја	Седамнаест и три четврт цекина	17 ¾
Од првог до 15. јуна	Седамнаест и по цекина	17 ½
Од 16. до 30. јуна	Седамнаест и једна четврт цекина	17 ¼
Од првог до 15. јула	Шеснаест и једна четврт цекина	16 ¼
Од 16. до 31. јула	Петнаест и три четврт цекина	5 ¾
Од првог до 15. августа	Четрнаест и три четврт цекина	14 ¾
Од 16. до 31. августа	Четрнаест и четврт цекина	14 ¼
Од првог до 30. септембра	Четрнаест цекина	14 –
Од првог до 31. октобра	Четрнаест и по цекина	14 ½

Следи белешка термина и уговорених товара
 Предати поменутом трговцу
 (ASVe, Provveditori alle beccarie, b.43)

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Архиви – Archives

Archivio di Stato di Venezia, Provveditori alle beccarie, b. 43.

Извори – Primary Sources

Mula Mustafa Ševki Bašeskija, *Ljetopis (1746–1804)*, prijevod s turskog, uvod i komentar M. Mujezinović, Sarajevo 1997.

Литература – Secondary Works

Banović M., *Gospodarske veze hrvatskih zemalja u drugoj polovici XVIII. stoljeća: historiografski prikazi*, Rostra: časopis studenata Sveučilišta u Zadru, vol. 8, no. 8 (2017) 117–141.

Čolak N., *Ekonomska moć iških parona Banića u XVIII stoljeću*, Pomorski zbornik Društva za unapređenje pomorstva Jugoslavije, knj. 2 (Zadar 1964) 641–651.

Čolak N., *Brodovlasnici Zadarske komune između Karlovačkog i Požarevačkog mira*, Pomorski zbornik Društva za proučavanje i unapređenje pomorstva Jugoslavije, knj. 3 (Zadar 1965) 775–808.

Čolak N., *Promet stoke u Zadarskoj skeli u XVIII. stoljeću*, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru 37 (1995) 411–565.

Da Mosto, A., *L'Archivio di Stato di Venezia – Indice generale, storico, descrittivo ed analitico*, Tomo I, Roma 1937.

Herkov Z., *Građa za financijsko–pravni riječnik feudalne epohe Hrvatske*, Prvi svezak, Zagreb 1956.

Kreševljaković H., *Esnafi i obrti u Starom Sarajevu*, Sarajevo 1958.

Mayhew T., *Dalmatia between Ottoman and Venetian Rule: Contado di Zara 1645–1718*, Roma 2008.

Peričić Š., *Prilog poznavanju brodarstva i pomorske trgovine Šibenske regije u XVIII stoljeću*, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, vol. 7, no. 1 (1975) 187–218.

Peričić Š., *Prilog upoznavanju pomorsko-trgovinskih veza Dalmacije i Istre u XVII. i XVIII. stoljeću*, Vjesnik Istarskog arhiva 2–3 (1992–1993) 1994, 65–81.

Raukar T. – Petricioli I. – Švelc F. – Peričić Š. – Vujanić-Lednički M., *Zadar pod Mletačkom upravom 1409–1797*, knj. 3, Zadar 1987.

Sander-Faes K. S., *Urban Elites of Zadar – Dalmatia and Venetian Commonwealth (1540–1569)*, Roma 2013.

Tucci U., *Convertibilità e copertura metallica della moneta del banco giro veneziano*, Studi Veneziani XV (1973) 349–440.

Traljić S., *Trgovina Bosne i Hercegovine s lukama Dalmacije i Dubrovnika u XVII i XVIII stoljeću*, Pomorski zbornik povodom 20-godišnjice dana mornarice i pomorstva Jugoslavije 1942–62, knj. 1, Zagreb 1962, 341–371.

Zanier S., *Dalla paura alla prova: la relazione manoscritta, i trattati medici e le decisioni istituzionali durante la gestione dell'epizootia degli anni 1711–15 nel Nord Est dell'Italia*, *Medicina & Storia* 21–22 (2011) 53. <http://www.fupress.net/index.php/mes/article/view/10374/9650> (погл. 24. марта 2019).

Скарић В., *Изабрана дјела*, књ. I, *Сарајево и његова околина од најстаријих дана до аустроугарске окупације*, Сарајево 1985. [Skarić V., *Izabrana djela*, књ. I, *Sarajevo i njegova okolina od najstarijih dana do austrougarske okupacije*, Sarajevo 1985]

Фотић А., *Јаничарски амблеми (нишани) на Мрачној капији*, *Годишњак града Београда LV–LVI (2008–2009)* 115–126. [Fotić A., *Janičarski amblemi (nišani) na Mračnoj kapiji*, *Godišnjak grada Beograda LV–LVI (2008–2009)* 115–126]

Marija Andrić

**ONE EXAMPLE OF VENETIAN CONTRACTS FOR BEEF TRADE
AND MERCHANTS FROM SARAJEVO (1784–1785)**

Summary

This paper presents one example of Venetian contracts for beef trade through the port of Zadar, during the period between 1784 and 1785. All of the contracts were printed in identical form, and are preserved in the number of fifty five. The names of merchants from Sarajevo, dates of conclusion of contracts and dates of transaction were inserted in additional fields. The paper also presents the names of these merchants from Sarajevo, with data on every transaction that they arranged for beef trade. Special attention is paid to the merchant with the surname Socivizza, a family from Sarajevo that was famous for cattle trade. One merchant from this family died in Venice ten years after he concluded the type of contract presented here. The contracts are preserved in the State Archives of Venice, and they are important for understanding trade between Venice and Ottoman Bosnia.

Keywords: Venice, Sarajevo, beef trade, cattle breeders, Sočo/Sočivica, 18th century.

Чланак примљен: 30. 03. 2019.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 04. 08. 2019.

Радомир Ј. ПОПОВИЋ*

Историјски институт

Београд

СПИСАК СТВАРИ И ПОКРЕТНИХ ДОБАРА КНЕЗА МИЛОША У ПОЖАРЕВАЧКОМ И КРАГУЈЕВАЧКОМ ДВОРУ 1839. ГОДИНЕ**

Анстракт: У раду су приложена два списка ствари и покретних добара кнеза Милоша из дворова у Пожаревцу и Крагујевцу који се чувају у збирци Мите Петровића у Архиву Србије, бр. 2.412 и бр. 2.413. Спискови су настали непосредно после абдикације кнеза Милоша у јуну 1839. године. Документи садрже значајне податке о материјалној опремљености дворова у целини, распореду дворских просторија и других помоћних зграда, ентеријеру и кнежевој економији. Из докумената можемо утврдити чиме су се кнез Милош и његова породица одевали, хранили и забављали, који предмети су били обични или уметнички, а посредно, какве историјске представе су имали.

Кључне речи: двор, кнез Милош, Пожаревац, Крагујевац, попис, ствари, покретна добра

У Архиву Србије у Збирци Мите Петровића похрањена су два пописа ствари и покретних добара кнеза Милоша у пожаревачком и крагујевачком двору.¹ Први документ насловљен „Инвентаријум наодећи

---

* radomir.popovic@iib.ac.rs

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Европа и Срби (1804–1918): подстицаји и искушења европске Модерне* (Ев. бр. 177031).

¹ Публиковано је неколико пописа покретне имовине Обреновића. „*Попис ствари и осталог у конаку кнеза Милоша у Београду*” [1824] у: Б. Перуничкић, *Београдски суд 1819–1839*, Београд 1964, 212–217; *Списак ствари кнеза Милоша у конаку у Крагујевцу, децембар 1843. године* у: Ж. Спасић, *Престоница Крагујевац, прилози историји Кнежевине Србије 1818–1841*, Крагујевац 1998, 91–113). *Шта*

се при књажеском Двору у Пожаревцу ствари” (број 2.412) сачињен је 7/19. јуна 1839, док је „Списак од наводећи се ствари и добара књажески у Крагујевцу” (број 2.413) састављан 15/27. јуна 1839. године и 21. јуна/3. јула 1839. године. Кнез Милош је 1/13. јуна 1839. године абдицирао. Два дана касније, с млађим сином Михаилом напустио је Србију и отишао на своја добра у Влашку. Министарство унутрашњих дела је 4/16. јуна 1839. године, дакле, дан после кнежевог одласка из Србије, „нашло за нужно да се једно лице одреди које ће наредбу за наодеће се у Пожаревцу и Крагујевцу приватна добра књажеска учинити“.² Извршење тог задатка поверено је Арсенију Андрејевићу Арси.³ Истог дана окружно начелство у Пожаревцу је обавештено да ће Андрејевић „тамо учинити наредбу за приватна добра књажеска и нека од покретни у Крагујевац пренети“ и наложило „да му у реченом делу никаквог препаствија учинило не би, већ да би му, у чему нужно буде рукопомоћ дало“.⁴ Андрејевићу су у Пожаревцу у састављању списка помогли Станисав Стефановић, члан Суда окружја Пожаревачког и Марко Павловић, писар Суда. У Крагујевцу „на рукопомоћи“ су му били начелник Округа крагујевачког Милутин Ђурђевић и вероватно, иако у документу није потписан, писар Начелства округа Крагујевачког Симеон Весовић.⁵ О томе да ли су пописане кнез Милошеве ствари и покретна добра у Топчидеру у јуну 1839. године, није познато из сачуваних извора.

Попис покретне имовине и добара кнеза Милоша у пожаревачком и крагујевачком двору јуна 1839. године значајно допуњује сазнања о

је нађено у двору. Потпун списак свих покретности нађених у двору бив. Краља Александра Обреновића, Штампa, бр. 287 (5. 11. 1903), бр. 288 (6. 11), бр. 289 (7. 11), бр. 290 (8. 11), бр. 305 (23. 11). Попис ствари у Двору у Крагујевцу сумарно је наведен у: Р. Ј. Поповић, А. Вулетић, П. Илић, *Престони Крагујевац*, Крагујевац 2019.

² АС, МУД-п, 1839, V, 91.

³ Арсеније Андрејевић Арса (? –1842) одани присталица династије Обреновић, најпре је био слуга у кнежевим конацима у Пожаревцу и Крагујевцу. Године 1832. с Милетом Радојковићем учествовао је у присаједињењу Крушевачке нахије Кнежевине Србији. Потом је именован за кабинетског саветника и ађутанта кнеза Милоша. Командант Средоточне војне команде био је од 1836. до 1839, па члан Савета од 1840. до 1842. Погинуо је у Вучићевој буни 1842. године (*Српски биографски речник*, I, А–Б, Нови Сад 2004, 159–160). У време настанка пописа био је „ађутант књажески“ (Ј. А. Поповић, *Шематизам Кнежевине Србије 1839–1851*, Београд 1999, 37).

⁴ АС, МУД-п, 1839, V, 91.

⁵ Симеон Весовић за писара Начелства округа крагујевачког постављен је 16/28. марта 1839 (*Српске новине*, бр. 13 (1. април 1839 (VI))).

материјалној опремљености дворова у целини, распореду дворских просторија и других помоћних зграда, ентеријеру, кнежевој економији, исхрани. Посредно се може докучити амбијент свакодневице и јасно уочити узајамност народног и оријенталног наслеђа, те надолазећег, средњеевропског утицаја о чему уверљиво сведоче називи одевних предмета, оруђа, оружја и других ствари. Пуни амбари жита, подруми са залихама масти, уља, соли, пасуља (...), бројна грла оваца, коза, коња, говеда и свиња у непосредној близини кнежевих резиденција у Крагујевцу и Пожаревцу потврђују давно изречену оцену о патријархалном карактеру власти кнеза Милоша.⁶ Према овим списковима – ако се узме да једна ока износи 1,25 килограма и један товар 130 килограма – сазнајемо да је у Двору у Пожаревцу било похрањено око 6,5 тона кукуруза у клипу, око 3 тоне кукуруза у зрну, 25 тона пшенице (приватне и државне), још око 500 килограма пшенице код качаре и око 19 тона кукуруза у клипу у кошу код касарне. Осим тога, Општина пожаревачка дуговала је кнезу Милошу око 16 тона кукуруза. У подруму је било смештено између 400 и 500 литара ракије, 6,5 тона пасуља „вишњева и жута“, исто толико белог пасуља и боба. Било је око тоне пиринча и још на једном месту 650 килограма пасуља. Сточни фонд био је, такође, импозантан. „У чаиру“ код болнице у Пожаревцу било је 19 кобила, 9 једногодишњих ждребаца, 11 двогодишњих ждребаца и 69 јунаца. У јахару (ару), то јест коњушници, 3 кочијашка коња алата, 3 кочијашка вранца, 2 ата „што се на кобиле напуштају“, 1 ждребац који је припадао кнежевићу Михаилу, 1 ђогат и 1 товарни коњ („сексана“). У Двору у Крагујевцу било је похрањено око 3,7 тона пшенице, 13 тона кукуруза, једна тона пиринча, 650 килограма пасуља, око 7,5 тона соли – кнез Милош је био највећи трговац сољу у Србији – као и око 70 килограма воска и око 100 килограма маслаца. Укупно је било 14 коња, 63 грла говеда, 220 свиња, 120 оваца и 21 коза. Изузетно велике количине житарица и махунарки у Двору у Пожаревцу потврђују да је главна кнежева економија била у околини тог града где су, уједно, услови за ратарску производњу били повољнији него у Крагујевцу и околини.⁷ Као посебне ставке у овим пописима издвајају се одевни предмети, алатке, хладно и ватрено наоружање, посуђе, обућа, уметничке слике и разни (неименовани) украсни предмети. Вредан пажње је наводно „1 барјак Немањића велики, црвене и беле фарбе“ који се у време пописа налазио у остави у Шареном конаку у Крагујевцу.

⁶ М. Гавриловић, *Милош Обреновић, II, (1821–1826)*, Београд 1909, 441–497.

⁷ М. Манојловић, *Двор и породица књаза Милоша у Пожаревцу 1825–1839*, Пожаревац 2011.

Имовина кнеза Милоша током владавине Намесништва 1839–1840. године била је углавном сачувана. Наиме, после кнежевог одласка из Србије, многи појединци су се жалили Намесништву на кнежеве злоупотребе, захтевајући накнаду за одузету, најчешће непокретну имовину. Намесништво је овластило окружне судове и окружна начелства да решавају појединачне спорове, али, кнез Милош је избегавао да одреди свог правног заступника пред судовима у Србији. Због те процедуре пресуде нису биле доношене, а дуг кнеза Милоша према државној каси, после интервенције Порте и руског посланства у Цариграду, у октобру 1839. је „предат заборавности“.⁸ Од друге половине 1839. до средине 1840. године кнежеву личну имовину у Кнежевини надзирао је горе поменути Арсеније Андрејевић.⁹ Пошто је Андрејевић 1840. постао члан Савета, кнез Милош је уместо њега опуномоћио Гају Вукомановића и Николу Хаџи Брзака за надзор имовине у Крагујевцу. Маја 1845. године уместо Гаје Вукомановића, кнежев опомућеник постао је Раша Здравковић из Јагодине.¹⁰

„Инвентаријум наодећи се при књажеском Двору у Пожаревцу ствари“ (број 2.412), написан је на плавкасто-зеленкастој хартији, на три обострано исписана листа, а три листа су празна. Други документ, „Списак од наодећи се ствари и добара књажески у Крагујевцу“ (број 2.413), писан је на беличастој хартији димензија 37x23,5 цм. Има укупно 16 листова, од којих су 9 исписана обострано, два на по једној страни, док је преосталих пет листова празно. На првој страници написан је датум 15. јун, на последњој пак 21. јун 1839. године што наводи на закључак – а закључује се према два различита рукописа – да су ствари у конацима пописане 15/27. јуна, док је 21. јуна/3. јула 1839. пописана стока.

Оба документа писана су предвуковском азбуком. Приликом транскрипције на савремену азбуку и правопис, трудили смо се да сачувамо изворни језик оба документа. Писар Пожаревачког суда Марко Павловић сходно данашњем правописном стандарду користио је слова за гласове *ћ* (ћилим, ћебе, ћуп...), *ч* (четка, черга, чобански, кочија...), *џ* (сацак) и *ђ* (ђогат). С друге стране, писар који је пописивао ствари у Двору у Крагујевцу, уместо слова *џ* – карактеристичног у речима турског порекла – недоследно је користио *џ* и *ч*, па смо у следећим примерима *ч*

---

⁸ Р. Љушић, *Прво намесништво 1839–1840*, Београд 1995, 112–113.

⁹ *Исто*. Андрејевић је 19/31. јула 1839. године у Крагујевцу и околини „све овдашње ливаде бившег књаза људима на пола да покосе дао“, али су зато непокошене остале ливаде у државном власништву (АС, МУД-п, 1839, IV, 63).

¹⁰ АС, МУД-п, 1843, IX, 35.

транскрибовали у и: *сачаклија*–сацаклија; *чубе*–цубе; *мачарска*–мацарска; *начак*–нацак; *мерчани*–мерцани; *тенчера*–тенцера; *анчар*–анцар. Такође, интервенисали смо када је уместо слова *ђ* користио *ћ* (*ћилим*–ћилим) и *ђ* уместо *ћ* (*ђурак*–ћурак; *ђускија*–ћускија; *ђурче*–ћурче; *ђошали*–ћошали, *рађене*–раћене). Сматрали смо да је целисходније да објашњења архаичних и мало познатих речи уместо у напоменама, јер се неке више пута јављају на различитим местима, приложимо на крају текста.¹¹

---

¹¹ За објашњење страних и застарелих речи користили смо следеће речнике и радове: А. Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Сарајево 1966; *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, т. 1–19, САНУ, Београд 1959–2014; Ст. М. Димитријевић, *Један наш трговачки дневник из XVIII века*, Гласник Скопског научног друштва 18 (1936) 355–368; В. Клаић, *Рјечник страних ријечи, А–Ž*, Загреб 1984. Захваљујем колегиници Јелени Савић из Етнографског музеја на помоћи у тумачењу појединих појмова.

1.

Инвентаријум наодећи се при књажеском Двору у Пожаревцу ствари, као што доле следује:

Число

Наименованије ствари ствари

У Табани

1. 65.000 ока кукуруза у корену, у кошевима
2. 2.300 ока [кукуруза] у зрну од ујма с Велико-селске воденице
3. 20.000 [ока] пшенице помешане с правитељством
4. кукуруза у општинскоме пожаревачкоме кошу, пошто се општини из истог позајмљени 13.000 ока врати, колико остало буде

У чаиру код Шпитаља

5. 19 кобила матори
6. 9 ждребаца оволетни
7. 11 ждребића двогодњи
8. 69 јунаца

У Шљивару

9. 2 казана с обичним такумом, с бакарни капци и табаркама с гвозденим обручима
10. 3 каце
11. 5 бачва
12. 1 када с гвоздени обручи
13. 2 бурета (возионице)

Код Двора у подрумима

14. 8 бач[а]ва с гвозденим обручима
15. 2 бачве с дрвеним обручима
16. 1 буре десетачка с гвозденим обручима
17. 1 туршијара с гвозденим обручима
18. 1 буре с дрвеним обручима
19. 1 фрталче с винским сирћетом
20. 6 сврдлова од чешама
21. 3 каце велике

22. 4 каце мале, купусне
23. 1 бачва с гвозденим обручима пуна од 3–4.000 ока ракије
24. 4 чабра с гвозденим обручима
25. 2 шавоља с гвозденим обручима
26. 1 шаво љ с дрвеним обручима
27. 2 кантара, велики
28. 11 сандука бели
29. 50 ока пасуља, вишњева и жута
30. 1 ћуп велики од зејтина, глођосан
31. 1 ћуп мали, глођосан
32. 50 ока пасуља белог
33. 50 ока боба
34. 1 сандук ораја
35. 24 комада у танким полугама гвојза
36. 1 вериге чобанске
37. 1 казан бакарни, средњи, стар
38. 1 чекич
39. 3 звона (клепетуше)
40. 10 улара нови, коњски
41. 400 ока пшенице код качаре, у пресецима
42. 1 чабар с дрвеним обручима с маслом
43. 1 чабар с гвозденим обручима од масти
44. 40 шкенбета с лојем
45. 2 комада сланине
46. од 1 јунице пастрма
47. 2 десетачке пуне белог вина
48. 1 петачка пуна црна вина
49. 2 десетачке пуне шљивове ракије
50. 1 десетачка комове ракије
51. 1 аковче с гвозденим обручима
52. 6 стакла шампања
53. 2 стакла соса од патлицана
54. 1 стакло ауспруха белог
55. 35 комада стаклади разни, ординарни
56. 17 чаша, ординарни
57. 45 калајлија
58. 24 тањира бели
59. 9 чорбалука од порцелана
60. 32 кашике калајне
61. 2 кашике калајне, велике

- 62. 32 пара ножева и виљушке
- 63. 2 чаршава ординарни
- 64. 12 салевета
- 65. 1 мушема асталска
- 66. 5 светњака с мумаказама
- 67. 1 ренде
- 68. 1 ибрик бакарни
- 69. 1 тепсија бакарна
- 70. 1 казан бакарни, велики, са сацаком
- 71. 2 канте
- 72. 4 фењера
- 73. 4 тепсије за воду
- 74. 3 мечке гвоздене
- 75. 2 сацака са оцака мутвака
- 76. 1 ватраљ
- 77. 1 маша
- 78. 3 сикире
- 79. 1 послужавник стар
- 80. 1 конопац велики
- 81. 1 везир гвоздени
- 82. 1 шмрк

Аљина на горњем боју Двора књажеска

- 83. 16 јастука чо[x]ана, црвена, стари, из оцаклије долње
- 84. 2 басмена јастука
- 85. 2 шиљтета од црвене чоје
- 86. 1 шиљте басмено са сацаком
- 87. 12 јастука кадифени, стари
- 88. 1 ћилим стари
- 89. 1 ћилим мали, стари
- 90. 1 черга кострутна
- 91. 4 поњавице шарене

Простирка из Господарске собе

- 92. 1 черга велика, кострутна
- 93. 1 сицаде велико, старо, морашко
- 94. 2 беле поњаве
- 95. 2 јастука свилена, стара
- 96. 1 шиљте свилено

- 97. 1 дрвени астал, прост, у оцаклији на горњем боју
- 98. 6 јастука црвени, чојани
- 99. 1 мечка у оцаклији, на горњем боју
- 100. 3 јастука кадифена, стара
- 101. 1 икона дрвена, Богородична
- 102. 3 ирамета алови (душеклуци)
- 103. 5 парчади чоје за душеклуце
- 104. 2 парчета, кострутна

У Асталској соби

- 105. 27 столица дрвени, стари
- 106. 1 столица кожна, велика, Господарска
- 107. 2 столице старе, кожане
- 108. 1 астал, плаветан
- 109. 1 астал стари, црвен
- 110. 1 шраф канцеларијски
- 111. 1 дивит дрвени, канцеларијски

У Канцеларији

- 112. 2 астала, писарски
- 113. 1 четка за брисање астала
- 114. 7 кревета, чамови

У Сарачани

- 115. 3 седла, стара
- 116. 1 ћебе зелено, велико
- 117. 1 ћебе, шарено
- 118. 2 аше старе од сукна
- 119. 4 узде старе од сукна
- 120. 1 бакарлије

У Ару

- 121. 3 алатаста кочијашка коња
- 122. 3 вранца кочијашка
- 123. 2 ата што се на кобиле напуштају
- 124. 1 алат ждребац Михаил Бегов
- 125. 1 коњ ђогат, тапар
- 126. 1 сексана ђогатаста

У Шупи

- 127. 1 велика брашовска кола
- 128. 1 стари мали интовчић
- 129. 3 кочије просте

По сказивању Василије Јевтине налази се у Двору ствари њени слеђујући:

- 130. 12 јастука кадифени
- 131. 2 шиљтета
- 132. 4 јастука од басме око шимпета
- 133. 1 јастук од басме
- 134. 2 мала јастучића на ћошетима шиљтета
- 135. 1 черга кострутна, велика
- 136. 2 ћилима, велики
- 137. 1 огледало велико
- 138. 1 астал, велики, прост
- 139. 6 столица лагирани
- 140. 1 кош кукуруза код касарне, отприлике 15.000 ока.

Гореизложени инвентаријум сочињен је у присуствију доле потписани: полковника и кавалера Арс[е] Андрејевић[а], члена Суда Окру[жја] пожаревачког Станисав[а] Стефановић[а] и писара истог Суда Марка Павловића.

У Пожаревцу, 7. јунија [1]839.

2.

Списак од наводећи се ствари и добара књажески у Крагујевцу, 15. јунија [1]839. год[ине] у Крагујевцу

Списак ствари гди се које и гди наоде и која ствар

У оцаклији, у Великом конаку

- 1 огледало велико с 22 фигуре различите
- 12 јастука свилени, бели, 2 саксије и 1 сат у стаклетима
- 7 ћошали јастука, свилени црвене кутније
- 2 мала јастука од басме немачке
- 2 ћошали јастука, од влашке материје
- 6 шиљтета мала и 1 садаклија, шиљте цариградско

3 миндерлука од црвено-шарене чоје
2 велике и 1 мала фиранга
1 ћилим и 1 черга кострутна

У Шареној соби великој

12 јастука свилени, липиски, шарени
4 јастука нова од ађира
4 [јастука] ћошкали мала
1 бело и 1 шарено шиљте, саџаклија
4 у гвозденом кревету јастучића
1 јастуче од влашке материје
5 јастука с футролом за под главу
1 јастук златали стари и 2 бошче старе
1 шиљте саџаклија и 1 ћилимче мало
2 сиџадета нова шарена и 3 душека
2 јастучића са плавом футролом
10 фиранги велики и 1 мала бела
3 комада плави ћилима на миндерлуке
1 ћилим и 1 черга кострутна, 2 велика огледала
1 кандило сребрно и 3 иконе и 11 јастука, црвени
11 бројаница, 1 ћилибарли и 4 шиљтета
7 јастука ћошали, мали, 1 поњава и 1 черга кострутна

У Великом конаку, сарачана на гор[њем] боју

1 велика асталска столица
13 столица с кутнијом, 3 дрвене, старе
2 столице с мешином што се склапљу
3 фиранге шарене
1 канабе са футролом белом
2 мушеме шарене, асталске
2 фигуре са стаклом

На диванани

1 мапа светска, велика
38 фигура различити, у стаклетима
1 тура царска

На доњем боју, у Арсиној соби

8 јастука, црвен[е] чоје, с пантљиком
3 ћошкали јастука, липиске басме

- 1 чојено и 1 басмено шиљте
- 1 сицаде и 1 кострутна черга

У били[ј]арској соби

- 1 ћошкали столица, шиљте и на њој јастук
- 4 фиранге шарене, басме немачке
- 1 билијар с футролом и 1 столица дрвена

У Шареном конаку, од аљина списак

- 1 ћурак плаветне чоје
- 1 ћурак црвени, златали, самуром постављен
- 1 ћурак плаветни, златали с ељшом постављ[ен]
- 1 [ћурак црвени златали], богазом постављен
- 1 вишње ренг цубе мисирско, постављено с лисицом
- 1 маџарска аљина од навтије чоје, свиленим плав[етним] гај[танима]
- 1 бекеш невтија чоја златали, с лисицом руск[ом] постављен
- 1 лисичине гола постава, без аљине
- 1 куклета невтија са свиленим гајтанима
- 1 капут од карпуз саје
- 1 цубе татарско [са] шареним гајтанима, без поста[ве]
- 1 ћурак црвени златали, стари, без поставе
- 1 долама маџарска, златали
- 2 чакшире, карпуз, златали
- 1 [чакшире], црне чоје златали
- 1 потуре, црвене чоје златали
- 2 чакшире црвене са свиленим гајтанима
- 2 [чакшире] црне [са свиленим гајтанима]
- 1 аљина маџарска, златали
- 1 аљина немачка, златали
- 1 бунда руска плаветна, с випускама црвеним, клот
- 1 капут немачки, плави
- 2 капута руска од црне чоје
- 1 зимње јапунце с копчом сребрном
- 1 аљина од циргаса, бет ренг
- 1 долама црна, златали
- 1 ћурче, црне чоје златали
- 1 тозлуке златали од црне чоје
- 1 ћурче од алеве кадифе, златали, постављено са[муром]
- 1 карпуз ћурче златали, постављено самуром

- 1 [карпуз ћурче златали, постављено самуром]
- 1 ћурче, модра чоја, гајтан плави и постављено
- 3 либадета од атлаза различита, стара, златали
- 1 ћурче од џамфеза стара
- 1 шкуртељка жута, самурмом постављена
- 1 џубе мисирско с чапразима и белом поставом
- 1 џамадан од кадифе, златали
- 2 арваније, црне чоје, везена јака, златали
- 1 [арвеније] барудије чоје, клот
- 1 [арвеније] бет ренг чоје
- 1 жута арванија клот, јака шарена
- 2 џубе[та] пирпирија: једно невтија, друго карпуз
- 1 џубе женско, златали
- 1 шкуртељка женска црвена, златали, самурлија
- 1 капут црвени, стари
- 1 шкуртељка свилена, с белим зецом постављена
- 1 [шкуртељка] црвена [с белим зецом постављена]
- 1 шкуртељка мушка од атлаза, постава бела
- 8 прслука немачки, клот, различити
- 3 антерије кратке од материје клот различите
- 1 џамадан од кадифе, златали, стари
- 5 панталона, клот, различити
- 10 низамски и 5 мали фесова, цариградски
- 1 панталоне с лампазама, златали
- 1 шалваре беле од газимира
- 2 чакшире беле од фланера, ноћне
- 1 качкет од кадифе са златом навезен
- 2 антерије кратке од материје, клот
- 2 тозлуке са свиленим гајтаном
- 1 џубе сандалија црвено, 1 џубе црвено, клот
- 1 џубе црвено клот и 1 џубе невтија, клот
- 1 [џубе] вишње ренг, старо
- 1 јелек од кутније, стари са сребрним дугметима
- 1 антерија златали, црна чоја, клот
- 1 кеса дуванкеса, златали, велика
- 1 џубе од алеве чоје, старо
- 1 фес велики низамски, златали кита, извезен
- 3 капе самурлија са сонеширом
- 5 ђечелука спаваћи и подшалове

- 2 калпака самурлија, златали ките
- 5 комада чоје, различите
- 2 комада коже, 1 самура и 1 лисице

У Шареном конаку, на доњем боју, у великој соби

- 13 јастука плави с пантљиком
- 2 шилтета и 6 ћошали јастучића од материје
- 1 ћилим и черга кострутна и комад плаве чоје
- 1 миндерлук од црвене чоје
- 3 фиранге беле и 1 велико огледало
- 2 иконе велике, 2 мале и 1 јерусалимска, велика
- 1 портрета Књаж[еска] с 14 фигура различити
- 10 јастука, црвена чоја с пантљиком, 2 фиранге
- 1 шилте стамболско и 1 старо стамболско сицаде
- 23 контрафе различите и 1 огледало мало
- 5 столица од кутније, стари и 10 кожни, стари

У Шареном конаку, на горњем боју у оцакл[ији]

- 12 јастука плаветни, шарени, од свиле
- 1 душек, 1 ћилимче, 1 черга и ћилим
- 1 миндерлук чојом покривен
- 1 икона и 1 фигура, 3 фиранге беле
- 2 сицадета, нова, фајин

У Шареној великој соби

- 12 златали јастука од црвене чоје, 2 шилтета
- 2 миндерлука и 1 ћилим, 2 миндерлука с чојом покр[ивена]
- 6 памучни и 2 од кутније јастука, 2 ћилима
- 3 без навлаке јастучића, 3 иконе
- 6 бели бројаница, 1 ћилибарли и 7 црни
- 2 велика огледала и 8 фигура, 2 фиранге

У сарачани на горњем боју у Шареном ко[наку]

- 27 комада у коферту тањира, шупшисла и тенџер
- 3 коферте за по једну персону, сребрни нож и виљушка
- 1 такум у коферту сребрн, саватли за 24 персоне
- 12 кашичица сребрни, 11 порцулански шоља, фајин
- 1 форма од јерусалимске цркве
- 1 чаша сребрна, велика
- 1 ибрик сребрни за чај, 1 чирак

- 1 кадионица с таслицом, среб[р]на
- 1 шоља с капком, 1 шољица кафеслија
- 1 чирак и 2 мумаказе и таблице сребрне
- 1 такум нож, виљушка, кашика
- 1 чаша сребрна, путничка
- 2 жута и 1 бели појас парадни, с китама
- 1 коверт с пиштољима и п[рочим] потребама, енглески
- 3 коверта с дугим пушка[ма] и п[рочим] потребама, форма енглеска
- 3 амајлије позлаћене, с вишеклијама
- 1 кандило сребрно
- 1 паласке и такум мали пушака
- 1 кајас од сабље, везен на кадифи
- 1 [кајас] од злата, по ворми руској, гајтанлија
- 1 мач велики, сребром окован
- 1 силамбе и башлук
- 1 башлук сребрн
- 1 башлук стамболски и силамбе сребрно, карик
- 1 башлук и силамбе од свиле црвене
- 1 пантруташ по форми стамболској, златали
- 2 аше златне, 2 авлије берберске
- 2 шиљтета с лулицама сребрним, коњске
- 1 [шиљтета] клот [сребрним коњско]
- 1 барјак Немањића велики, црвене и беле фарбе
- 2 силава
- 2 лепезе златне с пауновим перјом
- 1 сребрни саватли послужавник, 1 послужавник од мадема
- 1 колан и дизгин златали, 4 кашике сребрне
- 5 чивта ножа и кашика с таслицама
- 10 наслона сребрни, 2 сланика сребрни с таслицом
- 1 пљуваоница сребрна, 1 сланик сребрн
- 1 таблица од звонца, 1 кеса стамболска среб[рна]
- 1 послужавник
- 3 бечке чаше с перлама, шарене, искићене
- 1 памуклија ноћна, 1 памуклија ноћна, антерија
- 2 тозлуке, 1 јелек, 2 бошче берберске
- 3 кашике, 1 виљушка и наслон
- 1 чаша сребрна, путничка, 1 с наџаком пушка
- 26 дуги пушака, различити
- 1 нож, сав сребрн
- 1 шпага немачка, 1 нож с мерцанима, 1 сребрн

- 1 мач старински, сребрн
- 4 кубурлука без пушака
- 2 ножа ушију сребрни, доле просто клот
- 1 кан без ножа, сребрн, 1 анџар мали, сребрн
- 1 анџар с пушком унутра
- 1 анџар сребрн у футроли
- 3 ножића мала, камзе сомовске, 1 наџак сребрн
- 3 сабље и пале сребрне, 2 сабље просте
- 1 пар енглески пиштоља у црвеним футролама
- 1 пар пиштоља с марџанима, у футроли
- 1 пар пиштоља аранутски
- 1 [пар пиштоља] с марџанима, аранутски
- 1 пар пиштоља с кубурлицима
- 2 [пара пиштоља] енглески, криви кундака
- 2 пара двоцевки пушке, 1 кавајачић с двоцевком
- 1 кавал с једном цевком, 1 ветрењага пушка с две цев[ке]
- 3 чивте црни и 1 црвени чизама, немачки
- 14 чибука велики с такумима великим
- 5 такума велики с чибуцима
- 4 чибука велика без такума и дизлуци златали
- 2 дизлука с гајтаном извезени
- 4 средња такума без чибука, 1 чибук руски с такумом
- 5 чибука без такума
- 6 мањи чибука, с мањим такумима

Код Шареног конака сарачане

- 1 ћилим велики и 1 мали пиротски
- 1 сиџаде велико, ново, цариградско
- 1 ћилим стамоблски, стари
- 2 поњаве шарене, у Крагујевцу рађене
- 2 улча кожни, 2 бисаге кожане, старе
- 1 велика столица, канабе старо
- 1 чаршав од плавог циргаза
- 3 кастроле с капцима бакарне, и 1 без капка
- 1 тенџера с капком, велика, водена
- 8 [тенџера] средњи, с капцима
- 1 кумана с капком, велика
- 5 тенџера с капцима, мали
- 2 [тенџере], без капка
- 10 токата сана, с капцима велики

- 12 стамболски [сана с капцима], средњи
12 токата сана, средњи
6 [токага сана], мали
3 [токага сана] бурмалије с капцима
8 [токага сана], средњи
1 [токат сана] чорбалук, с капком
3 бурмалије [чорбалук с капком]
12 сана сарајевски без капкова
1 кушан мали, с капком
1 сефер тас од пиринча; 2 [сефер таса] од бакра
4 плитка сана од бакра
2 ђерђефа од бакра, 5 ђугума велики од бакра
1 леген и ибрик саватлија, 151 калајлија
6 стаклета солира, 7 кушама за супу
4 сана жута, стамболска с 1 тепсијом
1 велика бакарна тава
7 велики, фајин тањира, 7 [тањира] бели, 8 [тањира] ћошкали
26 тањира средњи, клот, 30 [тањира] ординар
3 шоље за сос, 6 шупсисле велике, 2 [шупсисле] мале
10 чинија различити, ординар
5 дугачки тањира, 3 калајна сланика
4 жута дупла чирака, 9 чирака ординар
8 мумаказа ординар, 2 ђефчапије од бакра
1 велика кушана с капаком
5 бакарни тепсија, 6 леђена са решетком
5 ибрика с калпаком, 2 без калпака
3 стара гвоздена димурлука
1 ибрик и 1 леген жут, 32 ножа ординар
37 виљушака, 8 капака без сана, 38 кашика калајни
19 ножева средњи, 20 виљушаке, 3 кашике велике
2 тепсије демирлије, 2 нове [тепсије демирлије] 1 велики кантар стан.[¹²
2 кантара с кудама, 1 канатар мали
1 казан велики сељански, 1 [казан сељански] мали
2 леђена велика, стара, од бакра, 10 комада стари којек[акви]
1 леген и ибрик, 1 бели ибрик с капаком
1 бакарчић и 1 сефер тас, 8 товара пиринча

---

¹² Нејасно написана реч. Можда стари, али на крају ове скраћено написане речи је слово н.

5 товара пасуља, 2 табле и 1 послужавник
3 канте тенећке, 2 теста жута тенећка
1 сандучић алеве паприке, 6 буради ексера
11 метле куповне, 5 чутура кожни, 42 вреће
5 стари мушема, 1 нова черга, 9 коса за траву
5 будака нови и 2 мотике, 3 бокала, 1 [бокал] калајни
3 телеће коже нештављене, 3 мангала сарајевска
12 сана с капцима ж[у]ти, 2 дубља чорбалука
1 ибрик и леген жут, 3 ибрика с леганима бакарни
2 ибирика кавена, стара, бакарна, 1 демирлија велика
12 жути с капцима ћасица, 2 араније переће, 1 латбил
1 казан и мечка за у оцак стари, и 1 бакрач стари
23 различита и 1 кожни душек
4 куклова комада, 2 шиљтета цариградска са златом
2 шиљтета од камилске вуне, 1 мали кожни јастук
5 јастука липиске басме, с навлаком
4 јоргана различита, 8 мали јастука различита
4 басмели шиљтета, 1 ћошали свилени јастук
2 јастука стара, басмена, 1 свилено ћебе
2 ирама за миндерлуке, 2 комада плаве чоје
1 старо сицаде, 1 интовски душек и јастук
1 алево перде за на врата
12 зелени кадифли јастука, 8 жути басмени [јастука]
2 душека и 1 плаветни ирам, 1 комад басме
1 комад плаве чоје за душеклук
5 ћошали јастука од басме, 1 шиљте ћошали
2 стара јастука, 1 женски ирам и 1 ћилим
1 черга мала и 1 покровац, 3 кревета немачка
13 плаветни порцулана и 27 бели ординар тањира
12 тањира бели, фајин, 4 тањира бели, ћошали
1 тањир златали, с књаж[еским] подписом, 1 чорбалук
7 велики плави порцулана, фајин, шарени
2 велика тањира бела за месо
1 терлуке, 1 љиок јеменије стамболске, 7 штапова раз[личити]
5 аша златали низамски, 5 комада чоје алеве, ординар
4 амајлије нове, златали

У Азни, у амамској соби

8 јастука црвени, с пантљиком
1 црвени душек стари и 1 јастук велики и мали

1 шиљте, од басме немачке
1 велики са шмизлама чаршав, 2 фиранаге
1 јастуче ћошали од чоје, 1 [јастуче] басме липиске
1 поњава и 1 черга, 2 парчета чоје црвене и невтије
2 миндерлука бела, с вуном пуни
1 портрета књаже[ска] и 1 огледало, 3 фигуре

У Азни, у другој соби

2 фигуре велике, 12 пари шоља мали и велики за каву
2 рипиде и крсти, увијене с артијом
1 мапа мала

У Владичиној соби, код дуда у Конаку

10 јастука црвене чоје, с пантљиком
1 шиљте с 3 јастучића, од басме ћошали
1 ћилим 1 черга и 1 сиџаде велико
1 огледало и 1 слово на свили написано

У Шефовој соби

10 јастука памучни, стари
1 ћилим и 1 велика черга кострутна, нова

У оцаклији, у Конаку код дуда

8 јастука плави чојени, с пантљиком
1 шиљте црвено, старо
1 ћилим полован, 1 черга кострутна, нова
1 покровац нов, читав, и 1 парче
2 парчета чоје црвене на миндерлуке

Арапској соби

4 јастука и 1 ћилим пиротски

Коњски такум, у сарачани малој

4 аше велике златли, с коланима
1 аша црне чоје са сребрним звездом и с коланом
5 аша низамски клот, с чојом окол
1 аша што су Крагујевчани дали, 2 ирама за Палу покривала
10 [аша] стари везени, 1 [аша] с ђотлуком сребрна и позлаћена
10 [аша] стари путнички и 1 стара од риса
4 [аше] црвене што се на једек мећу, 12 чоја за једеке покриваће

- 6 [аша] црне с белим и црвеним випуском што се коњма на главу и плеће меће; 1 ашица са шиљтетом Миха[ила] Бе[га]
- 1 аша и 3 ђотлуке, 6 шиљтета што се с великим ашама носе
- 10 турски низамски шиљтета носећи
- 4 седла и 1 беговско низамско
- 4 седла стара низамска и 9 седала турски
- 3 турска седла 2 црвена и 1 црно
- 4 чивта узда низамски, жуте
- 1 башлук и силамбе црвено[-]сребрне лулице
- 1 башлук и силембета од свиле црвене
- 1 [башлук] и ракта кубалија, позлаћени
- 1 [башлук и ракта], позлаћен
- 1 [башлук] и ракт зелен
- 1 [башлук] и ракт свиле црвене, сребрн
- 1 [башлук] и ракт, зелено, позлаћено
- 1 [бошлук и ракт] од кусака, 2 бошлука бела од јелење коже
- 1 [башлук и ракт] с марџанима, Михаил бегово
- 1 [башлук] од кусака и 3 решмета на нос и на груди
- 1 [башлук] црвен, 8 болука ординар
- 1 [башлук] стари, сребрн, зелен
- 1 [башлук] стари, црвеним сребрни
- 2 низамска позлаћена бошлука
- 2 кубрусуци с пушакама, а други позлаћени
- 5 [кубрусуци] без пушака, 2 [кубрусуци] позлаћена, други срмали
- 4 узенгије низамске жуте, такум, 1 шарене
- 4 чивта дизгина црвени, 9 д[изгина] свилени црвени
- 10 дизгина ширитли и 1 узенгије пиринчали
- 7 јулара каишли, чојом постављени и 6 кожни
- 2 кајаса на колане што се међу, 4 дизгина бели
- 2 колана нова, ширитли
- 4 ђечета жута, и 3 плаветна
- 1 такум бели, низамски
- 4 амајлије златали, нове, 1 реп црвени, сребрен
- 1 зуби сребром оковани
- 4 такума низамска жута
- 4 ђема османлијска и 3 шебеша, 21 низамски
- 1 шатор велики бели, са јабуком жутом
- 6 пала, 4 низамска стара седла и 1 ново
- 16 каиша једекаша
- 11 калкан каиша, 7 чивта зама каиша

6 јулара, с крајицом постваљена
1 конопац и јулар што се кују коњи
5 чула коњски и 1 покровац нов
3 турске и 1 немачке кашагије
10 колана кострутни, кочијашки
2 кубурлуци низамски, с црвеном чојом

У подруму код Шареног конака

120 акова ракије, 19 чутура различити с кожом и без [коже]
2 каце с гвозденим обручевима
1 аван у подруму од пиринча
8 фењера мали и велики, 4 карте дрвене
7 ћупова различити, 1 послужавник
9 маштрава мали и велики, тенећени
13 бурета, гвоздени обруча, 57 ока воска
18 бурета, дрвени, обруча, 8 фрталчади различити
17 туршијара различити, 2 гвоздена обруча фрта[љчади]

У подруму код Новог конака

11 бачви наима од 1.000 ока и различити
20 бурета десетачки, 7 петачки, и 6 тачке
16 буради пуни вина црног, 2 фуније
3 туршијаре гвоздени обруча, и 2 чабра гвоз[дени] обру[ча]
2 левке велике, 3 маштраве тенећене

У лагуму

10 акова ескизарског белог вина
9 ½ акова смедеревског, акова вина 41½
14 [акова] црног вина, 6 акова куваног вина
8 бурди десетачки празни буради, различити
4 петачки, 4 четворке, 4 тројке, 11 двојки
1 бачва од 16 акова, 1 чабар гвоздени обруча
3 дрвена обруча чабра, 1 шавољ
8 комада тенећени судова

У подруму код дуда

17 бачви различити, 6 чаброва с гвозденим обручом
6 десетачки
3 шавоља велика и 1 мали, 3 тројке
2 бурета по 9 акова фуније

2 петачке дрвени обручи, и 1 четворка
6 комада тенећке, различите
250 акова ракије, 13 обруча гвоздени, без буради
20 центи гвозђа за пенцере и бурад различита

У качари

16 каца велики и различити с купусом и без купуса
1 буре гвоздени обруча, 750 акова ракије

У мутвачком подруму

5 чаброва масти, 9 ћупова зејтина напуни
6 ћупова покварене масти, 5 качица од сланине
3 ченгеле на дрвету што се месо носи, 4 сатаре
1 нож касапски, 3 секире мале и 1 велика
10 пијука гвоздени, велики
2 ватраља, 2 ашова и 2 сача, 1 ћускија за камење
13 полуга гвозђа сарајевског, 1 ражањ гвоздени
2 мечке старе гвоздене за у оцак
2 мечке нове гвоздене и 2 старе [за у оцак]
2 сача, 1 буренце гвозђушине старе којека[кве]
1 кутија ексера за пенцере, и 1 сандук гво[зђа]
2 ћупа масла стара, од прили[ке] до 80 ока
2 тенцере без капака и 1 сацак
2 ражња гвоздена, 1 чирак и мумакасице
2 машале, 16 комада сланика

У магази

6.000 иљада ока соли, отприлике
3. 000 ока пшенице, 100 товара кукуруза

У чардаку, у Шареном конаку

3 сандука напуњена с којекаквим ситнуријама различитим
Ствари земљане и стаклене списати нисам тео, но сам и[x] на једно
кранилишће оставио

Списак ергеле

5 ждребади по две год[ине], у трећу зашли
6 [ждребади по] једну год и у другу зашли
1 кобила ђогатаста, јалова

1 ћорава кобила, са ждрбетом женским

1 коњ кусак

[Списак] говеди

20 јуница јалови, двогодки

5 [јуница] с теладима и 3 бика

8 крава с теладима, 4 [краве] стеоне

4 краве јалове, од овдашњег домазлука нису

3 бика по две године, и 5 вола

23 јунади по једну годину

[Списак] свиња

200 комада свиња већа част мали нежели велики

20 [комада] у конаку [већа част мали нежели велики]

по доказатељству Милића Теодоровића

Оваца

120 оваца брера без јагњади, и 21 коза

У овом списку означене ствари прегледане су и пописане у присуствију долеподписати:

полковника и кавалера Арс[е] Андрејевић[а] и началника окр[уга] Крагујевачкога подполковника Милутина Ђурђевића

У Крагујевцу,

21. јунија [1]839. год[ине].

Застареле и стране речи:

аван – метална посуда у којој се туцају зачини и друге намирнице приликом припреме хране; **авлија** (*хавлија*) – мекани, чупави пешкир; **ађир** – нејасно значење; **азна** (*хазна*) – благајна, ризница; **аков** – мера за запремину од 50 литара; **алат** – коњ црвенкасте, риђе длаке; **алатаст** – црвенкаст, риђе боје (коњ); **алев** – црвен, јако црвене боје; **антерија** – горња хаљина, капут; **анџар** (*ханџар*) – дуги шиљасти нож; **ар** (*јахар*) – штала, коњушница; **арванија** (*харванија*) – врста огрточа; **ат** – коњ

племените пасмине; *атлаз (атлас)* – сјајна свилена тканина; *ауспрух (ауспрук)* – вино од пробраног сувог грожђа, суварак; *аша (хаша)* – извезен и украшен коњски покривач; *бакарлија* – посуђе од бакра, бакрач; *бакарчић* – мања посуда од бакра; *баруди, барудија* – који је боје као барут; *басма* – шарена памучна тканина од које се кроје женске хаљине, циц; *баилук* – део коњске опреме, оглав; *бекеш* – врста мушког или женског капута, обично кратког, постављен или оперважен крзном; *бет* – ружан, лош; *богаз, богазлук* – бела лисичја кожа испод грла; *бој* – спрат; *болук* – лоша скројена, преширока одећа; *брашовски* – из Брашова, града у Влашкој; *бурмалија, бурмали* – спирална, у облику спирале; *ватраљ* – жарач; *везир (визир)* – предњи, покретни део шлема; *ветрењага* – врста пушке; *випуска* – гајтан око официрске капе или на спољним шавовима официрских панталона; *вишеклија (фишеклија)* – овде: кеса од платна или папира; *вишње* – који има боју вишње; *возионица* – бачва за превоз грожђаног кљука; *газимир* – кашмир; *фина* и *мека* тканина од кострети; *гајтан* – памучна или свилена упредена или уплетена врпца која служи за порубљивање и украшавање одеће; *глођасан (глеђосан)* – пресвучен стакластом превлаком, обично на посуђу, глазиран; *демирлија* – велика бакарна тепсија која служи као синија; обима је 1–2 метра и ставља се на метални сталак; *десетачки, десетачко* – буре, бачва у које може стати 10 акова неке течности; *диванана (диванхана)* – пространо предсобље на спрату; *дивит* – перница, дугуљаста кутија у којој се држе пера (калеми) а на другом крају је мастионица; *дизгин* – каиш, кожни поводац од узде; *дизлук, дизлуци* – в. тозлуци; *долама* – врста мушког и женског одевног предмета од чоје, слична дугом капуту са дугим рукавима; *душеклук* – платно од кога се праве душеци; *ђерђеф* – дрвена направа, округлог или четвороугаоног облика на којој је разапето платно на којем се везе; *ђефчапија* – нејасно значење; *ђече (ћече, ћечелук)* – врста мушке капе; *ђечелук (гецелук)* – врста мушке пицаме; *дуга мушка кућна хаљина*; *ђогат* – коњ беличасте длаке, белац; *ђотлук* – задња страна одведеног предмета (чакшира, гаћа) или аше; *ђузум* – бакарни суд за воду са широким грлићем; *ељша* – нејасно значење; *ескизарско вино* – кисело вино; *од речи ексик* – кисео; *зам каиш* – нејасно значење; *златали* – од злата, златан; *ибрик* – бакарни суд за воду са уским грлом и купастим поклопцем; *интов* – кола с опругама за превоз путника, кочија; *интовчић* – мали интов; *ирам* – ћилим; *јака* – оковратник, крагна; *јапунце* – кишна кабаница, огртач од дебелог сукна носи се у заштиту од кише и снега; *јулар* – оглавина и поводац за коња; *кавајачић* (од тур. речи гавал и србизма кавал) – врста старинске пушке; *кадифа* – свилена, баршунаста тканина; *калкан каиш* – кожни ремен за седло; *камза (кабза, кавза)* – корице сабље, ножа,

ханцара; *кан(ија)* – корица ножа, мача или сабље; *карик (карика)* – прстенасто, округло; *беочуг*; *карпуз*, *карунзи* – боје лубенице; као лубеница; *кафеслија (кафазлија)* – кариран, који је на коцке; *качара* – обично дрвена, помоћна зграда; *кашагија* – гвоздена четка којом се коњи тимаре; *клот* – једноставан, једнобојан, равномеран; *колан* – појас, ремен који се приликом презања ставља коњу преко стомака; *контраф (контрафа)* – уметничка слика; *кострутан* – који је од кострети, козје длаке; *коферт*, –а – сандук, ковчежић; *крајица (крајац)* – узан одсечак тканине, трака, пантљика; *кубалија* – овде: оно што је полулопастог облика, што подсећа на свод; *кубрусуци* – в. кубурлук; *кубурлук* – кожна торба у којој се држе мале пушке (кубуре); *куда* – дословно реп; овде вероватно део кантара; *кукла* – замотуљак свежањ вуне, памука и слично; повесмо; *кумана* – врста посуде; *кусак* – назив једног коња у коњушници у Крагујевцу; *кутнија* – врста тканине жућкасте боје од које су се кројиле антерије; основа је од вуне и свиле, а потка од памука; била је пругаста; *кушана (кушамма)* – врста посуде, нисмо утврдили намену; *лампазе, лампази (лампас)* – широк тракаст гајтан у боји на ногавицама; латбил – нејасно значење; *леген* – лавор за умивање; *либаде* – женски капутић до појаса, од чоје или кадифе, ширких рукава и украшен златним или сребрним везом; *липиски* – лајпцишки, произведен у Лајпцигу; љиок јеменије – врста обуће; нејасно значење; *мадем (мада)* – врста метала, легура цинка, бакра и никла; ново сребро; *мангал* – метални суд у којем се држи жар ради загревања просторија или подгревање хране; *маштрав (маштрафа, маштрап)* – чаша, нарочито украсна чаша из које се пије шербе; *мерџан (марџан)* – корал; *мечка* – овде: метални ослонац на огњишту на који се стваљају већа дрва; *миндерлук (миндер)* – дугачко, уздигнуто седиште од дасака, прекривено ћилимима и јастуцима, које се протеже дуж собног зида испод прозора; *мисирско* – египатско, нешто што је пореклом из Египта; *морашки (мораски)* – тамноплав, боје мора; *мумаказе* – посебан ножић, секач, којим се одсеца изгорели фитиљ свеће, како би свећа боље горела; *навтија чоја* – чоја затворено маслинасте боје; *невтија чоја* – чоја отворено зелене боје; ешил; *низамски* – оно што припада низаму, војсци; војнички; *ока* – турска мера за тежину (1,250–1,280 kg), мера за запремину од 1, 33 l; *ординарни* – обични, свакидашњи; *оцаклија* – соба која има огњиште са зиданим димњаком; *Пала* – вероватно назив кобиле; *пала* – сабља, односно кратки широки мач, с дршком окованом сребром; *паласка* – мала метална кутија која се носила о појасу и служила је за држање барута и прибора за чишћење оружја; *памуклија* – горња одећа, постављеа памуком; *пантруташ (понтроташ)* – појас, каиш, ременик, припојасница; *пастрма* – суво месо; *перде* – завеса, застор

на прозору или вратима; *петачко*, *а* – посуда у коју стаје пет акова неке течности; *пиринч* – жута бронза; *пирпирија* (*пирпири*) *џубе* – џубе са срменим гајтаном, отоврено целом дужином и струкирано; *поњава* – грубо откан вунени покривач, губер; *потуре* – врста чакшира; *пресек* – преграда; *ракт* – неправилно од именице рахт (рафт, рат): коњски накит; *ренг* (*ренак*, *рењак*) – боја, изглед; *решмет* – узда окићена решмама, токама; *рипида* – махалица, лепеза, којом ђакон за време службе разгони инсекте са светих дарова; *саватли* – гравиран, украшен орнаментима; *саја* – врста дебеле чоје; *самур* – крзно од куне; *самурлија* – капа од самура; *сана* (*сахан*) – бакарна здела, тањир; *сандалија* – од тканине сандал, полусвилене тканине; *сарачана* – остава; *саџаклија* – гвоздени треножац; *сексана* – товарни коњ; *сељански* – сељачки; *сефер тас* – метална посуда у облику тањира или чаша која је ношена на путовањима (сефер=путовање); *силав* – широки кожни опасач, појас који спреда има више преграда (за новац, оружје, дуванкесу); *силамбе* – каиш преко прса оседланог коња; *сиџаде* (*сеџада*) – простирач, ћилимче, служи и као украс на кућном намештају; *солир* – сланик; сонешир – нејасно значење; *срмали* – сребрн, срмом везен; *сукно* – дебело вунено платно за сељачко одело; *табана* (*табакана*) – кожара; кожарска радионица у којој се сирове коже киселе и пресују; *тава* – тигањ, посуда с дугом дршком; *такум* – прибор, опрема; *тапар* (*трапар*) – коњ за вучу; *тас* – врста металне посуде посебног облика и различите намене; таслица – подметац, мала тацна; *тенеће* – лим, плех; *тенџера* – дубока бакарна посуда; *терлуке* – женске папуче, обично богато украшене; *тесте* – суд за воду; *товар* – мера за тежину (100 ока или око 130 kg); *тозлуци* – доколенице од чоје које се закопчавају са стране; токата сана – нејасно значење; *тура* (*тугра*) – монограм султановог имена; *ћилибарли* – боје ћилибара, то јест жућкаст; *ћошали*, од именице *ћоша*, *ћоше* – угласт, рогљаст; *ћурак* – мушки капут с поставом и опшивен крзном; *ћускија* – алатка за дизање терета, бушење рупа у земљи, гвоздена мотка; *улча* (*улчија*, *улчек*) – предмет од коже у којем се мерило жито; *фајин* – оно што је од фајанса, полупорцелана, мајолике; *фес* – купаста капа без обода; *фиранга* – завеса, застор; *фланер* од речи фланел – лака, памучна или вунена тканина; *фртал* – четврти део, овде: акова; *фрталчад* (*фрталче*) – дем. од фртал, посуда; *фунија* (*вунија*) – ливак; *џиргаз* – врста одевног материјала, нејасно значење; *џаир* – ливада, пашњак *чакшире* – врста мушког одевног предмета с дугим туром и уским ногавицама које се закопчавају са стране; *чамови* – од четинарског дрвета, чамовина;; *џапрази* (*џапраге*) – украсни гајтани с крупним округлим украсима на крају, обично на горњој мушкој одећи;

черга – поњава, шатор; *чешма* – чесма; *чибук* – цев с лулом на једном крају, која служи за пушење; *чивта (чифт)* – пар, двоје; *чоја* – тканина, сукно бољег квалитета; *чула (чул)* – коњски покровац од ваљане вуне; *џамадан* – врста мушког затвореног прслука који се облачи на антерију или кошуљу; *џамфез* – свилена тканина; *џубе* – капут, обично краћи, с рукавима; *шавољ* – дрвени суд за воду, мали чабар, шкаф; *шалваре* – женске димије; широке мушке панталоне; шебеш – део коњске опреме; нисмо утврдили намену; *шилте* – мањи четвороугаони душек за седење од вуне; *шимпета (шемшета)* – копче израђене у облику сунца (златножуте); врста накита; *ширитли* – тракст, у облику траке; *шкенбе (шкембе)* – желудац, трбушина; *шкуртељка* – врста горње хаљине с оковратником од самуровине и дугим рукавима; *шмизле чаршав* – извезен чаршав; чаршав са украсом; *шмрк* – бурмутица; *шпитаљ* – болница; *шупшисла (шупсла)* – порцеланска посуда, чинија.

Инвентаријум.

Напомена се при Княжевому Двору у Пожаревцу савари, као што је горе сабране.

Число савари

Наименовање савари.

У Штабу.

- 1. 65000 оха Руктурга, у Кору и Кошевино.
- 2. 2300 оха ~~у~~ у Брају одб. чина, и велико-сеске Богородице.
- 3. 20000. 5. америчке поштане и Правителственом.
- 4. Руктурга и Владине Коше Пожаревачке Коше, пошто се обичаји ит. ит. поштом 13000 оха Брају, Кошко отпало оду.

У Крају Кош Шантара.

- 5. 19 Коша Мадора.
- 6. 9. Угредна овлаштва.
- 7. 11. Угредна двогрва.
- 8. 69. Вназ.

У Швабцу.

- 9. 2. Казна и обичаји так. ит. ит. Сакарна Казна и Швабтана и двогрвни орудана.
- 10. 3. Казе.
- 11. 5. Басва
- 12. 1. Казна и двогрвни орудана.
- 13. 2. Супрета Фроционизе.

Кош двора у Подрушца.

- 14. 8. Басва и двогрвни орудана.

Прва страница пописаних покретних ствари кнеза Милоша у двору у Пожаревцу, Архив Србије, ЗМП, 2412.

Списак ствари Да се које и где год и које
 Ствари у Отацки у Београдској Коначу

1.	Васедело Београдско 22. срутије јарамите
12.	Детушка свилени сван 2. Сакити и Саван у Сакити
1.	Зоман Детушка свилени дрвене Крми
2.	Мале Детушка дрвене Семе немарке
2.	Зоман Детушка дрвене Београдске матерје
6.	Многостена мала и Сакити Материје Цариградске
3.	Миндорука дрвене дрвене Марене Коа
2.	Београдске и Мале Фиронга
1.	Знанств и Серија Ковчука
<u>у Шареној Соци Београдској</u>	
12.	Детушка свилени Милени Марени
2.	Детушка Мале дрвене Фиронга
4.	3 Зоман мала
1.	Београдске и Марене Многостена Сакити
4.	у Своденом Кривели Детушка
1.	Детушка дрвене Београдске матерје
3.	Детушка дрвене Фиронгом се подславу
1.	Зоране Саване Саване и 2. Саване Саване
1.	Многостена Сакити и 1. Зомане мала
3.	Силадета кова Марена и 1. Зомане
2.	Детушка са плавоом Фиронгом
10.	Фиронга Београдске и Мале Бео
3.	Комега Мале Фиронга на Миндорука
1.	Знанств и Серија Ковчука 2. Београдске Силадета
1.	Надано Фиронга и 3. Мале и 1. Детушка дрвене
11.	Бројница и 1. Зомане и 1. Многостена
9.	Детушка Зомане Мале Мале и Серија Ковчука

Факсимил пописаних покретних ствари кнеза Милоша на двору у Крагујевцу, Архив Србије, ЗМП, 2413.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Архиви – Archives

Архив Србије, Збирка Мите Петровића (ЗМП); Министарство унутрашњих дела, полицајано одељење (МУД-п) 1839. [Arhiv Srbije: Zbirka Mite Petrovića /ZMP/; Ministarstvo unutrašnjih dela, policajno odeljenje /MUD-p/ 1839]

Извори – Primary Sources

Перуничић Б., *Београдски суд 1819–1839*, Београд 1964. [Peruničić B., *Beogradski sud 1819–1839*, Beograd 1964].

Новине – Newspapers

Штампа, бр. 287 (5. 11. 1903), бр. 288 (6. 11), бр. 289 (7. 11), бр. 290 (8. 11), бр. 305 (23. 11); [*Štampa*, br. 287 (5. 11. 1903), br. 288 (6. 11), br. 289 (7. 11), br. 290 (8. 11), br. 305 (23. 11)].

Литература – Secondary Works

Клаић В., *Рјечник страних рјечи, А–Ž*, Zagreb 1984.

Škaljić A., *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo 1966.

Гавриловић М., *Милош Обреновић, II, (1821–1826)*, Београд 1909. [Gavrilović M., *Miloš Obrenović, II, (1821–1826)*, Beograd 1909]

Димитријевић Ст. М., *Један наш трговачки дневник из XVIII века*, Гласник Скопског научног друштва 18 (1936) 355–368. [Dimitrijević St. M., *Jedan naš trgovački dnevnik iz XVIII veka*, Glasnik Skopskog naučnog društva 18 (1936) 355–368]

Љушић Р., *Прво намесништво 1839–1840*, Београд 1995. [Ljušić R., *Prvo namesništvo 1839–1840*, Beograd 1995]

Манојловић М., *Двор и породица књаза Милоша у Пожаревицу 1825–1839*, Пожаревац 2011. [Manojlović M., *Dvor i porodica knjaza Miloša u Požarevcu 1825–1839*, Požarevac 2011]

Поповић Љ., *Шематизам Кнежевине Србије 1839–1851*, Београд 1999. [Popović Lj., *Šematizam Kneževine Srbije 1839–1851*, Beograd 1999]

Поповић Р. Ј., Вулетић А., Илић П., *Престони Крагујевац*, Крагујевац 2019. [Popović R. J., *Prestoni Kragujevac*, Kragujevac 2019]

Речник српскохрватског књижевног и народног језика, т. 1–19, САНУ, Београд 1959–2014 [Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika, t. 1–19, SANU, Beograd 1959–2014]

Спасић Ж., *Престоница Крагујевац, прилози историји Кнежевине Србије 1818–1841*, Крагујевац 1998. [Spasić Ž., *Prestonica Kragujevac, prilozi istoriji Kneževine Srbije 1818–1841*, Kragujevac 1998]

Српски биографски речник, 1, А–Б, Нови Сад 2004. [Srpski biografski rečnik, 1, A–B, Novi Sad 2004]

Radomir POPOVIĆ

**LIST OF ITEMS AND MOVABLE GOODS OF PRINCE MILOŠ AT
POŽAREVAC AND KRAGUJEVAC COURTS IN 1839**

Summary

The paper contains two lists of items and movable goods of Prince Miloš at his courts in Požarevac and Kragujevac. The first document titled “The Inventory of Items from the Princely Court in Požarevac” (*Инвентаријум наодећи се при књажеском Двору у Пожаревицу ствари*) (No 2412) was compiled on 7/19 June 1839, and the second document titled “List of Princely Items and Goods in Kragujevac” (*Списак од наодећи се ствари и добара књажески у Крагујевцу*) (No 2413) was compiled on 15/27 June and 21 June / 3 July 1839. As Prince Miloš abdicated and left Serbia on 15 June 1839, the Ministry of Interior ordered on 16 June 1839 that the Prince’s private goods in Požarevac and Kragujevac be recorded. The Ministry entrusted this task to Arsenije Andrejević, the then Prince’s adjutant, who was soon appointed the supervisor of Prince Miloš’s entire property in Serbia. The inventory of movable goods and items of Prince Miloš at Požarevac and Kragujevac courts of June 1839 significantly supplements the knowledge about the fittings of the courts, the distribution of court premises and other auxiliary buildings, the interior, Prince’s estate, nutrition, and indirectly about the habits of the Prince and courtiers, everyday life, and the intertwined folk and oriental heritage, including the increasingly present central European influence, as witnessed by the names of clothes, tools, weaponry and other items. Barns full of cereals, cellars with stocks of fat, vegetable oil, salt, beans (...), a significant number of domestic animals in the immediate vicinity of Kragujevac and Požarevac residences confirm the assessment about the patriarchal character of rule of Prince Miloš. Both manuscripts were written in the pre-Vuk alphabet on 37x23.5 cm sheets and have been transcribed in the contemporary alphabet.

Keywords: court, Prince Miloš, Požarevac, Kragujevac, inventory, items, movable goods.

Чланак примљен: 29. 03. 2019.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 29. 05. 2019.

Владимир ЈОВАНОВИЋ*
Историјски институт
Београд

НАСТАВЛЕНИЈЕ НАДЗИРАТЕЉУ ЗАТОЧЕНИКА У ГУРГУСОВЦУ**

Апстракт: Званично упутство о начинима издржавања казне заточења, настало 1844. године, представља значајан допринос разумевању укупне казнене политике режима Илије Гарашанина. Упутство за команданта гургусовачких заточеника настало је услед потребе за оштрим кажњавањем политичких присталица свргнутог кнеза Милоша Обреновића. Главни циљ казне заточењем било је спречавање деловања политичке опозиције режиму, као и застрашивање осталих присталица свргнуте династије. Једна од неизбежних последица увођења нових и врло оштрих мера лишавања слободе, било је стварање представе о Гургусовцу као о месту свирепог страдања, коме су били изложени виђенији противници владе уставобранитеља.

Упутства о начину спровођења казне заточењем у Гургусовцу, откривају прецизну и методичну примену техника чији је главни циљ било систематско и постепено угрожавање здравља самих заточеника. Доживотно заточење многих угледних личности у Гургусовачкој кули, појачало је утисак да је заиста реч о мрачној и тескобној тамници, намењеној мучењу политичких противника.

Кључне речи: Гургусовачка кула; заточење; робија; надзор; оживање; пандури; ухапшеници.

Наставленије (упутство) надзиратељу Куле гургусовачке представља редак и драгоцен извор о прошлости казнене политике у Кнежевини Србији. Тај занимљив документ доказ је значајног погоршања положаја политичких

---

* vladimir.jovanovic@iib.ac.rs

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Од универзалних царстава ка националним државама: друштвене и политичке промене у Србији и на Балкану* (Ев. бр. 177030).

кажњеника, које је уследило убрзо по гушењу неколико узастопних побуњеничких покушаја изведених током 1843. године.¹ Увођење нарочитих правила за издржавање казне заточења, открива врло креативан метод обрачуна с опаснијим противницима владајућег поретка.

Ретка и необична, казна заточења била је позната већ током првих година власти кнеза Милоша Обреновића.² Тако је извесном вампирцији, који је трагао за људима за које би се сумњало да су се повампирили, још 1820. било строго забрањено да ће, уколико се не окане тог посла, „од своје фамилије одлучен бити и на век у тамници заточен.”³ У каснијим деценијама, међутим, заточење се јавља као искључиво политичка казна, сасвим различита од већ уобичајене казне робијом.

Иако је и заточење могло бити праћено окивањем криваца, за разлику од заточеника, робијаши су били принуђени и на тешке физичке радове, а неретко су били излагани и суровим телесним казнама.⁴ Према члану 43. Устава из 1838. године, свештеници, чиновници и званичници не могу бити осуђени на телесну казну. Међутим, они могу бити кажњени: „строгим укором, или ставленијем у затвор, или сврженијем, или на конач заточенијем.”⁵ Осим Уставом из 1838, казна заточења била је допуњена и објашњена *Уредбом о окружним судовима* из 1840. године. Заточење, уз то што је могло бити привремено, могло је бити и доживотна казна. Устројство окружних судова од јануара 1840, чланом 22. одређује да кривци могу бити осуђени на смртну казну, на робију, као и на: „заточеније вјечно или привремено”, с тежим или лакшим гвожђем (оковима), или без гвожђа.⁶

Посматрано са становишта владајуће казнене идеологије, била је то значајна разлика. Како су заточеници махом били бивши државни

---

¹ Ј. Милићевић, *Друштвене појаве у Србији XIX века*, Београд 2002, 154–163; Р. Ј. Поповић, *Тома Вучић Перишић*, Београд 2003, 149–177.

² Реч *заточник*, из које је касније настала и реч заточеник, јавља се већ у српском речнику Вука Караџића, 1818. године. У једном од својих неколико значења, она се односила на особу која се бори за неки циљ, на заточника какве идеје. Њено друго значење, међутим, какво је управо коришћено у Уставу из 1838. године, било је у вези са казном лишавањем слободе. В. Караџић, *Српски рјечник*, Београд 1977, 198; *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, VI, Београд 1969, 479.

³ Т. Ђорђевић, *Обичаји народа српског*, II, Београд 1909, 433.

⁴ З. Мирковић, *Казна лишења слободе у Србији 1804–1860. године*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду 1 (2013) 157–165.

⁵ *Устави Кнежевине и Краљевине Србије 1835–1903*, Београд 1988, 76.

⁶ Т. Живановић, *Законски извори кривичног права Србије и историјски развој његов и њеног кривичног правосуђа од 1804. до 1865*, Београд 1967, 145.

званичници, угледници, чак и свештеници, њихова личност, положај и углед, бар донекле су морали бити заштићени од недостојних и унижавајућих казни, намењених обичним кривцима, попут разбојника и хајдука. С друге стране, казна заточењем морала је бити довољно делотворна да се спречи њихово будуће политичко деловање и могућ отпор режиму. Утолико је заточење било својеврсна допуна постојећег казненог система и омогућавало је извесну поступност приликом одређивања различитих казних мера.

Заточење у режији министра полиције Илије Гарашанина, била је врло строга казна. О томе је сведочио и избор саме локације, будући да је за њу (нимало случајно) изабран управо Гургусовац, као тешко доступно место, одсечено од готово свих путева у Кнежевини. Са становишта хуманости, такав приступ могао је деловати као нечовечан, јер се рачунало на потпуну изолацију заточеника у наредном периоду. Међутим, са становишта практичних политичких интереса, тиха ликвидација главних непријатеља режима, спроведена без проливања крви, била је сасвим прихватљиво решење. Казна заточењем била је једини могући избор који је стајао пред уставобранитељима, у њиховим упорним покушајима да се обрачунају с представницима опозиције.⁷ Гарашанинова упутства представљају један од првих покушаја усавршавања казни дужевременим лишавањем слободе у Кнежевини Србији.

Према упутствима из 1844, заточење је било вид нарочите казне намењене бившим чиновницима, полицијским званичницима или духовницима, који би се показали нелојални према новом поретку. Притом се заточење у Гургусовачкој кули између 1844. и 1859. битно разликовало од заточења какво је било примењивано каснијих деценија.⁸ Упутства о спровођењу заточења у Гургусовцу, по својим спољашњим одликама, као и по самом бирократском језику и стилу, компликованом и тешком, несумњиво носе печат Илије Гарашанина.

---

⁷ Њихова првобитна намера да пострељају готово све људе умешане у Рајовићеву заверу из 1843, била је неприхватљива за већину руских дипломата. Пошто нису могли да примене те драстичне мере, Гарашанин и његови сарадници одлучили су се за заточење, као следећу у низу казни које су могли одабрати. *Преписка Илије Гарашанина*, I, прир. Г. Јакшић, Београд 1950, 73, 97.

⁸ Док су заточеници по Казненом закону из 1860. године махом били чиновници, осуђени за разне финансијске злоупотребе и новчане проневере, они у Гургусовцу представљали су озбиљне противнике поретка, оптужене за покушај политичког преврата и свргавања режима.

Безлична и хладна, упутства у 31. тачци сажимају суштину казне заточењем, као и самих процедура њеног спровођења. Остварење потпуне изолације заточеника и прекидање сваког додира са спољним светом представља основ казне, како ју је Гарашанин замислио. За спровођење надзора над заточеницима био је одређен нарочит официр који је, осим самих кажњеника, под својом командом имао и одред од чак тридесет пандура, као и посебног апсанцију.⁹ Те неуобичајене мере предострожности, јединствене за територију Кнежевине, сведоче о значају који су уставобранитељи придавали том питању. Отуд и велика пажња која је била посвећена сваком детаљу заточеничке свакодневице.¹⁰

Сваки контакт заточеника с уобичајеним навикама из претходног живота и с удобностима био је укинут, или се одвијао под будном присмотром локалног апсанције и његових пандура. С друге стране, министра Гарашанина врло је занимало да ли се и како заточеници изјашњавају о новим околностима под којима су се нашли. Он је, такође, сматрао за потребно да предузме све мере опреза, како заточеници не би пре времена оболели услед нехуманих услова заточења. С довољно хране тек да могу преживети, заточеници су били подвргнути врло оштром дисциплинском режиму. Таквом, којим су им остајали само елементарни егзистенцијални услови за опстанак.

Основна идеја била је да се применом најстрожих мера сломи дух отпора код политичких противника. То је потврдио и сâм Гарашанин, својом изјавом да су се они: „преварили у својим надеждама да ћеду, по дотадашњем обичају, своју казну здржавати.”¹¹ Тај наум приметан је и у одређивању читавог низа забрана која казну заточењем стављају у исти ред с другим тешким облицима лишавања слободе.¹² То је значило да ће заточеници бити затворени у мале, мрачне и влажне просторије куле у Гургусовцу. Притом, највећи број је био кажњен вечитим заточењем, као

---

⁹ Командант заточеника, потпоручник Милован Спасојевић, био је непосредно потчињен министру полиције, од којег је добијао нарочите инструкције и коме је подносио редовне извештаје. Како је рапортирао о дисциплинском поретку у Гургусовачкој кули, тако је извештавао и о владању заточеника.

¹⁰ Стража над заточеницима била је даноноћна, монотона и врло исцрпљујућа, тако да су се одреди пандура, подељени у нарочите смене, редовно смењивали у обављању својих дужности.

¹¹ *Преписка Илије Гарашанина*, I, 97.

¹² Иако је била блажа од робије, која је укључивала и тежак принудни рад, казна заточењем била је много несноснија од, рецимо, кућног притвора, који је такође био предвиђен за неке врсте политичких кривица. *Белешке Јована Жујовића*, Београд 1902, 81–91.

заменом за смртну казну која им из политичких разлога није могла бити досуђена.¹³

Сем потпуне изолације и забране комуницирања чак и са стражарима, заточеници нису смели примати посете, дописивати се, примати или слати поруке чак ни члановима најуже породице. Хладан, рационалан и трезвен, министар полиције успео је тим путем да за кратко време сузбије рад присталица Обреновића. Функција Гургусовачке куле, као и унутрашњи живот у том споменику уставобранитељске строгости, такође су били предмет детаљних упутстава. Најстрожа забрана односила се и на унос књига, прибора за писање и хартија. Заточеници такође нису смели уносити ватру нити палити свеће у тим просторијама, док је њихова удобност била озбиљно угрожена једноличном и нездравом храном на коју нису били навикнути.

Сем нешто више од једног килограма хлеба дневно, заточеници су свакодневно (сем посним данима) добијали и неукусну кашу од јечма, познату као бургул, с врло малом количином меса. Сваки други луксуз, попут алкохолних пића, свежег воћа или друге удобности, каква су били дуван или бурмут, био им је такође ускраћен. Заточеници су били подвргавани честим претресима и ванредним прегледима њихових просторија, како случајно не би покушали да прокопају зид и тако се домогну слободе.

Њихово достојанство угрожено је и мноштвом наизглед ситнијих детаља, спроведених по наређењу представника уставобранитељског режима. Таква је била наредба да се чабрице за нужду заточеника морају држати у собама. Та наредба била је праћена и упутством да се свака излишна удобност заточеницима укине, те да им се намештај сведе тек на оно најнужније – сламарицу, јастук и ћебе – а да им се све сувишне хаљине одузму. У такве предмете, свакако су спадали елементи оновременог личног луксуза и удобности. Тако су заточеници остали и без прибора за пушење, бурмутица, прстења, сатова, новца и свих других сувишних предмета.¹⁴ Заточеници су, бар у прво време, били чак и без

---

¹³ Руске дипломате у Србији вршиле су снажан притисак на српску владу да се не приступи казнама које су водиле кажњенике на губилиште. Заузврат, пристајали су на све друге блаже казне. Уставобранитељи су стога пристали на компромис и већину политичких преступника послали на вечито заточење у Гургусовачку кулу. *Преписка Илије Гарашанина*, I, 82.

¹⁴ Ово је свакако било учињено услед страха да би стражари могли пасти у искушење да буду поткупљени, те да каквим гестом можда олакшају бекство самих заточеника.

простих дрвених кревета, само с по једном прекривком на патосу, што је свакако био екстреман вид казне.

У једну од најтежих мера спадало је лишавање заточеника свежег ваздуха и редовних шетњи. Према решењу управе, било је наређено да само једанпут у недељи, по један час, заточеници проведу у шетњи, унутар дворишта Гургусовачке куле. Како су били нагло лишени уобичајеног начина живота, удобности, па и самог умног рада, заточеницима је преостало да се препусте очају. Многима од њих здравље је убрзо попустило, посебно услед загушљивог и нездравог ваздуха, као и слабе, једноличне исхране. Скорбут, као типична болест људи храњених једнолично и недовољно, завладала је убрзо међу многим заточеницима.¹⁵

Испоставило се да је систем који је Илија Гарашанин смислио био исувише делотворан за потребе самих уставобранитеља. Док су поједини заточеници умрли, највећи број је озбиљно оболео, услед нехуманих услова живота којима су нагло били изложени. Сабигнени у невелике собе и стално затворени, без свежег ваздуха и шетње, многи од њих клонули су и духом. То је и био крајњи циљ казне заточењем, као бескрвне али перфидне освете, метода делотворног за поковавање криваца.¹⁶ И други доступни извори, као што је исказ бившег министра иностраних дела Ђорђа Протића, који је и сâм извесно време провео као заточеник у Гургусовцу, то потврђују.¹⁷

Каснија судбина Гургусовачке куле као тамнице, била је сасвим необична. Наиме, већ допунским упутствима, издатим новембра 1844. године, одустало се од политике прекомерне строгости. Како је Гарашанин изнео, мањак светлости, слаба, недовољна и једнолична храна, влажан и устајао ваздух, били су неподношљиви и довели су у опасност егзистенцију самих заточеника. Зато је од кнеза Александра било затражено да донекле ублажи услове заточења. Пре свега, ваљало је да им се омогуће чешће шетње по дворишту Гургусовачког здања. Доцније је уведена и могућност пријема посета најуже родбине, као и нешто укуснија и јача храна, која им је у путу милости дозвољена. Тако се, после многих притисака и упорности, одустало од првоначелне строгости, а неки од кажњених пуштени су кућама.

---

¹⁵ Неки од њих, какав је Јован Мићић, подлегли су заточеничком животу у Гургусовцу. М. Ђ. Милићевић, *Поменик знаменитих људи у српског народа*, Београд 1959, 217.

¹⁶ М. Алимпић, *Живот и рад генерала Ранка Алимпића у свези са догађајима из новије српске историје*, Београд 1902, 77–78, 86–87.

¹⁷ Р. Поповић, *Мемоар Ђорђа Протића из 1854*, Мешовита грађа – *Miscellanea XXIV* (2005) 100–164.

Објекат у Гургусовцу привремено је напуштен већ 1847, када је објављена општа амнестија за све политичке кажњенике.¹⁸ Но, кула је изнова стављена у функцију једну деценију касније, поводом Тенкине завере из 1857. године.¹⁹ Кула у Гургусовцу остала је упамћена по смештању политичких противника осуђених на казну заточењем.²⁰ Као објекат у коме су казну издржавале отворене присталице кнеза Милоша, Гургусовачка кула била је најпре спаљена, а затим до темеља разрушена убрзо по кнежевом повратку у Србију.²¹

Казна заточењем, примењена средином 19. века, била је сасвим ново оруђе у рукама владајућег режима. Био је то својеврстан експеримент уживо, који је донео врло повољне резултате. Илија Гарашанин добро је проценио могућности мрачне и влажне куле у Гургусовцу. Она је била идеална за сламање отпора упорних политичких противника, а без примене суровијих мера, које би могле да нашкоде угледу самог режима. Неутралисање воље за отпором, упорним и доследним мерама, показало се као готово идеално решење. Највећи број заточеника, после само месец-два у Гургусовцу, вапио је за милошћу и обећавао да се више никада неће упуштати у политичку агитацију против власти.

Правила за чување заточеника плод су заједничког подухвата Атанасија Николића, као начелника Полицајно-економног одељења Попечитељства и министра полиције Илије Гарашанина.²² Она представљају сасвим сажет и кратак документ, од свега тридесет и једног члана. Посвећен је у потпуности безбедносним, политичким, здравственим, техничким, финансијским и бирократским питањима. Он је плод обимне преписке између министра полиције Гарашанина и потпоручника Милована Спасојевића, официра задуженог за надзор над заточеницима. О значају који је министар придавао очувању дисциплине и поретка у том објекту посебне намене, сведочи и чињеница да је потпоручник Спасојевић министра редовно и исцрпно обавештавао не само о дисциплини потчињених му пандура већ и о здрављу заточеника у Гургусовцу.

¹⁸ АС, МУД, П, 1847, III, 30.

¹⁹ С. Јовановић, *Уставобранитељи и њихова влада*, Београд 1990, 219, 222.

²⁰ Н. Христић, *Мемоари 1840–1862*, прир. В. Христић, Београд 2006, 242–245.

²¹ Н. Живковић, *Гургусовачка кула и њени затвореници 1844. године*, Развитак VIII (Зајечар 1968) 80–85.

²² Атанасије Николић и Илија Гарашанин су наставили плодну сарадњу на сличним пројектима. То потврђује и оснивање првог апсеничког заведенија – робијашнице – као и огледне економије у Топчидеру, крајем 1851. године. Н. Вучо, *Топчидерска економија 1851–1928*, Годишњак града Београда XXVIII (1981) 72–74.

Дневна рутина заточеника била је испланирана до најситнијих детаља, од њихове исхране, преко дисциплинских мера, све до ванредних случајева побољевања и могуће смрти ког заточеника. Намера режима, бар у првом тренутку, била је да заточеници осуђени на доживотне казне остатак живота проведу у кули, одвојени од спољног света.

Овај занимљив документ се налази у фонду Министарства унутрашњих дела, Архива Србије, под сигнатуром – АС, МУД, П, X – 162, 1844.

„Наставленије надзиратељу заточеника у Гургусовцу

1. Надзиратељ заточеника у Гургусовцу налазећи се јесте командант оног места зидом ограђеног здања и у овима налазећи се апсеника као и њему за чување подчињени пандура, и по томе као што му се ова команда уручава и поверење поклања, тако се у пуној мери очекује, да ће он све труде своје на то обратити да точно, верно и по настављењима и упутствовањима Попечитељства внутрени дела исту дужност отправљати, како ће се тиме и већег благовољења²³ удостојити, у противном случају строгост војног закона²⁴ изкусити.

2. Командант овај са својом командом стоји непосредствено под налозима Попечитељства внутрених дела, и по томе, будући ће он за сваки непоредак, који би се у његовој команди догодио, одговарати, то ће он – командант по потребама непосредствено на Попечитељство внутрених дела обраћати се и од овога само упутствовања искати, налоге примати и оне извршавати.

3. Командант заточеника дужан је свакога месеца по два пут и то 15.^{та} и последњега дана за прошли месец дана свагда известије Попечитељу внутрених дела подносити и у истоме изложити, како се у заточењу налазећа се лица владају, како се изражавају, како судбу своју носе, какво је њихово стање здравља уопште, да ли се је ко од њих разболео и од шта. Даље, како се под ведомством²⁵ његовим стојећи стражари владају и како дужност своју испуњавају; и на послетку, је ли се што у команди његовој догодило, што би се Попечитељству внутрени дела доставити имало. Но у случају чрезвичайни²⁶ ако би се какве догодиле, моћи ће он и пре петнаест дана и средством уредне поште или по нужди штафетално²⁷ известије своје послати.

4. Дужност је Команданта на то мотрити, да заточеници по пропису заточење издржавају, али да им се при том никакво угњетаније ни од стражара ни од апсанције не чини, но да се у свему с њима човечески поступа. Зато, његова ће дужност бити добро мотрити, да заточеници одређено им препитаније²⁸ у своје време уредно добивају, да доброг леба

---

²³ Благовољење – награда, повољна оцена.

²⁴ Закон војени, уведен је октобра 1839. године.

²⁵ Ведомство – надзор, команда.

²⁶ Чрезвичайни – ванредни.

²⁷ Штафетално – хитно, курирском поштом.

²⁸ Препитаније – храна.

вкусног и добро печеног на дан по једну оку²⁹ добивају, а тако да се на сваког заточеника по 40. драма³⁰ мяса с бунгуром,³¹ но преко недеље по два пута да им се уместо бунгура каква зелен с месом кувана даје, а у постне дане по 40 драма пасуља на главу рачунајући да се кува, и заточеницима један пут на дан и то у подне издаје, и по томе, уверења ради, да је јело свагда добро, које им се подаје, дужан је командант ово коштати³² и тек онда допуштати да им се издаје кад се о доброту јела увери, имајући и то набљудавати³³ да се леб при издавању на кришке изсече, да се види да што у њему нема.

5. Настојавати, да се заточеницима пребука чиста сваке недеље издаје, коју ће прати жене на робију осуђене, а те командант може од Попечитељства внутр[ених] дела колико му је потребно искати.

6. Заточеници могу собом донешену простирку и покривку употребљавати, који такове нема, добија од Правитељства једну од дебела ординар платна сламњачу и једно јастуче са сламом и једно ћебе за покривање које ствари командант по наредби од Попечитељства внутрени[x] дела поискати може; но почем садање њиве простирке и покривке остану неупотребителне,³⁴ није им дозвољено наново такови од кућа доносити.

7. У авлију заточенија могу улазити смо они, ко[j]има командант заточеника предварително³⁵ допуштење даде, но то не може бити у оно време када [се] апсеници у авлију пуштају.

8. Под најстрожим одговором забрањује се пуштати кога у авлију или кулу да се са заточеницима састаје и разговоре да води, на то има командант мотрити, да се и стражари са заточеницима не разговарају.

9. Са заточеницима разговарати може само онај, који нарочито од Попечитеља внутр.[ених] дела послат буде, да визитацију над њима учини, а нико други осим команданта и по потреби апсанције.

10. Заточеници имају се у опредељеним им собама непрестано строго затворени држати, нити им се дозвољава из ови[x] куда излазити, само сваке седмице (недеље) дужан ће бити командант из куле пуштати их, да се један са[x]ат про[x]одати могу. Ово пак изпуштање мора бити тако предострожно уређено, да за то време док се они про[x]одају, сви

²⁹ Ока – стара мера за тежину од 1,285 килограма.

³⁰ Драм – мера за тежину од 3,5 грама.

³¹ Бунгур – јело од крупно ломљених и потом прокуваних зрна јечма, од којих се прави каша.

³² Коштати – пробати.

³³ Набљудавати – надзирати.

³⁴ Неупотребителне – неупотребљиве.

³⁵ Предварително – претходно.

стражари буду на ногама и на оружју, како ће свакоме покушанију или злоупотребљењу противустати моћи. И за то време док заточеници про[х] одају дужан је и сам командант у авлији бити и на њи[х]ово поведеније³⁶ мотрити. Изпуштање ово дужан је командант тако уредити, да се само свакад из једне собе заточеници изпуштају, па други дан из друге, а трећи из треће итд. Како се неће ови одједанпут изпуштати.

11. Ако би се који од заточеника зло владао, кога од своји другова или стражара или самога команданта увредио или ружио, таковога ће командант моћи у ред довести и у чувство³⁷ повратити или затвором у малу собицу од два до 15. дана, или умаленијем ране и давањем само леба и воде, а по сразмери кривице и штаповима.

12. Командант дужан је кључеве од апсана свагда, као и кључеве од врата ограде, која свагда затворена бити морају, код себе држати и апсанцији исте кључеве само онда из руке давати, кад им овај у присуству његовом јело у подне издавао или кад их визитирао буде.

13. Такођер дужан ће он бити настојавати да апсанција сваки дан два пут, т.[о] [ј]е.[ст] ујутро и увече у разво време апсане визитира, и том приликом добро да мотри, да ли се гвожђа на заточеницима добро налазе, да ли их који од ови с ногу не скида, да апсеници каква оруђа при себи немају, којим би они гвожђа своја просећи или дувар³⁸ од апсане пробити, или друга каква злоупотребљенија учинити могли, сам пак командант два пут у недељи а по потреби и више пута дужан ће бити, но у разво време и у разне дане изненадно ову визитацију чинити и о свему овом собом уверавати се.

14. Аљине и кошуље само моћи ће заточеници у апсу при себи имати, но књиге, артије, карте, новце, сатове, то јест икакве драгоцености не смеду они имати и ове одузимати и начелничеству на старање предати дужност ће команданта бити. А будући су новци код заточеника нађени по пређашњем од 21. т. [екућег] м. [есеца] ПН^о 1801. издатом наставленију начелничеству окружја Гургусовачког, по списку на сохраниеније³⁹ предани, то се како драгоцености, тако и новци имају фамилијама заточеника послати.

15. Поруке или писма заточеницима додавати, или од ових опет коме отправљати па и самој родбини њивој, строго забрањује се.

³⁶ Поведеније – владање.

³⁷ Чувство – осећање, присебност.

³⁸ Дувар – зид.

³⁹ Сохраниеније – чување.

16. Ватру ни под који начин у собама апсане и кресиво држати или у ове уносити а тако исто и пиће осим једне воде употребљавати заточеницима строго забрањено је.

17. У свакој соби апсане да буду тестије чисте пуне свакад добром пијаћом водом, коју ће им жене на робију осуђене и команданту придане, доносити па ће им апсанција, кад апсове ујутру и увече визитира додати, како у томе заточеници никаква уштрба⁴⁰ трпели не би. Но и тестије да се визитирају да што у њима нема.

18. Будући да заточеницима по опредељењу заточења није слободно никуда из апса излазити осим опредељеног дана про[х]одњу, то ће командант добро мотрити, да се чабрице начињене нужде ради у собама апсане чисто држе, и ове свако јутро и вече при визитацији заточеници редом у проход⁴¹ да износе и водом проплакну, како ће им оне свакад у собама чисте бити; зато заклопци на чабрице да се употребљују, како им смрад не би досаду чинио.

19. Кад апсанција собе заточеника визитира, дужан је свакад без оружја улазити, а споља на врата четири момка најпоузданија или и више под оружјем оставити, а то ће и сам командант предострожности ради најобаврительније чинити.

20. При визитацији само се једна соба апсане отворити има, па кад се у овој визитацији сврши и затвори, онда тек друга соба отвари сме, а не иначе.

21. Нуждна дрва за огрев, сапун за прање кошуља заточеника, посуђе, леб, вариво и месо набављат' ће посредством апсанције командант, и он ће од ови трошкова сваке пол године рачуне са приложеним контама⁴² Попечитељству внуртених дела предавати. Нуждне за трошак новце примат' ће он на квиту⁴³ своју од Начелничества и о примању као и о издавању дават' ће уредан протокол и ове са рачунима у своје време на размотреније Попечитељству внуртених дела предавати.

22. Команданту из ограда куле и команду своју оставити забрањује се, само на черек⁴⁴ сага од команде своје одсуствовати и у чаршију по потреби изићи може он тек онда и то ретко кад се увери о верности апсанције, да ће на овога на то кратко време команду своју ослонити моћи, али и

---

⁴⁰ Уштрб – штета, губитак.

⁴¹ Проход – нужник.

⁴² Конта – рачун.

⁴³ Квита – потврда.

⁴⁴ Черек – четврт.

онда кључеве од апсана или собом да понесе или добро да и[х] затвори и сакрије.

23. Забрањује се стражарима куле из оградe куле удаљавати се и по чаршији вршљати, но може им командант излазак по потреби дозвољавати, да себи у чаршији за препитаније што набаве, но и онда само тек по два у један ма[х] из оградe куле ићи могу.

24. Командант може стражаре које као верне, добре и поуздане по уверењу Начелничества нађе сам до даљег расположенија т[о] ј[ест] док се не би регуларни солдати на тај посао употребити примати, неспособне и непослушне одпуштати, но о свима точан рачун водити, уредни списак платежни сачињавати и свакога месеца 26^{га} числа⁴⁵ плату за њи[х] од Начелничества поискати и њима ову уредно издавати.

25. Његова је дужност стражаре строго у подчињењу држати, њи[х] често визитирати и добро прегледати, да ли им је оружје чисто и уредно на отпор приуговорљено.

26. Он ће нужно расположеније чинити, гди ће и на ком месту стражари шилбочити,⁴⁶ али на сваки начин опредељују се стражари у кули на сваки бој⁴⁷ у конгу⁴⁸ споља по једна, у три ћошета зграде зидом ограђене из јутра по једна и пред кућом гди стражари обитавају једна стража, а од благоразмотренија⁴⁹ командантова зависит' ће ноћне страже умножити, или патроле да у разно доба страже обилазе пошилјати, но чешће ће и сам изненадно ноћу и дању ове посмотрити.

27. Стражари имају ноћу од сумрака па до сванућа свакога черека сата викати слушај, како ће онај стражар који пред кућом стражара стоји, кад он први викне, моћи после бројати, јесу ли се сви стражари на стражи стојећи одазвали, па ако би се који неодазвао, да може то одма[х] он команданту јавити, који ће таки изићи и извидити што је причина,⁵⁰ што се овај не одазива. И ово викање може се само онда упражњавати, кад ово командант за нужно нађе, будући да то није тако неопходно нужно.

28. Чим се који од заточеника разболе, дужан ће бити командант таковог одма[х] у собу за болеснике одређену преместити, окружног физикуса призвати и на рачун правителствени у присуствију команданта или апсанције дати лечити га, имајући рецепте лекарске од физикуса узимати,

⁴⁵ Число – број.

⁴⁶ Шилбочити – стражарити.

⁴⁷ Бој – спрат.

⁴⁸ Конг – ходник.

⁴⁹ Благоразмотреније – просуђивање.

⁵⁰ Причина – узрок.

ове у числу скупљати и особени рачун водити, шта је и колико лекарина⁵¹ на кога потрошено, и овај ће рачун свакога полугођа Попечитељству внутрених дела на разматрање и на плаћење подносити. У болесничку собу има се одредити један од здрави заточеника да болесника послужује, и да му настоји у помоћи бити.

29. Догоди ли се, да когод од заточеника умре, дужан ће бити командант од дасака сандук дати сачинити, свештеника призвати и после умрлога часа по истеченију 24. сата дати са[х]ранити га.

30. Заточеницима не дозвољава се у апсу свеће држати и ове горети, како би се свако злоупотребљеније предупредити могло.

31. У божићни и ускрсни пост, дужан ће бити командант свештеника призвати, заточенике редом у присуству свом дати исповедити и ове из сваке собе понаособ одковавши причестити, но тако да како се који причести, одма[х] да се окује и у затвор стави, како не би њи[х] више одковани било, да би што предузети или побећи могли. Но при овом примању свете тајне, морају бити врата од оградe затворена и сви стражари на оружју, како би се и најмањем покушанију противу стало.

ПН^о 1969

26. априла 1844.

У Београду

Начелник полиц[ајно] Екон[омног] Одељења
Атанасије Николић

Попечитељ внутрени[х] дела
Илија М. Гарашанин

---

⁵¹ Лекарина – лекарска награда.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Извори – Primary Sources

- Белешке Јована Жујовића, Београд 1902. [*Beleške Jovana Žujovića*, Београд 1902]
Преписка Илије Гарашанина, I, прир. Г. Јакшић, Београд 1950. [*Preписка Ilije Garašanina*, I, прир. G. Jakšić, Београд 1950]
Христић Н., *Мемоари 1840–1862*, прир. В. Христић, Београд 2006. [Hristić N., *Memoari 1840–1862*, прир. V. Hristić, Београд 2006]

Литература – Secondary Works

- Алимпиић М., *Живот и рад генерала Ранка Алимпиића у свези са догађајима из новије српске историје*, Београд 1902. [Alimpić M., *Život i rad generala Ranka Alimpića u svezi sa događajima iz novije srpske istorije*, Београд 1902]
Вучо Н., *Топчидерска економија 1851–1928*, Годишњак града Београда XXVIII (1981). [Vučo N., *Topčiderska ekonomija 1851–1928*, Godišnjak grada Beograda XXVIII (1981)]
Ђорђевић Т., *Обичаји народа српског*, II, Београд 1909. [Đorđević T., *Običaji naroda srpskog*, II, Београд 1909]
Јовановић С., *Уставобранитељи и њихова влада*, Београд 1990. [Jovanović S., *Ustavobranitelji i njihova vlada*, Београд 1990]
Карачић В., *Српски рјечник*, Београд 1977. [Karadžić V., *Srpski rječnik*, Београд 1977]
Милићевић Ј., *Друштвене појаве у Србији XIX века*, Београд 2002. [Milićević J., *Društvene pojave u Srbiji XIX veka*, Београд 2002]
Милићевић М. Ђ., *Поменик знаменитих људи у српског народа*, Београд 1959. [Milićević M. Đ., *Pomenik znamenitih ljudi u srpskog naroda*, Београд 1959]
Мирковић З., *Казна лишења слободe у Србији 1804–1860. године*, Зборник радова Правног факултета у Новом Саду 1 (2013). [Mirković Z., *Kazna lišenja slobode u Srbiji 1804–1860. godine*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu 1 (2013)]
Поповић Р. Ј., *Тома Вучић Перишић*, Београд 2003. [Popović R. J., *Toma Vučić Perišić*, Београд 2003]
Поповић Р. Ј., *Мемоар Ђорђа Петровића из 1854*, Мешовита грађа – Miscellanea XXIV (2005). [Popović R. J., *Memoar Đorđa Protića iz 1854*, Mešovita građa – Miscellanea XXIV (2005)]
Речник српскохрватског књижевног и народног језика, VI, Београд 1969. [*Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*, VI, Београд 1969]
Устави Кнежевине и Краљевине Србије 1835–1903, Београд 1988. [*Ustavi Kneževine i Kraljevine Srbije 1835–1903*, Београд 1988]

Vladimir JOVANOVIĆ

INSTRUCTIONS TO THE WARDEN OF DETAINEES IN THE GURGUSOVAC TOWER

Summary

The paper examines a short, but a highly interesting document containing a detailed plan written by Serbian Minister of Internal Affairs Ilija Garašanin in 1844. It is a list of 31 articles delineating the main duties of officer Milovan Spasojević, appointed to the political post of utmost importance for the Serbian regime. He was ordered to supervise a group of dangerous political prisoners, devotees of dethroned Prince Miloš Obrenović. A political clash with numerous allies of the former Obrenović Dynasty compelled Minister Garašanin to create special methods to pacify and punish the imprisoned opponents of the government. The main intention of this instruction was to keep the most prominent opposition leaders in the remote and isolated Gurgusovac tower, in eastern Serbia, under a strict police watch. Deprived of physical contacts with members of their families, friends and companions, they were subjected to a strict prison regime. Stripped of their wealth, favourite food, correspondence and even usual daily routines, such as daily walks, those political prisoners were punished severely. Most of them were imprisoned to life sentences and could not know if they would ever be pardoned. Their time passed at a snail's pace, in damp, narrow and dark rooms of the Gurgusovac tower. Regulations for the detainees were specially intended to discourage and prevent any similar attempts of political opposition. Regulations were unique, but highly confidential documents, meant to be used only by the appointed commanding officer and members of the police guard in the Gurgusovac tower. The incarceration of political prisoners in Gurgusovac was the key element of the new policy of political oppression, invented by the most important leaders of the new government, mainly Ilija Garašanin, as the new Minister of Internal Affairs.

Keywords: Gurgusovac tower, detention, imprisonment, supervision, shackles, wards, prisoners.

Чланак примљен: 29. 03. 2019.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 11. 06. 2019.

Гордана ГАРИЋ ПЕТРОВИЋ*
Историјски институт
Београд

ПРОБЛЕМ ИЗДАТАКА УПРАВЕ ДРЖАВНЕ ЕРГЕЛЕ У ЉУБИЧЕВУ ЗА ЧИНОВНИКЕ И СЛУЖИТЕЉЕ**

Апстракт: Тема рада је преписка између Управа државне ергеле и Министарства народне привреде поводом великих трошкова за плате чиновника и служитеља. У оквиру приређених докумената налази се списак чиновника и служитеља у ергели са износом месечних плата. Такође, дат је и списак животиња које се у Ергели чувају, као и пољопривредних оруђа и машина.

Кључне речи: Ергела, Љубичево, коњи, Србија.

Иако су природне прилике у значајном делу Србије биле погодне за коњарство, оно је било слабо развијено јер је за одгајање коња било потребно веће знање, труд и трошкови него за узгој друге стоке. Посебан проблем је био и то што у Србији није било великих поседника, који би се посветили одгајању коња, већ су се тиме, поред других послова, узгредно бавили сељаци, с недовољно знања и капитала.¹

У време Хаџи Мустафе и Пазван Оглуа, у Србији се одомаћила боља раса коња. Током Првог српског устанка помиње се више ергела с арапским коњима, међу њима и ергела Алије Гушанца, а устаничке вође посебну пажњу поклањају својим племенитим коњима – атовима. Одмах по ослобођењу, кнез Милош је имао запат арапских коња у својој

---

* gordana.garic.petrovic@iib.ac.rs

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Од универзалних царстава ка националним државама: друштвене и политичке промене у Србији и на Балкану* (Ев. бр. 177030).

¹ Л. Јовановић, *Пољска привреда у Србији*, Београд 1900, 72.

пожаревачкој ергели. У то време почиње и развој домаће мензуланске службе и татарске гласничке службе. Као мензулане с највећим бројем коња (око 60) истицале су се оне у Београду, Смедеревској Паланци и Јагодини.²

Подручја позната по нешто бољим коњима, као и по њиховој бројности, била су Подрински, Подунавски, Пожаревачки и Тимочки округ, и то посебно Колубара, Јасеница, Лепеница и околина Зајечара. Српски сој коња настао је мешањем домаћих грла с оријенталним расама. Он се одликовао лепом и правилном грађом тела, великом издржљивошћу и живошћу и јаком постојаношћу особина. Мане су му биле то што се споро развија и што није довољно крупан.³

Роба се по брдским путевима преносила на овим малим и издржљивим коњима који су се поуздано и лако, носећи велике терете, верали по узаним и стрмим стазама. На њима су сељаци носили жито у воденице и преносили своје домаће производе на тргове с којих су доносили со, жито и *варошку робу*.⁴

На овим коњима су преносили робу и кириције, нарочито првом половином 19. века. Кирицијске коње Ами Буе описује као животиње средње величине с дугим репом, нимало наочите, али снажних ногу, покретне и веома издржљиве. Они су били погодни за кретање по лошим путевима. Правци којима су се кретали повезивали су разне и удаљене крајеве Балканског полуострва.⁵

У ослобођеној Србији, у рукама кириција још увек се налазила трговина одређеним врстама производа. Нарочито су биле познате кириције са Златибора, из Ужичке Црне Горе и Ибра. Они су разносили

---

² Г. Гарић Петровић, *Унапређење сточарства у Краљевини Србији: селекција, увођење нових сојева и укрштање*, Историјски часопис 66 (2017) 381; О. Срдановић-Бараћ, *Српска аграрна револуција и пољопривреда од Кочине Крајине до краја прве владавине кнеза Милоша: (1788–1839)*, Београд 1980, 218–221.

³ Г. Гарић Петровић, *Унапређење сточарства*, 368; Л. Јовановић, *Пољска привреда*, 73; В. Карић, *Србија: опис земље, народа и државе*, Београд 1884, 365; С. Мијатовић, *Ресава*, Српски етнографски зборник, књ. 46, Насеља и порекло становништва, књ. 26, Београд 1930, 178; Т. Радивојевић, *Лепеница*, Српски етнографски зборник, књ. 15, Насеља и порекло становништва, књ. 7, Београд 1911, 320; Љ. Павловић, *Ужичка Црна Гора*, Српски етнографски зборник, књ. 34, Насеља и порекло становништва, књ. 19, Земун 1925, 14.

⁴ Р. Илић, *Ибар*, Српски етнографски зборник, књ. 6, Насеља и порекло становништва, књ. 3, Београд 1905, 568.

⁵ О. Срдановић-Бараћ, *Српска аграрна револуција*, 219–220; М. Костић, *Белопаланачка котлина*, Београд 1970, 109, 125.

луч и катран до Београда, Неготина, Ниша, Кладова и Врања. С робом су стизали и до Скопља и Солуна. Отуда су доносили жито, со и варошку робу. Кириције из Соколске нахије су у својим селима куповали вуну, лој, коже, мрс, жито и восак, на својим коњима носили на трг у Сарајево а тамо су набављали со, гвожђе и другу робу. На другом крају, у источној Србији, кириције из Неготинске Крајине разносиле су на коњима, у фучијама, вино у друге области.⁶

Са изградњом нових путева коњски саобраћај постепено је заменио колски. Овај прелаз је кириције преоријентисао на бављење трговином, а сељаке навео да пређу на гајење говеда, нарочито добрих волова. У долини Мораве ова промена се дешава раније него у другим областима.⁷

Поред кириција и рабација, коње су у равничарским пределима поседовали углавном богатији домаћини, који су их користили за јахање, вучу кола а ређе за орање. У областима с развијеним ратарством коњи су се користили пре свега за вршидбу. У многим планинским селима домаћинства су имала и по неколико коња које су одводили у низијска села на вршидбу за шта су добијали накнаду у житу. То је, на пример, био случај с Рињцима, Космовчанима и Гламцима, који су се редовно спуштали са својим коњима у нишавска села, док су Жупљани и Студеничани долазили на вршидбу у Левач и Темнић.⁸

Развоју коњарства посебно је погодновало тресетно земљиште, пуно воде, добро за ливаде и пашњаке, којих је било око бара и при саставцима појединих река. У тим областима, становништво је коње користило и за јахање и вучу, па су и они најсиромашнији имали бар једно грло. Коњи за вучу и обичан свакодневни рад држани су зими по шталама а лети на паши, док су грла за продају, јахање и трке била преко целе године на јаслама и у штали. Бољи сој коња, који је гајен у овој области, имали су само поједини домови и то нарочито они чији су посебни чланови постали

⁶ Љ. Мићић, *Златибор*, Српски етнографски зборник књ. 34, Живот и обичаји народни, књ. 19, Земун 1925, 414; Љ. Павловић, *Ужичка Црна Гора*, 19; Р. Илић, *Ибар*, 566; Љ. Павловић, *Соколска нахија*, Српски етнографски зборник, књ. 46, Насеља и порекло становништва, књ. 26, Београд 1930, 358; М. Лутовац, *Неготинска Крајина и Кључ*, Зборник радова Географског института „Јован Цвијић” САНУ 15 (1959) 50, 61.

⁷ Д. Антонијевић, *Алексиначко поморавље*, Српски етнографски зборник, књ. 83, Живот и обичаји народни, књ. 35, Београд 1971, 79–80.

⁸ Г. Гарић Петровић, *Унапређење сточарства*, 369; С. Мијатовић, *Ресава*, 178; М. Костић, *Белопаланачка котлина*, 106; С. Мијатовић, Т. Бушетић, *Технички радови Срба сељака у Левчу и Темнићу*, Српски етнографски зборник, књ. 32, Живот и обичаји народни, књ. 14, Београд 1925, 36.

вични том послу радећи га готово цео живот. Свака виђенија кућа имала је, поред обичних коња, и бар један пар бољих, који су се виђали само на саборима, свадбама и другим свечаностима.⁹

С друге стране, у брдовитим пределима, где су била развијена сезонска кретања стоке, на „планинама“ није било допуштено држати коње а на зимовнике се нису терали с овцама изузев малог броја, који је преносио најпотребније ствари. Стога су се коњи држали на сампасу, више него било која друга врста домаћих животиња. Док је било довољно утрина и заједничких шума пуштани су тамо. У Ибру сампас је називан *лаћимија*. Ту су коњи били посебно важни као једино транспортно средство. Само нарочито сиромашне куће нису имале ниједног коња, док су имућне имале и по више. У таквом случају увек је по један коњ чуван код куће за различите потребе, док су остали пуштани у планину с другом стоком. У „ергелама“ они би готово подивљали.¹⁰

*

Да би се развило домаће коњарство, српска Влада је установила Државну ергелу са задатком да производи бољу расу пастува ради побољшања домаћих сојева коња. Ергела је основана 1852. године у Добричеву код Ћуприје, одакле је 1860. премештена у Љубичево код Пожаревца. Посебно одељење Ергеле у Добричеву је установљено 1875. године. По оснивању, Ергела је била под надлежношћу Економног одељења Попечитељства внутрених дјела. Потом, 1859. године прелази под надлежност Министарства финансија, а 1872. под надлежност Министарства војног.¹¹

---

⁹ Г. Гарић Петровић, *Унапређење сточарства*, 369; Љ. Павловић, *Антропологија Ваљевске Тамнаве*, Српски етнографски зборник, књ. 18, Насеља и порекло становништва, књ. 8, Београд 1912, 474–475.

¹⁰ С. Мијатовић, *Ресава*, 178; Љ. Павловић, *Антропологија Ваљевске Тамнаве*, 437; О. Срдановић-Бараћ, *Српска аграрна револуција*, 220; С. Вукосављевић, *Историја сељачког друштва*, књ. 3, *Социологија сељачких радова*, прир. Р. Лукић, Београд 1983, 138; Ј. Ердџановић, *Доње Драгачево*, Српски етнографски зборник, књ. 4, Насеља и порекло становништва, књ. 1, Београд 1902, 67; Р. Илић, *Ибар*, 563; Р. Павловић, *Подибар и Гокчаница*, Српски етнографски зборник, књ. 56, Насеља и порекло становништва, књ. 30, Београд 1948, 311–312.

¹¹ Г. Гарић Петровић, *Земљорадња у Србији (1878–1912)*, Београд 2017, 66–67; Г. Гарић Петровић, *Дужности особља Управе државног сточарског завода у Добричеву*, Мешовита грађа – Miscellanea 38 (2017) 111–112.

На челу Државне ергеле, непосредно пре преласка под надлежност Министарства народне привреде, налазио се артиљеријски потпуковник Павле Хорстиг, док је Одељењем у Добричеву управљао капетан Тодор Поповић. Након формирања Одељења за земљорадњу и сточарство, под чију надлежност је дошла Ергела, руководилац је био Коста Петровић.¹²

Поред редовних службеника – руководиоца економије, ветеринара, рачуновође, економа и шталмајстора, Економија је упошљавала и бројно помоћно особље. Тако су се на платном списку 1886. године нашао 123 лица. Међу хонорарно плаћаним служитељима су били ковачи, колари, буљубаше, баштовани, дунђери, настојници, чувари, кочијаша, коњушари (сеизи) и рабације. Управа државне Ергеле је оскудевала у послузи, па су велики део тежих послова обављали осуђеници.¹³

Пошто је формирана ергела становништво је стекло право да заводске коње користи за приплод уз плаћање одређене надокнаде. Ергела је располагала извесним бројем приплодних грла арапске и енглеске крви, или њихових мелеза. С њеним преустројавањем у Државни сточарски завод расте број говеда, која су до тада држана само као вучне животиње. Набавља се изванредан број ситне стоке.¹⁴

У другој половини 19. века знатно је побољшан домаћи сој коња захваљујући раду Ергеле и пастувским станицама. У њих су сваке године слати приплодни пастуви из Државне ергеле у Љубичеву. Такве станице су постојале у сваком округу а 1887. године било их је 22. За сваког пастува одређиван је број кобила које би требало да опаше. За то су власници кобила плаћали таксу од 2,55 динара. Захваљујући овим станицама у Краљевини Србији се повећао број арапских мелеза, али је народ веровао да ови коњи нису издржљиви и отпорни као грла домаћег соја.¹⁵

Поред наведених пастувских такси, Ергела је остваривала приходе од баште, хране и усева, стоке и сточарства, аренде добара, биковских такси, нерастовских такси и радионице. Ови директни приходи су се кретали између 31.000 и 45.000 динара.¹⁶ Осим њих, Ергела је имала и индиректни приход од произведене хране и фуражи. Издаци су се односили на одржавање пастувских станица, плате особља и служитеља,

¹² Г. Гарић Петровић, *Дужности особља Управе државног сточарског завода у Добричеву*, 112.

¹³ Г. Гарић Петровић, *Дужности особља Управе државног сточарског завода у Добричеву*, 113.

¹⁴ *Исто*.

¹⁵ Г. Гарић Петровић, *Унапређење сточарства*, 383.

¹⁶ Г. Гарић Петровић, *Дужности особља Управе државног сточарског завода у Добричеву*, 115.

набавку животиња и текуће одржавање. За плате особља 1886. године издвајано је 7.412,65 динара месечно. Овај трошак је на годишњем нивоу износио 85.711,80 динара. Наведена средства су била значајна а како су обезбеђивана из буџета, Министарство народне привреде је сматрало да је потребна рационализација радне снаге и значајније коришћење машина. Ово је било нарочито важно након ратне 1885. године.

У раду приређујемо за штампу предмет који се чува у Архиву Србије, у Фонду Министарство народне привреде под сигнатуром АС, МНП, З, 1886, ф. 2, 61/86. У питању је предмет који се састоји од четири документа. Први је писмо које је Начелство Пожаревачког округа 15. марта 1886. године упутило Министарству народне привреде, у коме тражи мишљење о претераним трошковима за плате чиновника и служитеља у Државној ергели. Други документ је настао 24. марта и представља упутство Министарства о рационализацији радне снаге у Ергели. На њега је 31. марта одговорио руководилац Ергеле Коста Петровић, објашњавајући бројност и дужности запослених, као и начин на који су коришћене машине у обради заводске земље. У свом одговору, он наводи да су већ спроведене уштеде и да би њихово још ригорозније извођење довело у питање циљ због кога је Ергела основана.

На крају је списак чиновника и служитеља Ергеле, који је сачуван у препису од 18. априла начињеном у Министарству народне привреде. У приређеним документима нису вршене правописне и интерпункцијске интервенције. У угластим заградама су дати бројеви страница редом како се налазе у предмету.

[1]
Начелство Окр. Пожареваког
КБр: 1535
15 Марта 1886. године
Пожаревац

Господину Министру финансија

Као што ће се Господин Министар финансије из приложенога % Списка уверити, Управа Државне Ергеле у Љубичеву, поред постојећег персонала, има на расположењу које служитеља, сејиза, кочијаша, рабација, комесара, цајкуција, настојника, чувара болничара око 142 лица, на плату истих тражи се годишње из ове окружне Благајне преко 65.000 динара.

У интересу штедње по Државну Касу, начелство доставља Господину Министру финансија на увиђај, да ако је могуће да се од овог броја речених служитеља сведе што мањи број, ако се овим неће трпити уштрба у вршењу послова при Управи.

Начелство мисли, да би онај број кочијаша могао да врши уједно и дужност и сејиза, а онај број возара, да врши уједно и дужност кочијаша, или да се учини какав други распоред, који ће служити по интересе Државне Касе, тим још и пре што Управа Државне Ергеле, при спроводу овога Списка, писмом својим од 18 прошлог месеца Бр. 317. јавља да ће још служитеља морати примати у службу нарочито сада, при разшиљању пастува по одређеним пастувским штацијама.

Уместо Благајника
Његов помоћник
А. Урошевић

Начелник Округа
П. Јан. Дробњак

[2]

АБр. 1121   Разв.
Министарству Народне Привреде,
Да изволи издати своје мишљење о овом предмету.

22 Март 1886.
Београд

За
Мин. Финанц.
Начелник
Дим. Атанасковић

Збр 356

[3]

Управи државне Ергеле Љубичево

ЗН° 356
24. Март 1886.
Београд

Г. Министар финансија писмом својим од 22. т. АН° 1121 доставио ми је, да та управа поред 5 чиновника има 137 лица које служитеља, сејиза, кочијаша, рабација, комесара, настојника итд. и на њихову плаћу троши преко 65 хиљада дин. Годишње, и пита ме за мишљење: би ли се могли употребити кочијаша и возари у исто време за сејизе, или отпуштањем не нужних настојника свести број служитеља на мањи број, а без осетног уштрба у вршењу послова при тој управи?

Кад се упореди ово бројно стање људи са садањим стањем ергелске стоке, види се: да је број служитеља одиста голем преко сваке мере, и по томе може се закључити да управа није водила рачуна о стању државне благајне које налаже штедњу у свима правцима и на шта је при концу прошле године нарочитим актом позвана да чини. То се и отуда може закључити што лични издатци износе највећу част код те Управе, а она се нестара да набави потребне справе и машине, којима би се могла људска радна снага заменити, на коју она велике суме троши. Из извештаја лисног може се видети како се понеки радови необављају и неизвршују

на време зато, што нема довољно радних руку, и ако се осуђеника ставља јој на расположење, онолико, колико тражи, а овамо се нестара, да ту оскудицу радних руку замени машинским радом, колико је могуће.

С тога је Министар народне привреде реши: да се из обзира на стање државне благајне подпуштају сви ненужни служитељи, и пре но што би сам томе пресудио, наређује тој управи, да она поднесе своје објаснење о толиком броју служитеља и да своје разлоге да о најпотребнијем броју служитеља који би се задржати морали. За Мин. н. привр.

[4]

Краљевско-српска
УПРАВА ДРЖ. ЕРГЕЛЕ
Бр 638
31 Марта 1886.
Љубичево

Господину Министру Народне Привреде

У одговору на предпис Господина Министра Народне Привреде од 24. т. м. ЗН° 356 управа ова част има учтиво му поднети следећи извештај.

При самој управи у Љубичеву има сада на храни 209 грла које коња које говеда и то:

2. препинијера _____
7. старих пастува _____ на 9 пастува служитеља 4.
10. млађих пастува од по 4. године _____ - // - 5.
22. ждрепца од 3 и 2 године старости _____ - // - 6.
15. ждребаца од 1 године _____ - // - 3.
27. кобила ождребљених са толико ждребади од којих су 13 женских
а 14 мушких 8.
6. кобила суждробних _____
10. “ јалових _____ 3.
5. ждребица од по 4 године _____
20. ждребица од по 3 године _____ 6.
16. ждребица од по 2 године _____ 2.
12. ждребица једногоди _____ 1.

28 волова _____
2 краве _____
1 јуница _____ коју стоку рабације чувају 9.
2 телета _____

Свега – 47

[5]

За чување и негу горњег броја стоке ван задужених служитеља има 4 виша служитеља тако звана настојника који ред међу служитељима обдржавају и који непосредно бде над уредном негом и храњењем стоке.

Поред овога броја служитеља, који су неопходно потребни у Љубичеву налазе се још и на штацијама 67 служитеља, и 12 чувара за осуђенике, свега дакле служитеља 130.

Осим овога налази се при одељку 12 чувара за осуђенике, 5 сејиза за коње а поред свега овога и при управи и при одељку има нужан број мајстора њихових помоћника, а који број износи 27 лица. Овде се рачунају и штал мајстор и дресар при одељку.

Плате појединих служитеља сведене су тако рећи на најмање и то је од 36 до 40 динара месечно изузимајући кочијаше који имају плату од 45 – 50 динара а који поред кочијашке дужности врше и сејиску. Али плате мајстора и ако су знатно веће, и морају веће бити, јер се по нижу плату ни какав добар мајстор неће да прими службе, плате ових мајстора износе највише до 78 динара месечно. Из партије плате служитеља, плаћа се и штал мајстор са платом годишњом од 1896 динара,

[6]

дресар са платом од 1500 динара и касач при управи са платом од 1515 динара 60 пара, дакле плата само ове тројице а коју им је Господин Министар одредио и повишавао – износи 4.911 динара 60 пара.

Што је број служитеља увећан у ово доба, то је зато што се без њега не може опстати. Пастуви на штацијама потребују веће неге, а и сама целъ за коју су они на штације и послани, зактева да на сваког дође по један

сејиз. Па опет је ова управа и ту уштеду правила, и на оне штације где има пастува – осим Топчидерске – одредила два сејиза, а на оне штације, где има по 4 и 5 коња одредила је само 3 момка. Из овога се види да је управа свуда штедила, где се може само и где та штедња не би била од штете по друге државне интересе.

Број служитеља засад је потребан број том стању стоке немогуће свести на мањи, а то поглавито и стога што се 16 ждребаца и 5 кобила које сада наступају пету годину имају учити да кола вуку, а они који нису за кола јахању обучавати.

Пољопривредни радови, који се врше а повлаче за собом кварење и изупотребу

[7]

алата и подвозних средстава. Оправка ових као и направа других нових извршују се поглавито овде у Љубичеву а нешто и у Туприји у радионицама управиним. Да би се све ове оправке могле у своје време извршити и тиме спречити закасњевање пољопривредних радова, нужно је, те се грађа у своје време сече, и спрема а како би је увек било приправности. Сви ови радови захтевају ручну радну снагу, која се ничим другим не да замени, па стога и број мајстора и њихових помоћника не може се смањити, при управи, и при одељку има сада 2 ковача, један мајстор колар, два ковачка помоћника један коларски помоћник један сатлер, један мајстор дунђерин са два помоћника, који обављају и тишлерски посао, јер тишлера мајстора управа не држи.

Набављање машина земљоделских неби ништа променило к смањивању предизложеног броја служитеља, но само би се постигло брже израђивање послова земљораднички, и са мање надничара, које сада при управи замењују осуђеници, али управа ова је и у томе правцу доста досада учинила. Поред довољног броја плугова и дрљача како за ораћу земљу, тако и за ливаде, набавила је

[8]

и две вршеће машине, поред имајуће још једну сејалицу машину; два тријера и две ветрењаче најновијег проналаска – система.

Управа је ова у намери, да прошле 1885 године набави и машине за кошење превртање и купљење сена; али по убеђењу подписаног нужно је,

да се предходно земљишта управина која се засејавају стрмнином, као и њене ливаде очисте и истребе од сваког корова и замашних изданака; као што су на прилику паламида, слачица и изданци произилазећи из корења разних дрва, што су по истим земљиштима постојала, а при крчењу истих нису се могла из земље удаљити; и стога је обе прошле 1884 и 1885 године управа ова настала, те је поугарила сва своја земљишта која се стрмином и кукурузом засејавају, осим знатног дела Добричевског земљишта, које се није могло поугарити прошле јесени, због што је знатни део теглеће стоке одељкове узет за потребу војину; а тако исто и прошле и предпрошле године крчене су и ливаде. Но ни једног ни другог рода земљишта није још довољно спремљено и разрађено,

[9]

да се преднаведене машине с ползом могу употребити, тек ове текуће године управа држи, да ће се с коришћу моћи да употреби и машина за кошење стрмина, ако само буде подесна година за успевање усева стрмних, па не буде коров на предименовани отео така, као што је прошле две године случај био, а и машина за кошење превртање и купљење сена; и подписани је већ учинио корак за набавку по једној од истих машина из фабрике Крајтона и шутнефварта у Бечу;

Управник
Државне ергеле,
Коста Петровић

[10]

Управи Држ. Ергеле
ЗБр. 506
18. Априла 1886.
Београд

Под % списак особља те Управе, који је изостао при пошаљињању акта ЗБр. 420, шиље се сада Управи тој за њену архиву.

За
Мин. Н. Привр.
Начелник

За Одељење ово да се задржи верна копија списка овога
Начелник

[11]

Служитељи, сејизи и др. Слично особље при Упр. Држ. Ергеле

ЗН^о 506

[12]

Списак
Чиновника и служитеља Управе државне Ергеле

Тек. број	Звање	Име и презиме	Месеч. плаћа		Примедба
			Дин.	пар.	
1.	Управник	Коста Петровић	421	-	
2.	Помоћник	Коста Ђорђевић	231	55	Сада у Београду
3.	Рачуновођа	Радомир С. Бајић	126	30	
4.	Марв. Лекар	Сима Јовановић	126	30	
5.	Писар	Мирко Миљковић	84	20	Сада у Добричеву
6.	Практикант	Сретен Јевтић	75	-	
7.	Штал Мајстор	Стојић Кара Петровић	158	-	
8.	Ковач	Алекса Стефановић	126	30	
9.	Колар	Филип Петровић	78	-	
10.	Буљубаша	Милета Јовановић	78	-	
11.	Баштован	Јован Граф	78	-	
12.	Дунђерин	Стеван Пауновић	70	-	
13.	Економ	Јоца Томић	65	-	
14.	Амбарџија	Лука Вукотић	65	-	
15.	Цајскаусџија	Милан Васић	60	-	
16.	Комесар	Недељко Мошић	60	-	
17.	Помоћ. баштована	Тодор Димовић	60	-	

Гордана Гарић Петровић

18.	Наст. сељака	Стака Китановић	60		
19.	Настојник	Илија Мировић	72		
20.	“	Јован Петровић	70	-	
21.	“	Милан Илијић	60		
22.	“	Иван Мартиновић	56		
23.	Налбанта	Јован Ниновић	50		
24.	Помоћн. Колара	Густав Шалер	45		
25.	Чувар табане	Станоје Ивановић	50		
26.	Чувар мутвака	Младен Костић	36		
27.	Дунђерин	Сава Гавриловић	42		
28.	“	Димитр. Црносељанек	42		
29.	Кочијаш	Тадија Секулић	54		

[13]

Тек. број	Звање	Име и презиме	Месеч. плаћа		Примедба
			Дин.	пар.	
30.	Кочијаш	Мијаило Милутинов	50	-	
31.	“	Јевта Винчић	50	-	
32.	“	Марко Јоксић	50	-	
33.	“	Стојан Пантелић	45	-	
34.	“	Димитр. Николић	40	-	
35.	Болничар	Јован Стефановић	45	-	
36.	Сејиз	Радован Петровић	40	-	
37.	“	Миленко Павловић	40	-	
38.	“	Димитрије Нешић I	40	-	
39.	“	Живојин Илић	40	-	
40.	“	Димитрије Костић	40	-	
41.	“	Евгеније Стојићевић	40	-	
42.	“	Танасије Стојићевић	42	-	
43.	“	Димитрије Јаковљевић	40	-	
44.	“	Зарија Анђелковић	40	-	
45.	“	Петар Тодоровић	40	-	
46.	“	Аксентије Павловић	40	-	
47.	“	Спасоје Ранковић	36	-	
48.	“	Милија Стојановић	36	-	

49.	“	Стојан Ристић	36	-	
50.	“	Тодор Милосављевић	36	-	
51.	“	Љубомир Богдановић	36	-	
52.	“	Живота Цвејић	36	-	
53.	“	Живан Бранковић	36	-	
54.	“	Стојан Обрадовић	36	-	
55.	“	Таса Јовић	24	-	
56.	“	Павле Пауновић	24	-	
57.	“	Танасије Првуловић	36	-	
58.	“	Милосав Анчић	36	-	
59.	“	Димитр. С. Нешић II	36	-	
60.	“	Павле Јанковић	36	-	
61.	“	Петар Првуловић	24	-	

[14]

Тек. број	Звање	Име и презиме	Месеч. плаћа		Примедба
			Дин.	пар.	
62.	Сејиз	Димитрије Јанковић	36	-	
63.	“	Мијаило Димовић	30	-	
64.	“	Лазар Шашић	36	-	
65.	“	Марин Марларент	36	-	
66.	“	Петар Јовановић	36	-	
67.	“	Радојко Стевић	36	-	
68.	“	Риста Недељковић	36	-	
69.	“	Димитр. Парезановић	40	-	
70.	“	Ђорђе Ивановић	36	-	
71.	“	Живота Јовановић	36	-	
72.	“	Рака Мирковић	36	-	
73.	“	Јеврем Друловић	36	-	
74.	“	Ристо Ристић	40	-	
75.	“	Сима Друловић	36	-	
76.	“	Иван Васић	30	-	
77.	“	Јован Данић	36	-	
78.	“	Младен Анастасијевић	36	-	
79.	“	Милија Милисављевић	36	-	

Гордана Гарић Петровић

80.	“	Мијаило Обрадовић	36	-	
81.	“	Сава Јовановић	36	-	
82.	Чувари	Миле Савић	50	-	
83.	“	Благоје Ђошић	48	-	
84.	“	Јанаћко Наумовић	45	-	
85.	“	Игњат Мићић	42	-	
86.	“	Симо Радомировић	42	-	
87.	“	Коста Марковић	42	-	
88.	“	Јован Првуловић	42	-	
89.	“	Велимир Николић	40	-	
90.	“	Живојин Митровић	40	-	
91.	“	Миленко Јокановић	40	-	
92.	“	Милан Карапетровић	40	-	

[15]

Тек. број	Звање	Име и презиме	Месеч. плаћа		Примедба
			Дин.	пар.	
93.	Чувари	Величко Стојановић	40	-	
94.	“	Ђорђе Маричић	40	-	
95.	Рабадија	Светозар Ђорић	36	-	
96.	Рабадија	Михаило Динић	36	-	
97.	“	Милан Стојановић	36	-	
98.	“	Миљко Стевић	36	-	
99.	“	Михаило Цветковић	36	-	
100.	“	Живота Николић	36	-	
101.	“	Ђорђе Спасић	36	-	
102.	“	Мика Обрадовић	36	-	
103.	“	Никола Илић	36	-	
104.	Чувар Клепечке		24	-	
105.		У Одељку			
106.	Економ	Вељко Јовановић	80	-	
107.	Ковач	Тома Бели	70	-	
108.	Каплан	Мијаило Зелић	60	-	
109.	“	Мијаило Тодоровић	60	-	
110.	Настојник	Петар Путник	50	-	

Проблем издатака управе државне ергеле у Љубичеву за чиновнике и служитеље

111.	Комесар	Милоје Милутиновић	50	-	
112.	баштован	Петар Стаменковић	50	-	
113.	рабаџибаџа	Сава Петканић	50	-	
114.	буљубаџа	Нестор Богдановић	50	-	
115.	чувар	Тома Мирчић	45	-	
116.	“	Никодије Арсић	45	-	
117.	“	Васа Павићевић	45	-	
118.	“	Савко Мирчић	42	-	
119.	“	Димитрије Станковић	42	-	
120.	“	Мица Димић	42	-	
121.	“	Вукан Петровић	42	-	
122.	“	Мирко Ивановић	42	-	
123.	“	Бошко Марковић	42	-	

[16]

Тек. број	Звање	Име и презиме	Месеч. плаћа		Примедба
			Дин.	пар.	
124.	Чувар	Јеремија Микић	42	-	
125.	“	Милун Милосављевић	40	-	
126.	“	Петар Николић	36	-	
127.	“	Риста Андрејић	40	-	
128.	“	Милош Митровић	40	-	
129.	Чувар сењака	Младен Ђорђевић	36	-	
130.	Кочијаш	Јоца Стефановић	50	-	
131.	Сеиз	Петар Костић	40	-	
132.	“	Ђорђе Ковачевић	40	-	
133.	“	Миленко Мишић	45	-	
134.	“	Петар Ценић	40	-	
135.	“	Бождар Сибиновић	40	-	
136.	“	Миленко Ружић	40	-	
137.	“	Лазар Савић	36	-	
138.	“	Живко Нешић	36	-	
139.	“	Сава Милојковић	36	-	
140.	“	Лазар Матић	36	-	
141.	“	Мијаило Стојановић	36	-	

Гордана Гарић Петровић

142.	“	Петар Шарић	36	-	
143.	Рабац.	Добросав Петровић	36	-	
144.	“	Петар Димић	36	-	
145.	“	Лазар Перић	36	-	
146.	“	Милован Јовановић	36	-	
147.	Сеиз	Милан Мућавац	36	-	
148.	“	Милан Мијатовић	40	-	
			7.412	65	

КН°317

18. фебруара 1886. год
Рачуновођа
Рад. С. Бајић с.р

Управник држ.
ергеле
Коста Петровић с.р

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Литература – Secondary Works

- Антонијевић Д., *Алексиначко поморавље*, Српски етнографски зборник, књ. 83, Живот и обичаји народни, књ. 35, Београд 1971, 1–270. [Antoniјевић D., *Aleksinačko pomoravlje*, Srpski etnografski zbornik, књ. 83, Život i običaji narodni, књ. 35, Beograd 1971, 1–270]
- Вукосављевић С., *Историја сељачког друштва*, књ. 3, *Социологија сељачких радова*, прир. Р. Лукић, Београд 1983. [Vukosavljević S., *Istorija seljačkog društva*, књ. 3, *Sociologija seljačkih radova*, прир. R. Lukić, Beograd 1983]
- Гарић Петровић Г., *Дужности особља Управе државног сточарског завода у Добричеву*, Мешовита грађа 38 (2017) 111–127. [Garić Petrović G., *Dužnosti osoblja Uprave državnog stočarskog zavoda u Dobričevu*, Mešovita građa – Miscellanea 38 (2017) 111–127]
- Гарић Петровић Г., *Земљорадња у Србији (1878–1912)*, Београд 2017. [Garić Petrović G., *Zemljoradnja u Srbiji (1878–1912)*, Beograd 2017]
- Гарић Петровић Г., *Унапређење сточарства у Краљевини Србији: селекција, увођење нових сојева и укрштање*, Историјски часопис 66 (2017) 367–400. [Garić Petrović G., *Unapređenje stočarstva u Kraljevini Srbiji: selekcija, uvođenje novih sojeva i ukrštanja*, Istorijski časopis 66 (2017) 367–400]
- Ердџановић Ј., *Доње Драгачево*, Српски етнографски зборник, књ. 4, Насеља и порекло становништва, књ. 1, Београд 1902, 1–224. [Erdeljanović J., *Donje Dragačevo*, Srpski etnografski zbornik, књ. 4, Naselja i poreklo stanovništva, књ. 1, Beograd 1902, 1–224]
- Илић Р., *Ибар*, Српски етнографски зборник, књ. 6, Насеља и порекло становништва, књ. 3, Београд 1905, 523–692. [Ilić R., *Ibar*, Srpski etnografski zbornik, књ. 6, Naselja i poreklo stanovništva, књ. 3, Beograd 1905, 523–692]
- Јовановић Л., *Пољска привреда у Србији*, Београд 1900. [Jovanović L., *Poljska privreda u Srbiji*, Beograd 1900]
- Карић В., *Србија: опис земље, народа и државе*, Београд 1884. [Karić V., *Srbija: opis zemlje, naroda i države*, Beograd 1884]
- Костић М., *Белопаланачка котлина*, Београд 1970. [Kostić M., *Belopalanačka kotlina*, Beograd 1970]
- Лутовац М., *Неготинска Крајина и Кључ*, Зборник радова Географског института „Јован Цвијић” САНУ 15 (1959) 1–88. [Lutovac M., *Negotinska Krajina i Ključ*, Zbornik radova Geografskog instituta „Jovan Cvijić” SANU 15 (1959) 1–88]
- Мијатовић С., *Белица*, Српски етнографски зборник, књ. 56, Насеља и порекло становништва, књ. 30, Београд 1941, 1–214. [Mijatović S., *Belica*, Srpski etnografski zbornik, књ. 56, Naselja i poreklo stanovništva, књ. 30, Beograd 1941, 1–214]
- Мијатовић С., *Ресава*, Српски етнографски зборник, књ. 46, Насеља и порекло становништва, књ. 26, Београд 1930, 97–740. [Mijatović S., *Resava*, Srpski etnografski zbornik, књ. 46, Naselja i poreklo stanovništva, књ. 26, Beograd 1930, 97–740]
- Мијатовић С., Бушетић Т., *Технички радови Срба сељака у Левчу и Темнићу*, Српски етнографски зборник, књ. 32, Живот и обичаји народни, књ. 14, Београд 1925. [Mijatović S., *Tehnički radovi Srba seljaka u Levču i Temniću*, Srpski etnografski zbornik, књ. 32, Život i običaji narodni, књ. 14, Beograd 1925]

- Мијатовић С., *Темнић*, Српски етнографски зборник, књ. 6, Насеља и порекло становништва књ. 3, Београд 1905, 245–406. [Mijatović S., *Temnić*, Srpski etnografski zbornik, knj. 6, Naselja i poreklo stanovništva, knj. 3, Beograd 1905, 245–406]
- Миладиновић М., *Пољаревачка Морава*, Српски етнографски зборник, књ. 43, Насеља и порекло становништва, књ. 25, Београд 1928, 1–190. [Miladinović M., *Požarevačka Morava*, Srpski etnografski zbornik, knj. 43, Naselja i poreklo stanovništva, knj. 25, Beograd 1928, 1–190]
- Мићић Љ., *Златибор*, Српски етнографски зборник књ. 34, Живот и обичаји народни, књ. 19, Земун 1925, 398–479. [Mičić Lj., *Zlatibor*, Srpski etnografski zbornik, knj. 34, Život i običaji narodni, knj. 19, Zemun 1925, 398–479]
- Павловић Љ., *Антропогеографија Ваљевске Тамнаве*, Српски етнографски зборник, књ. 18, Насеља и порекло становништва, књ. 8, Београд 1912, 382–677. [Pavlović Lj., *Antropogeografija Valjevske Tamnave*, Srpski etnografski zbornik, knj. 18, Naselja i poreklo stanovništva, knj. 8, Beograd 1912, 382–677]
- Павловић Љ., *Соколска нахија*, Српски етнографски зборник, књ. 46, Насеља и порекло становништва, књ. 26, Београд 1930, 307–506. [Pavlović Lj., *Sokolska nahija*, Srpski etnografski zbornik, knj. 46, Naselja i poreklo stanovništva, knj. 26, Beograd 1930, 307–506]
- Павловић Љ., *Ужичка Црна Гора*, Српски етнографски зборник, књ. 34, Насеља и порекло становништва, књ. 19, Земун 1925, 1–180. [Павловић Љ., *Užička Crna Gora*, Srpski etnografski zbornik, knj. 34, Naselja i poreklo stanovništva, knj. 19, Beograd 1925, 1–180]
- Павловић Р., *Подибар и Гокчаница*, Српски етнографски зборник, књ. 56, Насеља и порекло становништва, књ. 30, Београд 1948, 217–442. [Srpski etnografski zbornik, knj. 56, Naselja i poreklo stanovništva, knj. 30, Beograd 1948, 217–442]
- Радивојевић Т., *Лепеница*, Српски етнографски зборник, књ. 15, Насеља и порекло становништва, књ. 7, Београд 1911, 1–384. [Radivojević T., *Lepenica*, Srpski etnografski zbornik, knj. 15, Naselja i poreklo stanovništva, knj. 7, Beograd 1911, 1–384]
- Срдановић-Бараћ О., *Српска аграрна револуција и пољопривреда од Кочине Крајине до краја прве владавине кнеза Милоша: (1788–1839)*, Београд 1980. [Srdanović-Barač O., *Srpska agrarna revolucija i poljoprivreda od Kočine Krajine do kraja prve vladavine kneza Miloša (1788–1839)*, Beograd 1980]

Gordana Garić Petrović

**THE PROBLEM OF EXPENSES OF THE ADMINISTRATION OF
THE STATE STUD FARM IN LJUBIČEVO FOR CLERKS AND
ATTENDANTS**

Summary

Although natural resources in a significant part of Serbia were favourable for the advancement of horse breeding, this practice was poorly developed. In addition to their other activities, peasants engaged in horse breeding with insufficient knowledge and capital. The areas known for good horses and their numbers were Podrinje, Podunavlje, Požarevac and Timok – Kolubara, Jasenica, Lepenica, and the environs of Zaječar. The Serbian horse breed was created by breeding domestic heads with Oriental breeds. It featured a beautiful and regular anatomy, great endurance and liveliness and the durability of features. Its downsides were the fact that it developed slowly and was not large enough.

To develop domestic horse breeding, the Serbian Government established the State Stud Farm, with the task to produce a better breed of studs in order to improve the domestic horse breeds. The Stud Farm was established in Dobričevo near Čuprija in 1852, wherefrom it was transferred to Ljubičevo near Požarevac in 1860. A special department was established in Dobričevo in 1875. Upon establishment, the Stud Farm was administered by the Ministry of Interior. In 1859, it came under the remit of the Ministry of Finance, and in 1872 of the Ministry of the Military.

After the Stud Farm was established, the population was granted the right to use the Farm's horses for breeding, upon paying a fee. In the second half of the 19th century, the domestic horse breed improved significantly owing to stud stations. Breeding stallions were sent there each year from the State Stud Farm in Ljubičevo. Such stations existed in each district, and in 1887 there were 22 of them. Total 111 studs were allocated to them at the time.

The State Stud Farm earned revenue from stud taxes, garden, food and crops, livestock and stock breeding, rent, bull taxes, breeding taxes and the workshop. These direct revenues moved between 31,000 and 45,000 dinars. Apart from them, the Stud Farm had indirect revenues from the produced food and fodder. Expenditure related to the maintenance of stallion stations, salaries for staff and attendants, procurement of animals and current maintenance. In

1886, total 7,412.65 dinars per month were allocated for staff salaries. This cost equalled 85,711.80 dinars annually. These funds were significant and as they were provided from the budget, the Ministry of National Economy believed it was necessary to rationalise the workforce and use machinery to a higher extent. This was particularly important after the war year of 1885.

Responding to the Ministry's requests, the administrator of the Stud Farm Kosta Petrović stated that savings had already been made and that their even more rigorous enforcement could bring into question the very objective of founding the Stud Farm. The document prepared for print on this occasion also contains a list of clerks and attendants at the Stud Farm, with the names and monthly amounts of salaries for 147 of them. Almost a half of employees (seizi, rabaji and wards) earned between 24 and 40 dinars per month.

Keywords: Stud Farm, Ljubičevo, horses, Serbia.

Чланак примљен: 29. 03. 2019.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 16. 10. 2019.

Сузана РАЈИЋ*

Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Одељење за историју
Београд

ЗАПИСНИК СА СКУПА РАДИКАЛА 1886. ГОДИНЕ У НИШУ – ОДГОВОР КРАЉУ МИЛАНУ**

Апстракт: Циљ публикавања записника са скупа Радикалне странке 19. фебруара¹ 1886. године у Нишу, јесте да се пружи чвршћа изворна основа за проучавање тензија у политици и друштву Краљевине Србије осамдесетих година 19. века, које су се снажно одразиле на многе унутрашње и спољнополитичке догађаје, остављајући притом снажан печат на династичко питање, те на рад и деловање политичких партија у земљи. Документ је посебно значајан за научно утврђивање односа ранијих покушаја владара да дође до договора с младом Народном радикалном странком (1882. и 1883. године). Притом се морају имати у виду позиције обе преговарачке стране и њихови погледи на политички договор и евентуални компромис.

Кључне речи: Краљ Милан Обреновић, Радикална странка, Пера Тодоровић, политичке странке, коалиција, напредњаци, страначки програм.

Помиловање утамничених радикала у време Тимочке буне и пресуда преког суда 1883. године, уследило је након неуспешног рата против Бугарске 1885. године. Пре потписивања мира у Букурешту марта месеца 1886, на Нову 1886. годину из затвора су изашли чланови Главног одбора Радикалне странке.²

---

* srajic@f.bg.ac.rs

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Српска нација – интегративни и дезинтегративни процеси* (Ев. бр. 177014).

¹ По новом календару.

² У Београду су 6. новембра 1883. похапшени чланови Главног одбора Радикалне странке Пера Тодоровић, Коста Таушановић, Гига Гершић, Паја Михаиловић, Јован Ђаја, Раша

Краљ Милан није први пут нудио радикалима споразум и компромис који је обухватао сарадњу с напредњацима на власти. Једну такву понуду дао је у јесен 1882. године, када је схватио да његови министри неће да га подрже у захтеву за енергичним мерама против ширења радикализма, нити су способни да спроведу опсежне реформе које су обећавали.³ Краљ је позвао себи радикала Перу Тодоровића. „Теорију о неприкосновености и неодговорности владаочевој слободно можемо оставити на страну, јер ово је Србија. Можемо се срести као једномишљеници на једноме заједничком послу, а можемо се сукобити као политички противници“, рекао је Обреновић овом радикалском прваку, који ни за длаку није одступао од ставова своје странке.⁴

У марту 1883, када су се искристалисале јасне разлике између краља и напредњачких министара, краљ је још једном покушао да радикале приволи на учешће у власти скупа с напредњацима. Радикалски првак Пера Тодоровић је одбио понуду, тврдећи да је касно за напредњачко-радикалску сарадњу. Оснажени и моћни, на измаку 1882. године радикали су хтели власт сами, нису хтели да је деле с другим партијама. Од краља су тражили да остане посматрач оштре и бескрупулозне партијске борбе и да се не меша.⁵ Радикали су у анкети спроведеној почетком 1883. одбили и могућу сарадњу с Либералном странком. Краљу Тодоровићев одговор

Милошевић, Андра Николић, док су Аца Станојевић и Пашић побегли из земље и избегли хапшење. Раша Милошевић и Пера Тодоровић осуђени су на смрт, а неки су добили мању или већу затворску казну. У одсуству је и Никола Пашић био осуђен на смрт. Андра Николић, Јован Ђаја и још неколицина одмах су ослобођени као невини. О суђењу радикалима на Преком суду видети П. Тодоровић, *Крвава година*, Београд 1991, прир. Л. Перовић, 340–375 и Р. Милошевић, *Тимочка буна 1883. године. Успомене Раше Милошевића, члана Главног одбора Радикалне странке*, Београд 1923, 173–189.

³ Напредњаци су имали исподполовичан успех након двогодишње управе. Из скупштинске процедуре повучени су Закон о црквеним властима, те су учињене само измене и допуне старог закона из 1864. године. Одустало се и од Закона о порезу по имућности, а исто тако и од Закона о Народној банци. Израђен предлог закона о реорганизацији административне управе није ни постављан на дневни ред, а био је кичма боље и ефикасније управе. Нису усвојене ни мере за унапређење земљорадње, трговине и заната. Уместо њих, учињене су измене и допуне у Закону о трошарини на дуван. То је најбољи доказ да је снага владе била на издисају, јер је влада напустила врло важне фронтине које је годину дана раније врло смело отворила. Одустајањем од темељите пореске реформе доведени су у питање многи започети реформски пројекти.

⁴ П. Тодоровић, *Успомене на краља Милана*, прир. Л. Перовић, Београд 1997, 171.

⁵ *Исто*, 185–187.

није био прихватљив, иако су његов предлог о зближавању одбили и напредњаци и радикали. Радикали су још „зелени“ и могу добити владу у руке само онда када он, краљ, процени да им се та власт може дати, био је јасан Милан Обреновић. Упозорио је радикале да им неће дозволити да роваре и праве смутње по земљи.⁶

У том светлу треба посматрати догађаје из времена уочи и за време Тимочке буне. Избори заказани за септембар 1883. очекивани су с обостраним нестрпљењем, у узрујаности коју су радикали у народу подизали до тада невиђених граница. Исход се знао унапред, али се није знало ко ће после избора учинити први корак. Успех на изборима дао је нова крила радикалима, учино их је осيونим и непопустљивим. Радикали нису хтели да прихвате било какве разговоре за састав владе. Они нису поштовали друге ауторитете власти, нити уставне чиниоце. Понашали су се као да власт већ имају у рукама. А нису је имали, иако су освојили 85 посланичких места. Пронео се глас из редова радикала да ће примити владу само у случају ако краљ пристане да сазове Велику Народну скупштину ради промене устава, што је било нетактично с њихове стране. Захтеви да све своје циљеве остваре одмах и одједном учинили су их неприхватљивим за нову министарску поставку.⁷

Краљ је одлично разумео последице избора из септембра 1883. Позвао је бившег председника владе Пироћанца и рекао му своју главну мисао – да је неопходно утврдити стални ред у земљи, да му за то није потребна апсолутна власт већ што више интелигенције и, најзад, да сматра потребним да се учини покушај зближавања између напредњака и радикала. Пироћанац је подржао краљеве замисли, али уз опаску да је сувише рано било шта покушавати.⁸

Понуда из 1886. године за споразумни рад у заједништву с напредњацима трећа је по реду, од времена оснивања странака у нововековној Србији 1881. године. Она је учињена у време док су вођени мировни преговори с Бугарском, после неуспешног рата. Опасност од упада наоружаних емиграната у Краљевину Србију, а који су од 1883. пребивали у Бугарској, схватана је у Србији веома озбиљно.

Август 1885. године је био најкритичнији, јер је тада Никола Пашић планирао да изврши упад у Србију. Због неповољних околности одустао је

---

⁶ Исто, 189.

⁷ Н. Крстић, *Дневник: јавни живот*, 3, 2. јануар 1877 – 21. децембар 1887, прир. М. Јагодић, Београд 2007, 16. септембар 1883.

⁸ М. Пироћанац, *Белешке*, прир. С. Рајић, Београд 2004, 113.

у последњем тренутку.⁹ Испоставило се да Русија, због својих ослабљених позиција у Бугарској и сукоба с кнезом Александром Батембергом, не подржава Пашићев план акције да се упадне у Србију и подигне револуција која би за циљ имала свргавање Милана Обреновића с престола. Пашић се повиновао жељи Русије у коју је отишао крајем новембра 1885. године и лично се уверио у став ове велике силе која је била спремна да употреби повољнији тренутак за обрачун с непослушним српским владаром.¹⁰

Ослабљених позиција након ратног пораза, упућен у Пашићев план и везе с Русијом, краљ Милан је хтео да предупреди акцију емиграције и да смири духове у земљи. Одлучио се за директан корак, за амнестију свих осуђених радикала. Повод му је дао Пера Тодоровић, један од осуђених, који му се у два наврата обраћао писмом из затвора, уверавајући га да радикализам није никаква „превратна теорија“, да краљ и радикали не треба да воде борбу на живот и смрт, већ да раде заједнички и сложено у државном интересу.¹¹

Рачунајући да су радикали у Србији далеко од непомирљивости коју су исказивали према његовим понудама 1882. и 1883. године, јер им је странка расута и обезглављена, краљ је изнео предлог о којем је тражио да се писменим путем изјасне. Из његовог предлога може се закључити да он није имао намеру да се повуче с престола, јер иначе не би нудио компромис радикалима. Понуду је срочио у три тачке, које се односе на спољну и унутрашњу политику, те на могући споразум с којом другом политичком партијом у земљи.

За главног протагонисту споразума с радикалима одредио је некадашњег непомирљивог радикалског предводника Перу Тодоровића. Ослобођен од казне затвора, Тодоровић се обавезао да ће заложити сав свој утицај код партијских другова, како би се споразум остварио. Међутим, краљ Милан је учинио крупну омашку претпостављајући Тодоровићев ауторитет Николи Пашићу. Иако је више од две године био у емиграцији, јер је побегао преко границе са Ацом Станојевићем пре

⁹ А. Шемјакин, *Никола Пашић и балканска криза 1885. године*, Историјски гласник 1–2 (1996) 100–108; А. Ивић, *Никола Пашић у емиграцији 1884. године. По документима Државне архиве у Бечу*, Споменица Николе Пашића 1845–1925, Београд 1926; Н. Ражнатовић, *О раду радикалне опозиције, кнеза Петра Карађорђевића и књаза Николе против режима краља Милана у Србији 1883–1889*, Историјски записи XXIII, 1 (1966) 57–109.

¹⁰ *Митрополит Михаило и Никола Пашић. Емигрантска преписка 1884–1888*, прир. А. Шемјакин, Београд 2004, 115–140.

¹¹ П. Тодоровић, *Крвава година*, 253–260; П. Тодоровић, *Огледало. Зраке из прошлости*, прир. Л. Перовић, Београд 1997, 128–130.

хапшења чланова Главног одбора, Пашићев углед међу радикалима је остао доминантан.

Прворазредни извори говоре да је управо Пашић тај који је из емиграције уложио велики утицај на радикале у Србији да одбију понуду за преговоре који би их водили ка учешћу у власти скупа с напредњацима. Пашић је преко посебних веза и контаката успео да их убеди да им Милан Обреновић нуди „празна обећања“ и позвао их да и даље „држе целу земљу у трзавици и неизвесности“. „Проломити се мора и то скоро,“ тврдио је Пашић, позивајући пријатеље у Русији и руску владу да помогну, да улију нову наду радикалима у Србији и да их охрабре да одбију споразум који им се нуди. Јасно је да је скуп радикала у Нишу радио под Пашићевим инструкцијама, кога је озбиљно уздрмао краљев потез и сама могућност да дође до договора и смиривања напетости у земљи. Ослобађање радикала и скуп у Нишу озбиљно је забринуо и Русију, која је у полувзваничној штампи почела наново да се обрачунава с Миланом Обреновићем и напредњачком владом. Фасцинантно је како је Пашић успео да стави под контролу и аспирације кнеза Црне Горе и његовог зета Петра Карађорђевића, да обједини њихово деловање како не би несинхронизовано деловали па би то краљ Милан искористио за учвршћивање свог положаја.¹²

Одговор радикала окупљених у Нишу одгодио је за две године краљеве планове о напуштању престола.. За две године 1887. и 1888. краљ је завршио две важне ствари у 1887. години: помиловао је Пашићу блиског човека Ацу Станојевића који се вратио у Србију и доделио пензију митрополиту Михаилу, блиском Пашићевом сараднику из доба емиграције. Затим је владу поверио коалиционом кабинету састављеном од либерала и радикала (јун–децембар 1887). Тиме је изоловао Пашића, који је са митрополитом Михаилом остао у емиграцији до 1889, односно до абдикације краља Милана. Захваљујући тој чињеници, краљ је успео некако да се договори с умереним радикалима и да им почетком 1888. повери самосталну управу под првом радикалском владом на челу с пуковником Савом Грујићем.

Све су то битне чињенице које су краљу Милану дале времена да у споразум с радикалима о новом уставу наступи сигурније и самосталније. Без Пашића у близини, радикали су пристали на концензус у уставном питању који је права круне оштетио у нужној мери, али далеко од онога што је Радикална странка с Пашићем на челу предлагала у уставном нацрту из 1883. године. То се јасно види из документа који овом приликом

¹² *Митрополит Михаило и Никола Пашић*, 142–176.

предајемо јавности. Под Пашићевим инструкцијама радикали окупљени 1886. у Нишу краљу су ултимативним тоном саопштили да су вољни да му помогну, ако им у тачно назначеном року поврати све политичке законе суспендоване уочи Тимочке буне и потом омогући да се донесе Устав којим би се увело опште право гласа, укинула смртна казна, укинули окрузи као административне јединице, а права Народне скупштине проширила на законодавну иницијативу и искључиво буџетско право. Такав диктат једне странке, која земљи и владару у незавидној позицији диктира услове, краљ није хтео прихватити. Ипак, преговори су постепено настављени другим начинима и путевима, који су водили решењу које је 1888. године прихватило умерено крило Радикалне странке.

Тада се јасно осетила подела на умерене радикале, називане касније још и *дворским*, и екстремне, односно непомирљиве радикале чије су се тежње поклапале са главним циљем Николе Пашића из 1885. године, а то је револуција и свргавање Милана Обреновића с престола. До реализације Пашићевог плана дошло је 1903 године, а епизоду која се односи на скуп радикала у Нишу и одговор на понуду краља Милана можемо узети као један у низу потеза који су екстремно крило водили крајњем циљу. Значајно је и занимљиво да се међу потписницима одговора налазе и Раша Милошевић и Паја Михаиловић, који тек што су били амнестирани, скупа с Пером Тодоровићем.

Документ се чува у Историјском архиву Јагодине, под сигнатуром V, 24/ 73, d. 1222. До нас је доспео добротом колеге Нинослава Станојловића, коме овом приликом топло захваљујемо. Интервенције приређивача сведене су на најмању меру.

*

Чланови Радикалне странке скупљени у Нишу по саизвољењу Његовог Величанства Краља¹³ а на позив нарочитог одбора из Крагујевца, одликовани љубазним пријемом од Његовог Величанства, саслушали су у понизности питања која им је Његово Величанство благоизволело поставити и која гласе:

Шта мисли Радикална странка¹⁴ о садашњем спољном питању?

---

¹³ Милан Обреновић (1854–1901) кнез (1868–1882) и краљ Србије (1882–1889).

¹⁴ Народна радикална странка основана јануара 1881. године, В. Крестић, Р. Љушић, *Програми и статуту српских политичких странака до 1918. године*, Београд 1991, 101.

Колико странка, према стеченом искуству и садањим приликама, држи да је остварљиво од њихова програма изнесенога у познатом пројекту устава?

Је ли је странка склона, с погледом на могућне државне потребе, ступити у споразум поради заједничког рада с другом којом странком?¹⁵

Пре него што би чланови странке приступили да излажу своје одговоре на ова питања, они се користе овом приликом, као првој која има се скупљеним у већем броју сад указала, да похитају у понизности изјавити Његовом Величанству своју дубоку благодарност за дело милости¹⁶ којим је повраћена слобода толиким члановима Радикалне странке и да му, осим тога, заблагодаре за изузетно допуштење да се могу састати на скуп.¹⁷

На сама питања чланови имају част, после претреса на скупу, одговорити по реду како су стављена и као што следују.

1. О СПОЉНОМ ПИТАЊУ

Радикална странка свечано изјављује да је увек готова бранити свим средствима, која су јој на домаћају, част и интересе српске. Чланови странке, жалећи што им сада због неувиђаја у све војне прилике и спољне односе није могућно тачним и одређеним одговором посведочити то своје патриотско мишљење и осећање, морају се за сада задовољити оваквом изјавом.

Радикална странка уложиће своју снагу да се у споразуму с краљем земља часно изведе из садањег спољнога заплета. У том правцу странка

---

¹⁵ Поред Радикалне партије, у Краљевини Србији постојале су још две политичке партије, Српска напредна странка која је била на власти од 1880. до 1887. године и Народно-либерална странка. *Програми и статуту*, 107, 121.

¹⁶ У ванредном броју *Српских новина*, бр. 2, 2/14. јануар 1886, позивајући се на уставно право владара, краљ Милан се, као врховни командант, обратио председнику владе М. Гарашанину, наложивши му да из Београдског и Пожаревачког затвора пусти на слободу све који су служили казну за дело побуне 1883. године.

¹⁷ У Србији је 2. новембра 1883. уведено ванредно стање, најпре у Црноречком округу. Ванредно стање је 6. новембра проширено и на срезове Бањски, Крајински и Алексиначки и најзад и на Моравски, те на сам Алексинац. Тог истог дана похашпшени су сви чланови Главног одбора Народне-радикалне странке, осим председника Пашића који је пребегао у Земун и Аце Станојевића који је такође бекством избегао хапшење. Закон о зборовима и удружењима обустављен је у целости, што је значило да партије престају са сваким даљим радом.

је готова искрено потпомагати краља, да се интереси земље ни у чему не окрње.

2. О ПРОГРАМУ

Да би наш одговор на ово питање био тачан, ми морамо примити најпре дасе програм Радикалне странке не може никако у један појам стопити с познатим нацртом устава.¹⁸ Овај нацрт био је не само оно што му име каже, проста припрема за састављање дефинитивног пројекта устава, него он још није био издржао ни критику странке, те на странку не могу пасти прекори које би неке одредбе у том нацрту могле заслужити. Прави програм Радикалне странке много је старији од поменутога нацрта и био је сасвим јаван.

Чланови Радикалне странке, с обзиром на данашње прилике које су од пресудна утицаја не само на рад и држање странке него на целокупно стање српске државе, а стојећи на земљишту свога програма, сагласили су се да своје политичке назоре и најпрече захтеве сведу у ове тачке:

I

За прво време потребно би било, да би се пробудило у народу више одушевљења прегнућа,¹⁹ која би значајно припомогла и расправи спољнега питања, да се укину преки судови који још постоје у неким крајевима земље и да се на основу чл. 56 устава уведе привремено углавном закон о општинама који је 1882. год. Народна скупштина усвојила.

II

Чим се закључи мир, одмах се повраћа редовно стање у земљи. Садања се скупштина распушта и најдаље за месец дана наређују се нови слободни избори за малу скупштину²⁰ која се састаје најдаље за два месеца по закључењу мира.

III

Ова скупштина у првој сесија, а у цели припреме за промену устава, имала би донети законе: 1. општински 2. о штампи 3. о удружењима 4. о зборовима 5. о личној безбедности. Истој се скупштини има поднети

---

¹⁸ Реч је у Нацрту из 1883. године. Објављен је у: Р. Милошевић, *Тимочка буна 1883. године*, 108–126.

¹⁹ Треба: одушевљена прегнућа.

²⁰ Мисли се на обичну скупштину, с обзиром на то да је по Уставу из 1869. скупштина могла бити обична, тј. редовна и велика, пет пута бројнија од обичне.

на увиђај целокупно финансијско стање земље и она би имала предузети сходне мере за што боље уређење тога стања .

IV

Најдаље за шест месеци од распуштања ове скупштине сазива се Велика народна скупштина за промену устава.

V

Радикална странка држи да би главне промене у уставу, осим одредаба чланова I, X и XXXI, требале да буду ове и оваке:

Скупштину састављају само посланици народом изабрани. Скупштина је једнодома.²¹ Избор је непосредан, а право бирања имају сви пунолетни грађани српски који уживају грађанска права и плаћају данак.

Право иницијативе у законодавству имају и краљ и Скупштина.

Народна скупштина има искључиво буџетско право .

Скупштину сазива краљ сваке године у одређени дан а по потреби и ванредно.

Краљ има право да распусти скупштину и у том случају расписују се нови избори и сазива се нова скупштина у одређеном року.

Уставом се имају завести сходне мере које би спречиле пренагљеност у законодавном року народне скупштине.

Уставом се имају ујемчити политичке и грађанске слободе, као: лична и имовинска безбедност, слобода избора, слобода штампе, слобода удружења и слобода збора и договора.

Уставом се има потпуно утврдити министарска одговорност.

Српском грађанину може судити само редовни надлежни суд.

Смртна казна за политичке кривце укида се.

Уставом се утврђује административна подела земље на општине и срезове који ће се организовати на начелу локалне самоуправе, а под извесном државном контролом.

Уставом се утврђује обавезна и бесплатна основна настава.

Уставом се има завести прогресивна пореза.

Главну контролу над свима државним рачунима бира²² Народна скупштина.

Војена је дужност обавезна за свакога. Војска се има увек одржавати на висини да одговара спољном задатку Србије.

---

²¹ Једнодомна.

²² Треба: има.

О СПОРАЗУМУ

Чланови странке задржавали [су] се највише на претресу овог питања. Одлучили су с већином од 42 [гласа за] и 2 противна гласа да Радикална странка не може ни с којом од других двеју странака у земљи ступити у сvezу и заједнички рад, пошто би, сасвим вероватно, последица заједнице једног дела странке могла бити да се у странци начини расцеп, а тога се чланови странке нарочито боје и из разлога што би тај расцеп могао утицати да у народу малакше оно поверење које, по мишљењу чланова, не поцепана Радикална странка ужива код народа, и које доста осигурава утицај странке на народно прегнуће и на решење спољних тешкоћа.

7. фебруара 1886. г.
У Нишу

Његова Величанства верни и одани:
Павле Ј. Вуковић, Крагујевац
Срета Анђелковић
поп Јоца Божић, Бадњевац
Марко Петровић, Београд
Вучић Миловановић
Димитрије Катић, Црквенац
Димитрије Цветковић, Туприја
Сима Ј. Илијић
Мићо К. Јовановић
Михајло Смиљанић
Арсеније Л. Прокопијевић
Ранко Б. Тајсић
Максим Сретеновић, Г. Милановац
Мика Даниловић
Таса Ђикић, Јагодина
Милан Д. Раденковић
Станојло Вукчевић
Аврам Миловановић
Ђока Ж. Брачинац
Стоиљко Милићевић
Димитрије Ристић
Никола Павловић
Лазар Илић
Милош Симић
Милан Глигоријевић
Живко Лазаревић
Риста С. Поповић

Јован С Јовановић
Илија Стошић
Петар Максимовић
Светозар П. Грнчаревић
Јоксим Павловић
Михајло П. Бончић
Лазар Р. Петровић
Стеван Миленковић
Ј. Ж. Јовановић
Пера Велимировић
Јован Ђаја
Светомир Николајевић
Паја К. Мијаиловић
Андра Николић
Коста С. Таушановић
Раша Милошевић

Одвојено мњење:

Иако сам убеђен да је Радикална странка способна да сама прими управу земаљску и корисно руководи земаљске послове, ипак сам за овај мах за споразум с напредњацима из ових практичних и зато неодољивих разлога:

Стога што сам уверен да Његово Величанство Краљ неће предати управу самој Радикалној странци

Стога што предвиђам да пред нама стоје тако судбоносни догађаји у руковођењу којих Радикална странка по сваку цену треба да добије удела ако се неће да руковођење тих догађаја буде искључно²³ предато ономе правцу који ће изложити земљу големим опасностима.

7. фебруара 1886. г.
У Нишу

Пера Тодоровић

---

²³ Искључиво.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Архиви – Archives

Историјски архив Јагодине. [Istorijski arhiv Jagodine]

Извори – Primary Sources

Ивић А., Никола Пашић у емиграцији 1884. године. По документима Државне архиве у Бечу, Споменица Николе Пашића 1845–1925, Београд 1926. [Ivić A., Nikola Pašić u emigraciji 1884. godine. Po dokumentima Državne arhive u Beču, Spomenica Nikole Pašića 1845–1925, Beograd 1926]

Крестић В., Љушић Р., Програми и статуту српских политичких странака до 1918. године, Београд 1991. [Krestić V., Ljušić R., Programi i statuti srpskih političkih stranaka do 1918. godine, Beograd 1991]

Крстић Н., Дневник: јавни живот, 3, 2. јануар 1877 – 21. децембар 1887, прир. М. Јагодић, Београд 2007. [Krstić N., Dnevnik: javni život, 3, 2. januar 1877 – 21. decembar 1887, prir. M. Jagodić, Beograd 2007]

Милошевић Р., Тимочка бунa 1883. године. Успомене Раше Милошевића, члана Главног одбора Радикалне странке, Београд 1923. [Milošević R., Timočka buna 1883. godine. Uspomenе Raše Miloševića, člana Glavnog odbora Radikalne stranke, Beograd 1923]

Митрополит Михаило и Никола Пашић. Емигрантска преписка 1884–1888, прир. А. Шемјакин, Београд 2004. [Mitropolit Mihailo i Nikola Pašić. Emigrantska prepiska 1884–1888, prir. A. Šemjakin, Beograd 2004]

Пироћанац М., Белешке, прир. С. Рајић, Београд 2004. [Piroćanac M., Beleške, prir. S. Rajić, Beograd 2004]

Ражнатовић Н., О раду радикалне опозиције, кнеза Петра Карађорђевића и књаза Николе против режима краља Милана у Србији 1883–1889, Историјски записи XXIII, 1 (1966) 57–109. [Ražnatović N., O radu radikalne opozicije, kneza Petra Karađorđevića i knjaza Nikole protiv režima kralja Milana u Srbiji 1883–1889, Istorijski zapisi XXIII, 1 (1966) 57–109]

Тодоровић П., Крвава година, прир. Л. Перовић, Београд 1991. [Todorović P., Krvava godina, prir. L. Perović, Beograd 1991]

Тодоровић П., Огледало. Зраке из прошлости, прир. Л. Перовић, Београд 1997. [Todorović P., Ogledalo. Zrake iz prošlosti, prir. L. Perović, Beograd 1997]

Тодоровић П., Успомене на краља Милана, прир. Л. Перовић, Београд 1997. [Todorović P., Uspomenе na kralja Milana, prir. L. Perović, Beograd 1997]

Новине – Newspapers

Српске новине (1886). [Srpske novine (1886)]

Литература – Secondary Works

Шемјакин А., Никола Пашић и балканска криза 1885. године, Историјски гласник 1–2 (1996) 100–108. [Šemjakin A., Nikola Pašić i balkanska kriza 1885. godine, Istorijski glasnik 1–2 (1996) 100–108]

Suzana RAJIĆ

**PROCEEDINGS OF THE RADICAL GROUP OF 1886
IN NIŠ – ANSWER TO KING MILAN**

Summary

The offer of King Milan Obrenović to the Radicals for consensual work in 1886 was the third in a row since the parties were founded in modern-day Serbia in 1881. It was made at a time when peace talks were under way with Bulgaria after the unsuccessful war. Under the instructions of Nikola Pašić from emigration, the radicals assembled in Niš in 1886 told the King in the ultimate tone that they were willing to help him if he put back in force all the political laws suspended on the eve of the Timok rebellion. They also requested a new constitution and introduction of universal suffrage, abolition of the death penalty, organisation of districts as administrative units, extension of the rights of the National Assembly to the legislative initiative, and an exclusive budgetary law. The king did not agree to these conditions. Nevertheless, negotiations gradually continued in other ways, leading to a solution accepted by the moderate wing of the Radical Party in 1888.

Keywords: King Milan Obrenović, Radical Party, Pera Todorović, political parties, coalition, Progressives, party programme.

Чланак примљен: 29. 03. 2019.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 18. 10. 2019.

Ана СТОЛИЋ*

Историјски институт

Београд

ПРАВИЛА СРПСКОГ НАРОДНОГ ЖЕНСКОГ САВЕЗА ИЗ 1909. ГОДИНЕ**

Анстракт: Рад представља критичко издање Правила *Српског народног женског савеза*, прве организације жена у Краљевини Србији која је у циљеве свог рада унела политичке захтеве за изједначавање приватно-правног, економског и политичког положаја жена и мушкараца. *Савез* је окупио већину хуманитарних женских удружења у земљи. Иако је основан 1906. године на иницијативу представница међународних женских организација, пре свих Међународне алијансе за право гласа жена (International Alliance for Women's Suffrage – IAWS), *Савез* је започео са активнијим радом 1909. године. Тада су дефинисана Правила рада односно, његови циљеви који су били допуњени захтевом за стицањем права гласа за жене.

Кључне речи: Српски народни женски савез, феминизам, право гласа жена.

У Краљевини Србији је у првој деценији 20. века деловало неколико женских хуманитарних и патриотских удружења. Најстарије, *Женско друштво*, основано 1875. године, по свом трајању, организацији, обиму активности, донетима и резултатима рада представљало је јединствен феномен у Кнежевини/Краљевини Србији.¹ Анализе његових

* ana.stolic13@gmail.com

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Од универзалних царстава канационалним државама: друштвене и политичке промене у Србији и на Балкану* (Ев. бр. 177030).

¹ Љубица Марковић, *Почеци феминизма у Србији и Војводини*, Београд 1936; Тања Корићанац, Љиљана Танеска, *Београдско женско друштво 1875–1941*, каталог изложбе, Београд 1995; Neda Vožinović, *Žensko pitanje u Srbiji u 19. i 20.*

особености указују да је делатност *Женског друштва* представљала институционализацију женских родних улога (брига и старање) и репродуковање друштвених статуса његових чланица (већином из тек поникле грађанске класе). У исто време, упркос своме „нефеминистичком“ карактеру, друштво је знатно допринело обликовању еманципаторске свести жена.² Осим *Женског друштва*, у Србији су деловала и женска удружења са изразитим патриотским предзнаком: *Одбор госпођа кнегиње Љубице* (од 1899) и *Коло српских сестара* (осн. 1903). Обе организације су у деценији пред балканске ратове следиле правце српске спољне политике ка све снажнијем државном присуству на Косову и Метохији и у Македонији. Осим њих, у Београду су били активни *Материнско удружење* и *Јеврејско женско друштво*.

Потреба једне групе жена у грађанским женским удружењима да се дистанцирају од онога што су сматрале политичким, дакле мушким доменом, посебно је уочљива у сложенем, често конфликтном односу који се градио између њих и организације жена социјалдемократа у Србији у деценији пред Први светски рат.³ Реч је о појави која је типична за већину европских држава и друштава на почетку 20. века у којима јача социјалдемократски женски покрет. За њих се захтев за опште право гласа жена налазио на листи захтева за слободом и једнакошћу, али су чврсто заступале своје политичко опредељење да је питање женских права у другом плану у односу на класно питање. То је често доводило до ограничених могућности за сарадњу између та два крила покрета за еманципацију жена или до узајамног искључивања. Нешто слично догодило се и у Краљевини Србији у којој је радништво било у зачетку. Тако је позив новооснованог *Кола српских сестара* за сарадњу био одбијен из „класних разлога“.⁴

---

veki, Београд 1996, 66–68; Љиљана Станков, *Катарина Миловук и женски покрет у Србији*, Београд 2011; Јасмина Милановић, *Делфа Иванић*, Београд 2015.

² А. Столић, *Сестре Српкиње. Појава покрета за еманципацију жена у Краљевини Србији*, Београд 2015, 119–134; иста, *Држава и Београдско женско друштво: (ре)продукција родних улога и друштвених позиција жена као део стратегије управљања (1875–1914)*, Држава и политике управљања, ур. Петар Крстић, Београд 2017, 149–174.

³ Ана Столић, *Феминизам, Срби 1903–1914*, I том, *Интелектуална историја*, Београд 2014, 302.

⁴ Убавка Вујошевић, *Учешће жена у радничком покрету Београда 1903–1914*, Годишњак града Београда VII (1960) 355–357; N. Воџиновић, *Žensko pitanje u Srbiji u 19. i 20. veku*, 86.

Почетком 20. века на еманципаторској и феминистичкој сцени у свету долази до интернационализације женског покрета. Реч је о две организације: Међународном женском савету (International Council of Women) и Међународној алијанси за право гласа жена (International Alliance for Women's Suffrage). Обе су постале значајна политичка снага међународног женског покрета до почетка Првог светског рата. У њиховом крилу развијана је антимилитаристичка и антиратна идеја која је водила стварању Међународног комитета жена за стални мир, у Хагу 1915. године (International Committee of Women for Permanent Peace) односно, Међународне женске лиге за мир и слободу од 1919. године (Women's International League for Peace and Freedom).⁵ Стремећи ка привлачењу што већег броја присталица, *Међународни женски савет* је у првим годинама избегавао да се опредељује у вези с контроверзним питањима а једно од њих је било и истицање захтева за право гласа жена. Стратегија вођства организације се заснивала на ставу да и противнице освајања политичких права заслужују да се чује њихово мишљење. Овакав став је убрзао оснивање *Међународне алијансе за право гласа жена* 1902. године у Вашингтону односно, на конгресу у Берлину 1904. године. У *Алијанси* је од оснивања обликован јак феминистички идентитет с јасним циљем постизања пуних грађанских, политичких и економских права жена. У пракси, обе организације су деловале на основу сарадње с националним комитетима европских и других земаља (САД, Канада, Аустралија и Нови Зеланд). Било је предвиђено да се на националном нивоу формирају организације састављене од постојећих женских удружења, локалних савета или уније удружења и институција.⁶ Већ током првих година 20. века обе организације су постале веома привлачне за различита женска удружења на националном нивоу. Та моћ се заснивала на значајном медијском простору који је освојен у многим земљама посредством штампе и публикација и на жустрој агитацији коју су спроводиле водеће представнице организација кроз гостовања

⁵ А. Столић, *Између национализма и интернационализма: Српкиње на конгресима организација међународног женског покрета до Првог светског рата*, Историјски часопис LXVII (2018) 313.

⁶ Њихова обавеза је била да пошаљу предлог за пријем, копије оснивачког акта, правила рада и резолуције на основу којих се шаље предлог за пријем у организацију. Документи националних организација требало је да буду у складу с Декларацијама међународног покрета. Све чланице националних комитета су имале право да присуствују конференцијама и конгресима међународних организација, али нису могле јавно да наступе без позива председавајуће конгреса.

и предавања у појединим земљама. Међутим, изгледа да је посебно стратегија признавања, понекад и пренаглашеног истицања националних и културних разлика била важан и успешан кохезиони елемент. Ово је само на први поглед било у супротности с представама о јединству жена и „универзалном сестринству“ на којима је истрајавало вођство покрета. Помињање националних посебности и у службеним извештајима с конференција, учинило је да они постану разумљиви и прихватљиви националним комитетима, јер су садржали објашњење за етничке, националне, друштвене особености на националном и регионалном нивоу. Све ово је било веома значајно и за настанак јединствене женске организације у Краљевини Србији.⁷

Везе појединих представница српских женских организација с међународним женским покретом успостављене су деведесетих година 19. века када су учињени први покушаји да се Србија укључи у међународни женски покрет. У оквиру међународне преписке Ема Ларан, секретарка *Међународног женског савета* обратила се Косари Цветковић⁸ предлогом о организацији јединственог савета Српкиња и његовом прикључивању интернационалном покрету. Међутим, њен став и став тадашњих ауторитета био је да нису сазрели услови за овакву организацију.⁹ Крајем 1903. године *Женско друштво* је добило позив да учествују на конгресу *Међународног алијансе за право гласа жена* у Берлину наредне године. Иако нису послале своје делегате на конгрес, у *Домаћици*, гласилу Женског друштва, објављен је текст у коме је подробно описан овај догађај.¹⁰ На конференцији филантропског одбора *Међународне алијансе за право гласа жена* у Паризу у мају 1906. године, којој је присуствовала Јелена Лазаревић,¹¹ било је речи о оснивању женског савеза у Србији. Исте године

⁷ А. Столић, *Између национализма и интернационализма: Српкиње на конгресима организација међународног женског покрета*, 315.

⁸ Косара Цветковић (1867–1953) била је наставница географије и уметности у Вишој женској школи у Београду, преводитељка, списатељица, илустраторка, ауторка монографије *Виша женска школа у Београду. Педесетогодишњица* (Београд 1913) и бројних чланака, есеја и песама. Започела је преписку с међународним женским покретом.

⁹ Цветковићева је послала писмо Аркадију Варађанину, уреднику новосадског „Женског света“, који га није објавио. Ј. Лазаревић, *Српски народни женски савез и Међународни женски савез*, *Домаћица*, бр. 12 (1906) 358. N. Božinović, *Žensko pitanje u Srbiji u 19. i 20. veku*, 77.

¹⁰ Ј. Милановић, *Делфа Иванић*.

¹¹ Јелена Лазаревић била је наставница Више женске школе, секретар Кола српских сестара, чланица Литерарног одбора „Домаћице“. Била је добро упућена

је на конференцији економске секције *Алијансеу* Хагу донета одлука да Кете Ширмахер (Kaethe Schirmacher), Немица, докторка филозофије и феминисткиња обиђе Будимпешту, Београд и Софију и подстакне тамошња женска удружења на уједињење и прикључивање међународном покрету. У Београду је боравила почетком октобра 1906. године. У сали Универзитета одржала је пред малобројном публиком предавање о еманципацији жена. Ово је било прво јавно предавање о женском покрету, еманципацији жена и феминизму које је одржано у Београду и Србији.¹² На иницијативу Јелене Лазаревић, управо пред гостовање Кете Ширмахер, 5. октобра 1906. године, основан је *Српски народни женски савез*. Његови оснивачи били су *Женско друштво*, *Одбор госпођа кнегиње Љубице*, *Коло српских сестара* и *Материнско удружење* а касније су му се придружила остала женска удружења у земљи. Реч је о организацији чије је оснивање означило почетак организованог покрета за еманципацију жена у Србији. Усмерење и циљеви деловања нису били дефинисани у првим годинама постојања *Савеза*, као ни његов еманципаторско-феминистички оквир. Иако је начелно прихваћена иницијатива Ширмахерове да се као услов приступања *Међународној алијанси* у циљеве новооснованог савеза унесе и захтев за женско право гласа, правила рада нису уопште формулисана током наредне две године.

Иако је *Савез* одмах по оснивању поднео захтев за пријем у обе међународне организације, приликом одређивања правила рада испољиле су се све недоумице у погледу уобличавања циљева удружења.¹³ Преговарања у вези с постављањем захтева за добијање права гласа за жене трајала су неколико година и довела су до тога да се у оквиру *Савеза* поставе питања, разматрају проблеми и развију стратегије које су га приближиле савременим феминистичким удружењима. Противљење померању старих граница показале су многе чланице разних друштава која су ушла у *Савез*, док су заговорнице истицале врло јасно стратешко опредељење: у националном је интересу да се на међународној трибини изложе проблеми Србије и њене борбе за национално ослобођење и да европска јавност треба да се упозна са Српкињама и њиховим врлинама. Оне су сматрале да је учлањење у међународни покрет изузетно важно да би се у свету шириле информације о Србији, Српкињама и њиховим

у рад националних женских организација, посебно Француског женског савеза.

¹² Делфа Иванић, *Предавање др Кети Ширмахерове и наше женске прилике*, Домаћница, бр. 12 (1906).

¹³ N. Воџиновић, *Žensko pitanje u Srbiji u 19. i 20. veku*, 78–80; Љ. Станков, *Катерина Миловук*, 108. Ј. Милановић, *Делфа Иванић*, 138.

доприносима друштву и држави. Ова аргументација је постала изузетно актуелна после анексије Босне и Херцеговине 1908. године.¹⁴ Вођство *Алијансе* је, на другој страни, било толерантно према постепеним корацима српског *Савеза* у погледу испуњења кључног услова за придруживање организацији: истицања захтева за право гласа жена у земљи.¹⁵ Тек тада је било могуће да се питање права гласа унесе у правила *Савеза*, као другостепени задатак после рада на националном хуманитарном плану и да та организација постане 1909. године чланица *Међународне алијансе за право гласа*. У управи *Савеза* биле су најпознатије, најангажованије и најистакнутије жене у Србији тога доба: Савка Суботић, Катарина Миловук, Делфа Иванић, Љубица Луковић и др. Еманципаторско-феминистички оквир рада организације првенствено на описмењавању и културном унапређивању жена, стицању најпре грађанских а потом политичких права, дефинисан је коначно 1911. године.

Савез је 1909. године примљен у чланство *Међународне алијансе за право гласа жена* а 1911. године у чланство *Међународног женског савета*. Његове најистакнутије чланице имале су редовне контакте с водећим активисткињама из иностранства и присуствовале су конгресима ових међународних организација који су одржани у Лондону 1909, Стокхолму 1911, Будимпешти 1913. и Риму 1914. године.

Прва правила *Српског народног женског савеза* упућена су Управи града Београда која их је потврдила у марту 1909. године. Састављена су по узору на Правила *Женског друштва* и зато су многе одредбе разрађене до појединости (нпр. управљање, изборни поступак, обавезе руководства итд). Публикована су у часопису *Домаћица* број 3 и 4 за 1909. годину на стр. 29–31.

---

¹⁴ Предавање Катарине Холец у Великом Градишту 1912, *Домаћица*, бр. 3 (1913) 67.

¹⁵ У Уставу Алијансе усвојеном 1909. године издвојена су два кључна услова за пријем: национални комитети морају да укључе право гласа као циљ рада „осим ако локални услови то не допуштају” и морају да имају развијену мрежу установа на локалном нивоу. *Women Suffrage in Practice*, London 1913, 155.

***

ПРАВИЛА СРПСКОГ НАРОДНОГ ЖЕНСКОГ САВЕЗА

Чл. 1. Изасланице Београдског женског друштва¹⁶, Одбора кнегиње Љубице, Кола српских сестара и Материнског удружења на заједничкој конференцији 5. октобра 1906. год. основале су у Београду „Српски народни женски савез”.

Чл. 2. Свако од ових удружења располагаће својом имовином и даље независно од Савеза у оном правцу, у ком је и до сада радило.

Чл. 3. Народни женски савез позваће у своју заједницу сва остала удружења и установе наше Отаџбине.

Чл. 4. Савез врши свој морални утицај путем саветовања, обавештавања и договора на начин који се овим правилима прописује.

Чл. 5. Све српске женске установе и удружења могу приступити Савезу и свако од њих имаће своје изасланице, које ће своје друштво и друштвене интересе заступати.

Чл. 6. Установа или удружење које би желело да приступи Савезу дужно је писмено обратити се Управи Народног женског савеза.

Чл. 7. Народни женски савез има права да уврсти за члана Управе Савеза или за члана Савеза оно женскиње, које се код нас одликовало на хуманом или књижевном раду.

Циљ

Чл. 8. Савез ставља себи у задатак, на првом месту, да ради на националном пољу и да сав свој рад стави у службу народним интересима; затим да помаже сваком женскињу да сачува своју веру, морал и напредак, да помаже свако женскиње у беди и невољи, морално да их упућује на рад и штедњу; да подиже установе, корисне породици и Отаџбини, да потпомогне све хумане установе и удружења.¹⁷

---

¹⁶ Иако се у већини докумената и извештаја о раду ове организације користио назив *Женско друштво* а веома ретко, као у случају објављивања Правила Српског народног женског савеза *Београдско женско друштво*, у литератури се усталио назив *Београдско женско друштво*. На ову околност указала је Јасмина Милановић у: *Женско друштво (1875–1942)* (рукопис).

¹⁷ У вези с допуном овог члана постоје недоумице. Неке од водећих представница (Јелена Лазаревић, Делфа Иванић) навеле су да је чл. 8 накнадно допуњен захтевом за право гласа и то у интервалу од доношења до потврде Правила. Стално је истицано да је од *Савеза* то захтевала *Међународна алијанса* и да је то био услов за учешће Ане Христић на конгресу ове организације у Лондону 1909.

Чл. 9. Савез тежи и ради на томе да у заједницу уведе сва српска женска удружења и ван граница Србије, уколико то према законима буде изводљиво.¹⁸

Чл. 10. Народни женски савез поглавито ће пазити да заснује сестринске односе између чланова појединих друштава, тиме ће се развијати узајамност и солидарност, неоспоран услов за напредак и успех.

Чл. 11. Српском народном женском савезу биће задатак и циљ: да ступи у духовну заједницу са српским женским установама ван граница Србије а доцније и у Међународни женски савез (International Council of Women).

Управа Српског народног женског савеза

Чл. 12. Народни женски савез бира Управни одбор на главном скупу. Бирање је тајно.

Чл.13. Управа се бира на три године и може имати највише 30 чланова. У Управу из сваког савезног удружења морају ући најмање по два члана.

Чл. 14. Управу чине: председница, две потпредседнице, благајник, две деловође – чланови кореспонденти и остали чланови.

Чл. 15. Ако који члан Управе Савеза да оставку, замењује га изасланица оног Друштва или Установе из које је члан који се повлачи.

Чл. 16. На састанцима Управе водиће се записник. Записник оверавају председница, деловођа и један члан Управе.

Чл. 17. У сваку нову Управу мора ући половина старих чланова.

Рад Управе Српског народног женског савеза

Чл. 18. Управа савеза држаће три пута годишње своје састанке под председништвом председнице или једне потпредседнице, а према потреби и чешће.

Чл. 19. Управа Савеза дужна је једанпут годишње сазвати Главни скуп на који могу доћи сви који се радом Савеза интересују, али право гласа имаће само чланови савезних Удружења. Управа, према потреби, може позвати и ванредни главни скуп.

године. Српска представница је учествовала у раду конгреса а из руководства Алијансе је стигло обавештење да имају разумевања за специфичне прилике у Србији и да зато и без захтева за право гласа жена могу да постану чланице *Алијансе*. Ово је постало и једна од одредби Устава *Алијансе* „The Constitution adopted at London”, *Report of the 5th Conference IAWS*, London 1909, 145.

¹⁸ *Српски народни женски савез* је постао члан *Савеза Српкиња* из Аустроугарске који је основан 1910. године.

Чл. 20. Управа Народног женског савеза спрема и објављује дневни ред, али сваки члан Савеза има права да преко Управе (десет дана пре скупа) писмено унесе у дневни ред своје предлоге и питања ради обавештавања. Предлози се усвајају већином гласова.

Чл. 21. Решава се већином гласова.

Чл. 22. Записник скупа Српског народног женског савеза оверавају председница, благајница, деловођа и три члана.

Чл. 23. Управа Српског народног женског савеза дужна је не само представљати Савез, но и радити предано за сва савезна предузећа.

Чл. 24. Управа Српског народног женског савеза подноси на скуповима разне предлоге и извештај о своме раду.

Чл. 25. Све одлуке и предузећа Управе Српског народног женског савеза морају се саопштити савезним удружењима.

Дужности председнице, деловође и благајника

Чл. 26. Председница представља Друштво пред властима. Њена дужност: да сазива и руководи седницама и да потписује сва друштвена акта. Кад је она спречена, њу заступа прва или, ако је и она спречена, онда друга потпредседница.

Чл. 27. Дужност је деловође: а) да води записник на седницама, б) да спрема потребна акта, в) да премапотписује сваки друштвени акт и да тачно води деловодни протокол.

Чл. 28. Дужност је благајнице: а) да прима новац упућен Друштву, б) да чини исплате и да спрема четворомесечне рачуне, које подноси Управи.

Чл. 29. На сваком документу за исплату мора бити потпис председнице или потпредседнице и деловође.

Средства српског народног женског савеза

Чл. 30. Извори Савеза су прилози појединих Удружења.

Мењање Правила

Чл. 31. На захтев једне трећине чланова Савезна Правила се могу мењати и допуњавати.

Чл. 32. При допуњавању Правила потребна је већина од две трећине чланова.

Чл. 33. У случају да је Српском народном женском савезу онемогућен опстанак, макаквим засад непредвиђеним узроком, имовина Савеза даје се оној установи за коју већина чланова Савеза нађе да ју је потребно

помоћи. Записници и преписка Управе Народног женског савеза предаће се најстаријој женској установи, Женском друштву, на чување.

I Деловођа
Томанија Недељковића
II Деловођа
Драга Ђурићева

Председница
Савка Суботићка
I Потпредседница
Мила Анд. Николића
II Потпредседница
Софија Љ. Ивановићка

Управне чланице:

Катарина М. Миловука, Милка Гр. Миловановића, Савка М. Панићка, Наца С. Стефановићка, Љубица П. Луковићка, Олга С. Исаковићка, Др Драга Љочић, Јелена Ј. Димитријевић, Катарина Холецова, Милка Свет. Вуловић.

Да су г-ђе Савка Суботићка, Мила Николићка, Софија Љ. Ивановићка, Томанија Недељковићка, Драга Ђурићева чланице Српског народног женског савеза и чланице г-ђе Катарина М. Миловука, Милка Гр. Миловановића, Савка М. Панићка, Наца С. Стефановићка, Љубица П. Луковићка, Олга С. Исаковићка, Др Драга Љочић, Јелена Ј. Димитријевић, Катарина Холецова, Милка Свет. Вуловић све овдашње, које потписати посредно познаје, ова Правила власти на потврду поднеле и у свему за своја признале и својим потписима утврдиле, Управа града Београда тврди по наплати прописане таксе.

Бр. 12161
10. март 1909. год.
Београд

По наредби Управе Београда
Члан
Жив. А. Лазић

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCES

Литература – Secondary Sources

- Božinović N., *Žensko pitanje u Srbiji u 19. i 20. veku*, Beograd 1996.
- The Constituion adopted at London*, Report of the 5th Conference IAWS, London 1909.
- Women Suffrage in Practice*, London 1913.
- Вујошевић У., *Учешће жена у радничком покрету Београда 1903–1914*, Годишњак града Београда VII (1960) 353–394. [Vujošević U., *Učesće žena u radničkom pokretu Beograda 1903–1914*, Godišnjak grada Beograda VII (1960) 353–394]
- Иванић Д., *Предавање др Кети Ширмахерове и наше женске прилике*, Домаћница, бр. 12 (1906). [Ivanić D., *Predavanje dr Ketii Širmaherove i naše ženske prilike*, Domaćica, br. 12 (1906)]
- Корићанац Т., Танеска Љ., *Београдско женско друштво 1875–1941*, каталог изложбе, Београд 1995. [Korićanas T., Taneska Lj., *Beogradsko žensko društvo 1875–1941*, katalog izložbe, Beograd 1995]
- Лазаревић Ј., *Српски народни женски савез и Међународни женски савез*, Домаћница, бр. 12 (1906). [Lazarević J., *Srpski narodni ženski savez i Međunarodni ženski savez*, Domaćica, br. 12 (1906)]
- Марковић Љ., *Почеци феминизма у Србији и Војводини*, Београд 1936. [Marković Lj., *Počeci feminizma u Srbiji i Vojvodini*, Beograd 1936]
- Милановић Ј., *Делфа Иванић*, Београд 2015. [Milanović J., *Delfa Ivanić*, Beograd 2015]
- Милановић Ј., *Одбор госпођа Кнегиња Љубица 1899–1942*, Историја 20. века 1 (2015) 23–33. [Milanović J., *Odbor gospođa Knegiwa Ljubica 1899–1942*, Istorija 20. veka 1 (2015) 23–33] Доступно на: http://istorija20veka.rs/wp-content/uploads/2017/01/2015_1_02-Milanovic-23-33.pdf
- Предавање Катарине Холец у Великом Градишту 1912*, Домаћница, бр. 3 (1913). [Predavanje Katarine Holecove u Velikom Gradištu 1912, Domaćica, br. 3 (1913)]
- Станков Љ., *Катарина Миловук и женски покрет у Србији*, Београд 2011. [Stankov Lj., *Katarina Milovuk i ženski pokret u Srbiji*, Beograd 2011]
- Столић А., *Држава и Београдско женско друштво: (ре)продукција родних улога и друштвених позиција жена као део стратегије управљања (1875–1914)*, Држава и политике управљања, ур. Петар Крестић, Београд 2017, 149–167. [Stolić A., *Država i Beogradsko žensko društvo: (re)produkcija rodних uloga i društvenih pozicija žena kao deo strategije upravljanja (1875–1914)*, Država i politike upravljanja, ur. Petar Krestić, Beograd 2017, 149–167]
- Столић А., *Између национализма и интернационализма: Српкиње на конгресима организација међународног женског покрета до Првог светског рата*, Историјски часопис LXVII (2018). [Stolić A., *Između nacionalizma i internacionalizma: Srпкиnje na kongresima organizacija međunarodnog ženskog pokreta do Prvog svetskog rata*, Istorijiski časopis LXVII (2018) 309–337]
- Столић А., *Сестре Српкиње. Појава покрета за еманципацију жена и феминизма у Краљевини Србији*, Београд 2015. [Stolić A., *Sestre Srпкиnje. Pojava pokreta za emancipaciju žena i feminizma u Kraljevini Srbiji*, Beograd 2015]

Столић А., *Феминизам*, Срби 1903–1914, I том, Интелектуална историја, Београд 2014, 302.
[Stolić A., *Feminizam*, Srbi 1903-1914, I tom: Intelektualna istorija, Beograd 2014, 302–310]

Ana Stolić

RULES OF THE SERBIAN NATIONAL WOMEN'S UNION FROM 1909

Summary

The paper critically presents and analyses the Rules of the Serbian National Women's Union, the first national organisation of women in the Kingdom of Serbia which put forward political requests for the achievement of private-legal, economic and political equality of women. The largest humanitarian and patriotic women's associations in the country became part of the Union. Their activity implied the institutionalisation of female gender roles (care, motherhood) and the reproduction of social statuses of its members (most of them from the recently created citizen class). Although the Union was established upon the initiative of the International Woman Suffrage Alliance in 1906, its activities intensified only after the Austro-Hungarian annexation of Bosnia and Herzegovina in 1908, which marked the start of mass politisation of women in Serbia. Serious discussions about the objectives of the Union's work began and the first Rules were drafted at the time. Their analysis has enabled an insight into the attitudes and convictions of the leading female representatives concerning the topical issues of the emancipation of women and feminism of the time. Intensive national work was defined as the first and foremost objective. Another objective was the membership in strong organisations of the international female movement (the International Council of Women, International Woman Suffrage Alliance). Although the Rules do not define as an objective the achievement of political rights for women (a supplement was made later), the Serbian National Women's Union became a member of the International Woman Suffrage Alliance in 1909 at the congress of London, and the International Council of Women at the congress of this organisation in Stockholm in 1911.

Keywords: Serbian National Women's Union, feminism, women's suffrage.

Чланак примљен: 29. 03. 2019.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 16. 07. 2019.

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

Текст доставити на адресу Редакције издања Историјског института,
Кнеза Михаила 36/II, Београд, e-mail: istorinst@iib.ac.rs

Рукописи у компјутерском слогу предају се у једном примерку у штампаном и електронском облику у фонту Times New Roman, величина фонта 12. Размак између редова је 1.5, а напомене се налазе на крају сваке стране. Аутори могу предати радове и на страном језику (енглески, руски, француски, немачки).

Текст може да има највише 1,5 табак (1.800 словних места по страни)

Осим основног текста са напоменама (уређеним према упутству), **рад треба да садржи:**

- **Апстракт.** Налази се испод наслова рада и не може имати више од 600 словних знакова. Пише се на језику којим је писан основни текст.
- **Кључне речи.** Дају се на српском и на енглеском језику и може их бити највише 10.
- **Резиме.** Предаје се на енглеском језику и не може имати више од 1.200 словних знакова.
- **Прилоге.** Доставити их електронској форми ван Word документа у једном од следећих формата .tiff, .jpg, .eps, .cdr. Црно беле фотографије предати у резолуцији од најмање 150, а колор од 300 dpi.
- **Листу референци.** Налази се на крају рада и састоји се из два дела (Извори и Литература), по абecedном и азбучном реду аутора, са пуним насловима, називима часописа и бројем страна. Све ћириличке библиографске јединице морају имати и латиничку транслитерацију.

Начин цитирања:

Посебних издања:

Име аутора се пише иницијалом, са размаком између имена и презимена, обичним словима. Први пут цитиран наслов књиге пише се у целини, курзивом. Место и година издања пишу се иза наслова, без запете између. Цитиране странице пишу се на крају без скраћене ознаке за страну.

Примери:

- С. Рудић, *Властела Илирског грбовника*, Београд 2006, 44–46.

Пример за поновљено издање књиге:

- К. Јиречек, *Историја Срба*, I, Београд 1978², 30.

Чланака у часописима:

Име аутора се пише иницијалом, са размаком између имена и презимена, обичним словима. Наслов рада се пише курзивом. Назив часописа (пун или са скраћен), број (арапским цифрама), година у загради и цитирана страна.

Примери:

- Т. Живковић, *Легенда о Павлимиру Белу*, *Историјски часопис* 50 (2003) 15.

- П. Пузовић, *Увођење опитежића у Хиландару 1933. године*, *ИЧ* 45–46 (1998-1999) 2000, 245.

(начин за часописе где је година за коју се односе различита у односу на годину изласка часописа)

- Г. Томовић, *Трагови старог рударења у топонимији пљеваљског краја*, *Гласник Завичајног музеја 3 (Пљевља 2002)* 2003, 58.

(начин за часописе са истим називом, а различитим местом издања, мање познате, ретко доступне часописе)

Чланака у зборницима радова:

Име аутора се пише иницијалом, са размаком између имена и презимена, обичним словима. Наслов рада курзивом, наслов зборника, место издања и година и цитирана страна.

Пример:

- Р. Ђук, *Почеци рударства и привредни успон Србије*, *Краљ Владислав и Србија 13. века*, Београд 2003, 103.

Поглавља у колективним публикацијама:

Назив публикације (курзивом) и том, место и година издања, цитирана страна и име аутора поглавља у загради.

Пример:

- *Историја српског народа*, VI–1, Београд 1983, 98 (Д. Ђорђевић).

Извора:

Примери:

- Доментијан, *Живот Светога Симеуна и Светога Саве*, изд. Ђ. Даничић, Биоград 1865, 97.
- С. Б. Скокнић, *Моје успомене из Првог светског рата*, прир. М. Ј. Милићевић, Београд 2003, 63.
- Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма*, I–1, Београд – Ср. Карловци 1929, 250.
- *Actes de Lavra*, III, par P. Lemerle, Paris 1979, 13.

После првог помена пуне библиографске јединице у напоменама, током наредних цитирања даје се скраћени облик, односно понавља се иницијал имена и презиме аутора и скраћени наслов.

- Код узастопног навођења аутора и дела: Исто, Ibid.
- Код поновљеног навођења дела: нав. дело, op. cit.
- У ћирилици употребљава се скраћеница уп. а у латиници cf.
- Напомене се скраћују са нап.
- Не употребљавају се скраћенице стр. односно p. и pp.

Датуми се пишу на следећи начин, нпр. 2. март 2007.

Бројеви већи од троцифрених треба да буду куцани са тачкама, а не са размацама, нпр. 2.000, 10.000.

Аутори контролишу и уносе **лекторске интервенције** у електронску верзију текста. Уколико се не слажу са неком од лекторских интервенција то морају видно означити на штампаној верзији текста.

Радови се примају до 31. марта за текућу годину.

INSTRUCTIONS FOR CONTRIBUTORS

The articles should be submitted both in paper form to the Editorial Board of The Institute of History (Address: Kneza Mihaila Street 36/II, Belgrade, Republic of Serbia) and in digital form via e-mail (istorinst@iib.ac.rs).

The texts should be typed in MS Word application and submitted in one digital copy. We recommend the use of Times New Roman font. The font size of the main text should be 12pt (with 1.5 spacing) and of the footnotes 10pt (with single spacing). Footnotes should be in the footer of each page. Contributors may submit their articles in Serbian or in a foreign language (English, Russian, French, German).

The text should not exceed 24 pages (43.200 characters, including spaces).

Each text should include, along with the main text and footnotes, the following:

- **Abstract** – which comes after the title. It should be written in same language as the main text and not exceed 600 characters (with spaces).
- **Keywords** – up to ten words, given in Serbian and English.
- **Summary** – should be written in English and should not exceed 1.200 characters (with spaces).
- **Illustrations and charts** – If any, should be submitted apart from the Word document in one of the following digital formats .tiff, .jpg, .eps, .cdr. Black and white illustrations should be at resolution of at least 150, and color ones at least 300 dpi.
- **List of references.** At the end of an article should be added a List of references, comprising two parts (Primary sources, Secondary works), in alphabetical order, containing full titles and pages. All the Cyrillic titles must be followed by a Latin transliteration (Serbian Latin alphabet).

How to cite:

Monographs:

Name of the author(s) should be written just as an initial, with space between name and full surname, in regular font. In the first citation of a monograph, its title should contain complete information, in italic font. Place and year of publication are written after the title, without a comma in between. Cited pages are written at the end, without abbreviations for the words „page“ and „pages“.

Examples:

- С. Рудић, *Властела Илирског грбовника*, Београд 2006, 44–46.

Second edition of a book:

- К. Јиречек, *Историја Срба*, I, Београд 1978², 30.

Articles in journals:

Name of the author(s) should be written just as an initial, with space between name and full surname, in regular font. The title of the article should be in italic font, followed by the journal title (full or abbreviated name), its volume and/or number (in arabic numbers), year (in the brackets) and cited page – all in regular font.

Examples:

- Т. Живковић, *Легенда о Павлимиру Бели*, Историјски часопис 50 (2003) 15.

- П. Пузовић, *Увођење општежића у Хиландару 1933. године*, Историјски часопис 45–46 (1998-1999) 2000, 245.

(example for the journals in which the year that refers to the volume does not match with the year of the actual publication)

- Г. Томовић, *Трагови старог рударења у топонимији пљеваљског краја*, Гласник Завичајног музеја 3 (Пљевља 2002) 2003, 58.

(example for the journals of the same name but different publication places, less known or less available journals)

Articles in edited volumes / collections of works:

Name of the author(s) should be written just as an initial, with space between name and full surname, in regular font. The title of the article should be in italic font, followed by the title of the collection of works, place and year of publication and cited page – all in regular font.

Example:

- Р. Ћук, *Почеци рударства и привредни успон Србије*, Краљ Владислав и Србија 13. века, Београд 2003, 103.

Chapters in books (collective works):

The name of the publication should be written in italic, followed by the volume, place and year of publication, cited page and the name of the author(s) (in the brackets) – all in regular font.

Example:

- *Историја српског народа*, VI–1, Београд 1983, 98 (Д. Ђорђевић).

Primary Sources:

Examples:

- Доментијан, *Живот Светога Симеуна и Светога Саве*, ed. Ђ. Даничић, Биоград 1865, 97.
- С. Б. Скокнић, *Моје успомене из Првог светског рата*, ed. М. Ј. Милићевић, Београд 2003, 63.
- Љ. Стојановић, *Старе српске повеље и писма*, I–1, Београд – Ср. Карловци 1929, 250.
- *Actes de Lavra*, III, par P. Lemerle, Paris 1979, 13.

After the first citation of the full bibliographic unit in footnotes, every other citation should be given in abbreviated form which includes the initial of the name and surname of the author(s) and shortened title.

- For successive references to the same author and work use: Isto, Ibid.
- For repeated reference to the work: nav. delo, op. cit.
- In Serbian language the abbreviation up. should be used, while in the foreign languages the form is cf.
- Footnotes are abbreviated with nap. (in English: note)
- The abbreviations str. i.e. p. and pp. are not to be used.

Dates are written in the following way, e.g. March 2nd 2007 (2. mart 2007.)

Numbers with more than three digits should be written with dots, without spaces, e.g. 2.000, 10.000.

The Contributors control and insert editorial interventions in the digital version of their texts. If they have any objections to the interventions received from the Editorial Board they should clearly note that on a printed version of the text.

The admition deadline for the current year is March 31st.

МЕШОВИТА ГРАЂА – MISCELLANEA

Нова серија, књ. XL

Издавач

Историјски институт Београд
Кнез Михаилова 36/II, 11000 Београд
istorinst@iib.ac.rs, www.iib.ac.rs

За издавача

проф. др Александар Растовић, директор

Лектура

Весна Ђукић

Превод резимеа на енглески језик

Татјана Ћосовић

Секретар Редакционог одбора

Снежана Ристић

Припрема за штампу

ИСТОК дизајн

Штампа

„СВЕН“ доо, Ниш

Тираж

300 примерака

ISSN 0350–5650

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

93/ 94 (497.11)

Мешовита грађа = Miscellanea / Одговорни уредник Срђан Катић. – 1956, књ. 1–1990,
књ. 20; Н.С. 2003, књ. 21–. – Београд (Кнез Михаилова 36/II) : Историјски институт,
1956–1990 ; 2003 – („СВЕН“ доо, Ниш). – 24 cm

ISSN 0350–5650 = Мешовита грађа – Историјски институт (Београд)

COBISS.SR-ID 14717954

